

Lapsikuva Teuvo Pakkalan
novellikokoelmassa
Lapsia ja Pikku ihmisiä

Leena Aunio

Pro Gradu -työ

Ohjaaja: Jyrki Nummi

Helsingin yliopisto

Kotimaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos

Syyskuu 2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos	
Tekijä – Författare – Author Leena Aunio			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Lapsikuva Teuvo Pakkalan novellikokoelmissa Lapsia ja Pikku ihmisiä			
Oppiaine – Läroämne – Subject Kotimainen kirjallisuus			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -työ		Aika – Datum – Month and year Syyskuu 2018	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 72 s.
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkimus käsittelee lapsikuvaa ja lapsuuden kuvausta Teuvo Pakkalan novellikokoelmissa Lapsia (1895) ja Pikku ihmisiä (1913). Pakkalan novellit ovat psykologisen lapsikuvauksen klassikkoja. Tarkastelen kuutta novellia tarkemmin sisällönanalyysin keinoin. Lapsikuvan tutkimisessa sovelletaan kasvatustieteilijä Sirkka Hirsjärven teoksesta "Ihmiskäsitys kasvatusajattelussa" (1982) ihmiskäsityksen tutkimisen kysymyksiä: millainen ihminen lapsi on, millaiset mahdollisuudet lapsella on. Kirjallisuustieteen osalta pohdin, mikä on lapsen rooli henkilöhahmona. Siinä tarkastelussa hyödynnän James Phelanin teoriaa henkilöhahmojen funktioista. Pakkalan novelleissa lapsilla on ennen kaikkea temaattinen funktio. Lapsen rooli henkilöhahmona on valaista ihmisyyteen, perheeseen ja 1800-luvun lopun yhteiskuntaan liittyviä teemoja lapsen näkökulmasta. Monet teemoista liittyvät lapsen asemaan, lasta koskeviin asenteisiin kuten rangaistukseen kasvatustieteenä. Lasten rooli novellien päähenkilöinä ja fokalisoijina on toisaalta valaista lasten näkökulmaa, mutta myös näyttää aikuisille, millainen aikuinen on.</p> <p>Novelleissa esiintyy kahdenlaista lapsikuvaa. Ympäristön aikuiset suhtautuvat lapseen kahdella tapaa, toiset ankarasti, toiset ymmärtävästi. Erilaiset asenteet taistelevat keskenään. Tämä näkyy novellien asetelmissa ja jännitteissä. Tutkin novelleissa erityisesti sisäistekijän lapsikuvaa eli sitä lapsikuvaa, jonka lukija voi lukea rivien väleistä, kerronnan välittämien näkökulmien kautta. Tässä käytän taustana Boothin-Chatmanin mallia kertovan viestintätilanteen osapuolista. Pakkalan novelleissa fokalisoijana on lapsi. Kertoja kommentoi lapsia empaattisesti esimerkiksi lausahduksilla likka raukka. Sisäistekijän lapsikuvan voi lukea novellin sanoman kautta. Kerronta ja asetelmat ovat lapsen puolella.</p> <p>Tutkimani kaksi novellikokoelmaa sisältää yhteensä 14 novellia, joista yhdeksässä päähenkilönä on tyttö. Tämä liittyy osaksi realismin kirjallisuuteen, jossa naiset ja tytöt nostettiin keskiöön. Pakkalan novelleissa käsitellään sukupuolittuneita rooliodotuksia erityisesti tyttöjä kohtaan ja toisaalta osoitetaan, kuinka lapset ja ihmiset ovat pohjimmiltaan samanlaisia. Toisaalta yhteiskunnallinen asema vaikuttaa ratkaisevasti, deterministisesti, lapsen mahdollisuuksiin elämässä. Lapsi on aikuisten ja yhteiskunnan armoilla. Yhteiskunnallisina teemoina ja kritiikin kohteina novelleissa voi nähdä ankaran uskonnollisuuden, lasten kurittamisen, sukupuoliroolit, eriarvoisuuden ja köyhyyden. Lapset nähdään realistisesti sekä hyvään että pahaan taipuvina inhimillisinä olentoina. Osoitetaan, kuinka lapsen "syntinen" käytös on psykologisesti luonnollista ja ymmärrettävää eikä lasta voi kohdella samanlaisilla moraalilla kuin aikuisia. Pakkalan lapset ovat sosiaalisia, he tarvitsevat vertaisiaan. Lapsuus on hauskaa aikaa. Laitakaupungin köyhän lapsen rikkaus ovat perhe, ystävät, leikki ja mielikuvitus.</p> <p>Pakkalan novelleissa on nähtävissä intertekstuaalisia viittauksia romanttista lapsikuvaa edustavaan Topeliukseen, toisaalta kansainvälisiä vaikutteita. Oman aikansa suomalaisiin realisteihin verrattuna hänen lapsikuvansa ja lapsuuden kuvauksensa oli ainutlaatuinen.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Teuvo Pakkala, lapsikuva, lapsuus, lapsuskäsitys, lapsitutkimus			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. AIKAISEMPI TUTKIMUS	3
1.2. TEUVO PAKKALA REALISTINA	5
2. TUTKIMUKSEN METODEJA.....	7
2.1. IHMISKÄSITYKSESTÄ LAPSIKUVAAN	7
2.2. IHMISKÄSITYS JA LAPSIKUVA KIRJALLISUUDESSA	8
2.3. NOVELLIN ERITYISPIIRTEITÄ	10
2.4. HENKILÖT JA KUVAUS.....	12
3. LAPSI KIRJALLISUUDESSA.....	15
3.1. LAPSI LÄNSIMAISESSA KIRJALLISUUDESSA.....	15
3.2. LAPSUUSKÄSITYKSIÄ HISTORIAN SAATOSSA, BRITTLÄISEN KATSAUKSEN AVUSTUKSELLA	19
4. PAKKALAN NOVELLIEN LAPSET JA AIKUISET.....	23
4.1. MAHTISANA	24
4.2. POIKATYTTÖ.....	27
4.3. VANHAKOTI	31
4.4. SYNTINEN JOULUPUURO	37
4.5. SAIRASVUOTEELLA.....	47
4.6. VELI	53
5. LOPPUPÄÄTELMÄT	62
6. POHDINTA	65
AINEISTO.....	69
KIRJALLISUUSLÄHTEET	69
SÄHKÖISET LÄHTEET	71
MAINITTUJA OPINNÄYTETÖITÄ.....	72

1. JOHDANTO

Teuvo Pakkala (1862-1925) on yksi tärkeistä suomalaisen realismin ajan kirjailijoista. Hän on tunnettu etenkin lapsikuvauksistaan. Lapsia hän kuvaa omaelämäkerrallisessa *Lapsuuteni muistoja* (1885) -teoksessa, romaaneissaan *Vaaralla* (1891) ja *Elsa* (1894) sekä *Lapsia* (1895) ja *Pikku Ihmisiä* (1913) -novellikokoelmissa. Pakkalan novellien psykologinen ja oivaltava lapsikuvaus herätti huomiota jo julkaisuaikoina ja ne ovat yhä ajankohtaisia ja ajattomia. Novelleja on analysoitu ja kommentoitu yksittäin esimerkiksi aikakauslehdissä. Päätin tutkia lapsikuvaa Teuvo Pakkalan novellikokoelmissa *Lapsia* (1895) ja *Pikku ihmisiä* (1913) sisällönanalyysin keinoin. Tarkempaan analyysiin valitsin muutaman novellin.

Kimmokkeeni lapsikuvan pohdintaan sain varhaiskasvatuksen kurssilta nimeltä ”Lapsuuden muuttuminen”¹ (Helsingin yliopisto 2010). Luennoilla mainittiin erilaisia käsityksiä lapsista, lapsuuskäsitysten muutoksia. Luennoitsija Eeva-Leena Onnismaa esitteli englantilaisen Harry Hendrickin katsausta englantilaisessa yhteiskunnassa vaikuttaneista lapsikuvista, 1700-luvulta 2000-luvun vaihteeseen. Yksi termi oli luennoitsijan suomentama ”evankelinen lapsi”. Kiinnitin siihen huomiota, koska se poikkesi käsityksestäni kristillisestä lapsikuvasta, Raamatun evankeliumien lapsesta. Luennoitsija sanoikin myöhemmin, että termi olisi paremmin suomennettuna ”evangelikaalinen lapsi” ja viittasi nimenomaan tiettyyn ideologiaan, joka vaikutti englantilaisessa yhteiskunnassa 1800-luvulla. Ehkä samasta syystä minua kiinnostaa Pakkalan lapsikuvaus, koska nämä lapset kasvavat myös 1800-luvulla jokseenkin uskonnollisessa ympäristössä. Pakkalan teokset sisältyivät myös luennoitsijan jakamaan listaan lapsuuden (ja nuoruuden) historiaa käsittelevästä kaunokirjallisuudesta.

Kun päätin tutkia lapsikuvaa Teuvo Pakkalan novelleissa, huomasin pian, ettei termiä *lapsikuva* ole juuri käytetty kirjallisuuden tutkimuksessa, etenkin Helsingin yliopistossa. Ihmiskuvista puhutaan enemmän uskonnon ja maailmankatsomusten näkökulmista. Kirjallisuuden tutkimuksessa sukupuoli- neutraali

¹ Helsingin yliopiston Avoin yliopisto, syyslukukausi 2010.

ihmiskuva ja lapsikuva on sivuutettu näkökulma. Sen sijaan sukupuolijakoihin keskittynyt gender-tutkimus kukoistaa, tutkitaan naiskuvia, mieskuvia, tyttökuvia ja poikakuvia.

Onnismaan mukaan sosiologiassa ja kasvatustieteessäkin puhutaan lapsikuvan sijaan myös lapsuuskonstruktioista, lapsuusdiskursseista, eri aikakausien lapsuuskäsityksistä. Kunakin aikakautena lapsi nähdään eri tavalla, siihen vaikuttavat yhteiskunnalliset, poliittiset, taloudelliset, uskonnolliset, sosiaaliset, psykologiset ja lääketieteelliset seikat. Tutkimuksessani käytän taustalla Harry Hendrickin artikkelia (1997), joka käsittelee katsausta brittiläisessä yhteiskunnassa vaikuttaneista ilmiöistä ja niiden vaikutuksista lapsikuvaan. Teoria ei ole täydellisen yhteensopiva suomalaisen yhteiskunnallisen kehityksen kanssa, mutta samoja historiallisia pohjavirtoja sieltä voi löytyä etenkin kansainvälisten vaikutteiden myötä.

Koska kirjallisuuden teoria ei suoraan anna *lapsikuvaa* tutkimusvälineeksi, joudun kirjallisuustieteen osalta tukeutumaan läheisiin käsitteisiin. Tutkin mm. kerronnan osatekijöitä, lapsen roolia henkilöhahmona ja toisaalta lasta osana realismin henkilökuvausta. Lapsikuvan osalta sovellan kasvatustieteilijä Sirkka Hirsjärven metodia ihmiskäsityksen tutkimiseen. Esittelen teorian ja menetelmän paremmin myöhemmin.

Pakkalan lapsiaiheiset novellit ovat aikuisten kirjallisuutta, jota lapsetkin voivat lukea. Tutkimustani varten perehdyn lasten rooliin länsimaaisessa kirjallisuudessa Reinhard Kuhnin teoksen *Corruption in Paradise. Child in Western Literature* (1982) kautta. Kuhn selvittää, mikä on ollut lapsen rooli ja asema länsimaaisessa kirjallisuudessa aikojen saatossa.

Aikaisemmin Pakkalaa tutkineen Mervi Kantokorven² mielestä Pakkala on kuvannut lapsia siksi, että se on hyvä tapa kuvata ihmistä. Lapset eivät ole lapsia vaan pieniä ihmisiä. Lapset esittävät meille ikään kuin miniatyyrimaailmaa aikuisten maailmasta. Tästä näkökulmasta tutkin esimerkiksi novellia ”Veli”, jossa leikitään nukeilla, nukkekodissa. Miniatyyrimaailmalla leikkimiseen osallistuu koko perhe. Se on monitasoinen ja syvälinen koko perheen leikki. Tutkimukseni tavoitteena on tehdä löytöretki Teuvo Pakkalan lasten maailmaan.

² Keskustelu syksyllä 2015.

1.1. Aikaisempi tutkimus

Kun aloitin tutkimukseni syksyllä 2015, löysin lukuisia yksittäisiä analyyskejä ja artikkeleita Pakkalan lapsiaiheisista novelleista, mutten yhtään isompaa tutkielmaa. Tutkimuksia on tehty etupäässä Pakkalan romaaneista kuten *Vaaralla*, *Elsa* ja *Pieni Elämäntarina*. Näitä romaaneja tutki esimerkiksi Mervi Kantokorpi gradussaan vuonna 1990: *Läpinäkyviä tietoisuuksia – Sisäisen elämän kuvauksesta Teuvo Pakkalan proosatuotannossa*. Hän jatkoi samasta aiheesta liseniaatin työn 1991: *Läpinäkyviä tietoisuuksia – Proosan runousoppia ja sisäisen elämän kerronta Teuvo Pakkalan romaaneissa*. Hänen tutkimuksensa keskittyvät paljolti Dorrit Cohnin kerronnan teoriaan. Sen mukaan Pakkala käyttää kerronnassaan paljon psykonarraatiota, joka tuo tekstiin psykologista syvyyttä. Siinä kertoja valaisee ajatuksia suoraan fokalisoijan pään sisältä.

Pakkalaa on tutkinut Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian gradussaan myös esimerkiksi Riitta Korkeakivi vuonna 1991: *Maailmankuva järkkyy Kakaravaaralla. Vaaran romaanit Teuvo Pakkalan realistisen kristillisyyden tulkinnan heijastajina*. Siinä Korkeakivi tarkastelee kirjailija Teuvo Pakkalan uskonnollisia käsityksiä 1880-luvun aatteellisella murroskaudella hänen romaaniensa *Vaaralla* (1891) ja *Elsa* (1894) kautta. Korkeakiven mukaan Vaaran romaanien tapahtumia leimaa maailmankatsomuksen muuttuminen romanttis-idealisticesta kohti materialistis-naturalistista ja realistiseen. Korkeakivi osoittaa, että Pakkalan suhde kristinuskoon on paljon syvempi kuin aikaisemmat tutkijat (kuten Pertti Karkama) ovat antaneet ymmärtää. Pakkalan kristinuskoa ja kirkkoa koskevat kriittiset käsitykset ovat sidoksissa 1880-luvun ohjelmarealismiin, mutta Korkeakivi osoittaa, että hänen uskonnolliset ajatuksensa ovat osaksi myös varsin idealistisia. Korkeakiven mukaan Pakkalan uskonnollista ajattelua hallitsee realistinen kristillisyyden tulkinta, joka korostaa kristinuskon tämän puoleista eettistä merkitystä. (Korkeakivi 1991.)

Lapsikuvaa taas on tutkittu Helsingin yliopistossa muutaman kerran aiemmin, löytämieni osumien mukaan kaksi teologian ja yksi kasvatustieteen alalla. Tiina Partanen on kirjoittanut pro gradun *Pienestä pitäen: Vantaalaisten lastenohjaajien lapsikuva* (1998), Minna Kartano on kirjoittanut *Kurissa ja nuhteessa!: lapsikuva Suomen lähetysseuran autonomian ajan lopulla julkaisemassa*

kirjallisuudessa (2002). Kirsi Laulainen on kirjoittanut kasvatustieteen pro gradun aiheesta *Arjen maailmasta mielen maailmaan – lapsikuva aikakauslehden artikkeleissa vuosina 1970 ja 2002* (2008). Rajasin aluksi nämä tutkimukset pois tarkastelustani, mutta lopuksi palasin niihin uudelleen.

Pertti Karkama oli tutkinut väitöskirjassaan vuonna 1971 Pakkalan romaaneja sosiaalisina konfliktiromaaneina. Karkaman teosta *Teuvo Pakkalan romaanit. Yhteiskunnallinen tausta ja rakenne* (1975) olen lukenut ja hyödyntänyt tutkielmassani. Muita mainittavia Pakkala-tutkijoita ja elämäkertureita ovat olleet mm Juhani Siljo ja N. P. Virtanen.

Tutkimukseni loppuvaiheessa löysin Ulla Purasen lisensiaatin työn vuodelta 1975: *Teuvo Pakkalan lapsikuva hänen novelliensa valossa*. Ulla Purasen analyysiä ”Sairasvuoteella” -novellista olin lukenut aiemmin (Puranen 1975). Siinä hän esitteli, kuinka novelleja voisi tutkia kvantitatiivisen sanastonanalyysin keinoin. Vaikka lisensiaatin työn otsikko kuulosti erehdyttävän paljon samalta kuin omani, tutkimusmenetelmä oli hyvin erilainen. Puranen tutki avainsanojen frekvenssiä Pakkalan novelleissa ja teki sen perusteella päätelmiä siitä, mitä Pakkala tahtoo sanoa lapsesta. Kerttu Pääkkönen on tutkinut leikkejä ja pelejä Pakkalan novelleissa Oulun yliopiston laudaturtyössä vuonna 2001. Pakkalan lapsikuvauksia ja kasvatuskäsityksiä on tutkittu Pro graduissa Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistossa myös vuosina 1980 ja 1985.

Minusta on kiinnostavaa, että meitä on ollut useampia eri vuosikymmenten aikana, jotka ovat olleet kiinnostuneita samoista asioista: lapsikuvasta, lapsikuvauksesta ja kasvatuskäsityksistä Teuvo Pakkalan novelleissa. Sekin todistaa siitä, että niissä on jotakin merkittävää, pysäyttävää, ainutlaatuista, ajatonta. Joku myöhempi tutkija voisi verrata, onko tulkinnoissamme samoista novelleista ja niiden lapsikuvasta tapahtunut muutosta vuosikymmenten saatossa.

1.2. Teuvo Pakkala realistina

Ihmiskuva ja lapsikuva ovat sidoksissa omaan aikakauteensa, ympäristöönsä ja sen ihanteisiin. Ennen kuin rajaan tutkimustani, sijoitan kirjailijan aikaan ja paikkaan. Pakkala syntyi Oulussa 1862. Hän eli lapsuutensa Vaaran kaupunginosassa, Oulun lautakaupungilla. Myös hänen novelliensa lapset asuvat Vaaran kaupunginosassa, 1800-luvun lopulla. Pakkaa kuului kirjailijana realisteihin. Suomalaisista realisteista tunnetuimmat ovat Minna Canth, Juhani Aho ja Arvid Järnefelt. Teuvo Pakkala vietti yhteiskunnallisesti hiljaisempaa ja syrjäisempää elämää. Hän oli kuitenkin tiiviisti mukana oman aikansa kirjallisissa ilmiöissä, vietti aikaa Helsingissä ja Pariisissa, käänsi norjalaisia realisteja suomeksi, luki venäläisiä ja ranskalaisia realisteja, toimitti suomalaisia kulttuurilehtiä. Teki menestyneitä näytelmiä kuten *Kauppaneuvoksen härkä* (1901) ja *Tukkijoella* (1902).

Realismin kirjallisuudessa maailmaa alettiin kuvata naisen ja lapsen näkökulmasta. Pakkala käytti molempia. Tällä tavoin pystyttiin näyttämään yhteiskunnan epäkohtia parhaiten. Riikka Rossin tutkimuksen mukaan Pakkalan romaani *Elsa* asettuu jopa kansainvälisen naturalismin traditioon (Rossi 2005, 104-127). Se on kiltin köyhän tytön kehitystarina naiseksi, jota yhteiskunnan rakenteet, säätyläispojan muodossa, käyttävät hyväksi.

Lapsiaiheiset novellit ovat tuokiokuvia verrattuna romaaneihin *Vaaralla* ja *Elsa*, mutta ne ammentavat samasta lapsuuden lähteestä, samoista Oulun Vaaran kaupunginosan kortteleista, kasvatuksesta ja kohtaloista.

Kun Teuvo Pakkalalta kysyttiin, kuka Oulun Vaaran lapsista on ollut esikuvana kullekin romaanin tai novellin henkilölle, niin Pakkala oli vastannut, että ”Kaikki tyypit löytyvät”. Ihmiset olivat löytävinään monille novellien henkilöille useita esikuvia. Tosiasiassa monet tarinat ammentavat paitsi Pakkalan omista muistoista myös Pakkalan vaimon Agnesin ja tämän sisron kertomuksista heidän lapsuudestaan. (Virtanen 1933.)

Pakkala piti tietoisesti valoisan otteen realismissaan. Hänelle realismi ei ollut vain negatiivisia asioita. Pakkala kirjoitti ystävälleen ja sittemmin vaimolleen Agnes Tervolle vuonna 1888:

Nykyjään mitä kirjoitetaan, on sangen pessimististä laatua. Kuvataan synkillä väreillä epäkohtia. En ole sitä vastaan, että epäkohdat ilmituodaan ja paljastetaan. Haava paranee perinpohjaisesti ainoastaan siten, että se pohjaa myöten tarkastetaan ja leikataan pois mätä liha. Tuommoinen mädännäisyyttä paljastava kirjallisuuskin on sangen terveellistä. Vaan tarvitsee ihmishenki muutakin kuin semmoista joka vain repii. Eikä kaikki ole kykeneviä tuommoiseen puhdistustyöhön, epäkohtien paljastamiseen, vaikka kaikki ne jotka nykyjään kynään kykenevät siihen antautuvat. Tuommoinen *realinen* kirjallisuus, joka tuopi esiin ihmisten joukossa ilmestyvää hyvyyttä, sievyyttä, on meillä tätä nykyä aivan jälellä.

(*Kodin suuret klassikot, Teuvo Pakkala I*, 1986: 24-25, Virtanen 1933: 88)

Pakkalan novelleissa voi lukea myös jonkin verran romantiikkaa. Novelleissa lapset henkilöhahmoina ovat idealisteja ja romantikkoja. He toivovat hyviä asioita, rikkaiden anteliaisuutta, kun kerjuulle menivät. Joutuvat tosin pettymään näissä kuvitelmissaan. Romantiikkaa osoittaa se, kuinka kaikesta kurjuudesta huolimatta oma köyhä koti on hyvin rakas. Lapsuus näyttäytyy hauskana aikana, vaikka sisältyihän siihen muutakin, myös kurjuutta, pelkoa, vaaroja.

Toisaalta Pakkalan proosan henkilöhahmojen romanttiset ja idealistiset kuvitelmat tulevat usein sortumaan. Idealismi osoittautuu hyväuskoisuudeksi, naiiviudeksi. Esimerkiksi romaanissa Elsa, hyvä ja kaunis Elsa-tyttö, josta odotettiin pelkkää hyvää, sortuu, juuri siksi, että hänelle on syntynyt liian romanttinen kuva esimerkiksi rakkaudesta (Rossi 2005). Realismi ja romantiikka kulkevat Pakkalan proosassa käsi kädessä eikä yhteiselo tuota aina harmoniaa. Realismilla on lopulta viimeinen sana.

2. TUTKIMUKSEN METODEJA

2.1. Ihmiskäsityksestä lapsikuvaan

Sirkka Hirsjärvi esittelee teoksessaan *Ihmiskäsitys kasvatusajattelussa* (1982) erilaisia kasvatusajattelussa vaikuttaneita ja vaikuttavia ihmiskäsityksiä ja niiden ulottuvuuksia. Kirjan luvut ovat johdannon jälkeen jaettu näiden ulottuvuuksien mukaan: Ihminen biologisena olentona ja evoluution tuloksena, Ihminen sosiaalisena ja järjeställisenä olentona, Ihminen Jumalan kuvana, Ihminen vapaana ja vastuullisena, Ihminen yhteiskunnallisena olentona, Ihminen energiasysteeminä ja viettien ohjaajana, Ihminen ympäristövaikutusten määrääjänä, Ihminen geneettisesti määräytyneenä. (Mt.)

Ihmiskäsitys on ihmistä koskevien uskomusten, tietojen ja arvostusten järjestelmä. Hirsjärven mukaan ”ihmiskäsitys viittaa johonkin kokonaisvaltaiseen, ihmisen tajunnassa tai mielessä olevaan tai tieteessä vallitsevaan, useimmiten hypoteettiseen näkemykseen siitä, mitä ja millainen ihminen on ja mitä ihminen voi tehdä itsestään”. Hirsjärven mukaan ihmiskäsitys-käsite on yhteydessä laaja-alaisiin maailmankuvan ja maailmankatsomuksen käsitteisiin ja siihen liittyy voimakas eettinen näkökulma. Hän huomauttaa, että ihmiskäsitys-käsitteen rinnalla käytetään synonyyminä sanoja ihmiskuva, ihmisluonto, ihmisen olemus. (Hirsjärvi 1982, 1.) Koska ihmiskäsitys on synonyymi sanalle ihmiskuva ja näen lapsikuvan osana ihmiskuvaa, tämä ihmiskäsitys on tutkimukseni kannalta relevantti käsite.

Hirsjärven teoksen lähtökohtana on nimenomaan kasvattajan ja kasvatuksen tutkijan ihmiskäsitys. Hän kirjoittaa, että kasvattajan käsitykset kasvatustoimintansa kohteesta, lapsesta ja lapsen perusluontoisista ominaisuuksista, on tärkeä kasvatustoimintaan vaikuttava tekijä. Hän huomauttaa, että kasvattajan ihmiskäsitys on osa yksilön maailmankuvaa, joka puolestaan on osa yleisempää maailmankuvaa. Tätä kautta ihmiskäsitys liittyy mm. yhteiskuntakäsityksiin. (Hirsjärvi 1982, 5.)

Hirsjärvi pohtii, mitkä ihmiskäsityksen ainekset ovat oleellisia, kun tarkastelee ihmistä ja erikseen lasta nimenomaan kasvatuksen ja opetuksen kohteena. Hirsjärven mukaan seuraavat ihmiskäsitykseen liittyvät komponentit ovat oleellisia myös kasvatuksen näkökulmasta.

1. Ihanteita ja päämääriä koskevat käsitykset
2. Välttämättömyyskäsitykset
3. Mahdollisuuskäsitykset
4. Oikeutusta koskevat käsitykset (kasvatusoikeus)

Ensimmäisessä on kysymys ihmisihannetta ja kasvun päämääriä koskevista kysymyksistä. Välttämättömyyskäsityksissä on kyse kasvatuksen ja opetuksen välttämättömyyttä tai tarpeellisuutta koskevista käsityksistä. Mahdollisuuskäsityksissä on kysymys kasvatuksen ja opetuksen mahdollisuuksia ja rajoituksia koskevista käsityksistä. Nämä voisi muuttaa myös seuraavien kysymysten muotoon: Onko lapsi perusolemukseltaan sellainen, että hän tarvitsee välttämättä ulkopuolista apua kasvussaan? Onko lapsi perusolemukseltaan sellainen, että ulkopuolisen on mahdollista ratkaisevasti vaikuttaa hänen kasvuunsa? (Hirsjärvi 1982, 6.)

Juhani Tähtinen on tiivistänyt käsitykset lapsen luonteesta näin: onko lapsen luonne pohjimmiltaan hyvä vai paha. Millaiset mahdollisuudet tai rajallisuudet kasvatuksella on? (Tähtinen 1992, 41.)

Hirsjärvi kirjoittaa, että kasvattajan käsityksiä voidaan tutkia ihmisten kielellisesti ilmaisemina tai ihmisten toimintoja havainnoimalla. Toimintojen tulkitaan ilmaisevan ja heijastavan ihmisen sisäisiä, perustavanlaatuisia uskomuksia. Hirsjärven mukaan (kasvatustieteellisessä) tutkimuskäytännössä nämä kaksi tutkimustapaa yhdistetään siten, että ihmisiltä tiedustellaan, miten he ovat toimineet, toimivat, aikovat toimia tai toimisivat, jos olosuhteet olisivat suotuisia. Toiminta välittyy tutkijalle kielellisenä ilmaisuna, josta tutkija tekee päätelmiä kulloinkin valitsemiensa ongelmien viitekehyksessä. (Hirsjärvi 1982, 7.) Tutkiessani lapsikuvaa Teuvo Pakkalan novelleissa huomioin aikuisten toiminnan ja kielelliset ilmaukset.

2.2 Ihmiskäsitys ja lapsikuva kirjallisuudessa

Miten soveltaa Hirsjärven ihmiskäsityksen teorioita Pakkalan novellien lapsikuvan tutkimiseen? Kenen ihmiskuvaa tai ihmiskäsitystä tutkin? Kirjailija ja opettaja Teuvo Pakkalan? Onko Pakkalan novelleissa kyse kasvatuksesta ja kasvatuksen päämääristä? Ensiksi lähdän siitä, että novellien kertoja ei ole sama asia kuin kirjailija Teuvo Pakkala. Ei siis voi sanoa, että tutkin Teuvo Pakkalan lapsikuvaa. Tutkin lapsikuvaa,

joka ilmenee Teuvo Pakkalan novelleissa. Kenen lapsikuvaa tai ihmiskäsitystä se sitten heijastaa? Näiden kysymysten selvittämiseen tarvitsen kirjallisuustieteen metodeja. Hyödynnän Boothin-Chatmanin mallia kertovan viestintätilanteen osapuolista. Chatman kehitti kaavion vuonna 1978 Boothin vuonna 1961 kehittämän näkemyksen perustalle. (Rimmon-Kenan, 1983/1991, 110.) Kertovan viestintätilanteen osapuolet ovat sen mukaan:

Todellinen kirjailija -> sisäistekijä -> (kertoja) -> (yleisö) -> sisäislukija -> Todellinen lukija

Kirjallisuuden tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle jätetään todellinen kirjailija ja todellinen lukija ja tutkimuksessa keskitytään tekstin sisäisiin asioihin, joita ovat sisäistekijä, kertoja, yleisö ja sisäislukija. Sisäistekijää eli implisiittistä tekijää kutsutaan kyllä toisinaan ”kirjailijan toiseksi minäksi”. Implisiittinen tekijä on teoskokonaisuutta hallitseva tietoisuus, teoksen ilmentämien normien alkuperä. Sisäistekijät ovat usein älyltään ja moraaliltaan todellisten kirjailijoiden yläpuolella. Sisäistekijä on myös eri asia kuin kertoja. Voi olla, että teoksen sisäistekijä ei hyväksy kerrottavia asioita tai kertojan normeja. Sisäistekijä on äänetön konstruktio, jonka lukija päättelee ja kokoaa kaikista tekstin aineksista. (Rimmon-Kenan, 1983/1991, 110-111.)

Samalla tavoin sisäislukija, implisiittinen lukija, on eräänlainen konstruktio, tekstin kuviteltu lukija, jota tekstin sisäistekijä puhuttelee. Sitä voisi ajatella myös tekstin kohderyhmän käsitteellä. Voidaan ajatella, että kertovassa viestintätilanteessa tekstin sisäistekijä välittää joitakin arvoja juuri tälle sisäislukijalle, kuvitellulle lukijalle. Mitä nämä arvot sitten ovat? Millaisia arvoja ja käsityksiä lapsista novellit välittävät? Kun tutkin lapsikuvaa Teuvo Pakkalan novelleissa, tutkin juuri näitä tekstin sisäistekijän välittämiä arvoja.

Jotta pääsen käsiksi tekstin sisäiseen rakenteeseen, tarvitsen myös monia muita kirjallisuustieteen käsitteitä, kuten henkilöhahmon ja juonen käsitteitä. Millaisissa rooleissa henkilöt novelleissa ovat? Mitä funktioita, tehtäviä henkilöillä tarinoissa on? Millaisia jännitteitä ja arvoja heidän välillään on? Millaiset arvot voittavat? Omien analyysieni tueksi käytän novellien analyysissä konkreettisia kaavioita, eräänlaisia laskuja ja päätelmiä tekstin sisäistekijän välittämistä arvoista. Lukijalle pyrin välittämään tulokseni tekstin välityksellä.

2.3. Novellin erityispiirteitä

Kohdetekstini ovat novelleja eli lyhyitä kertomuksia. Tämä asettaa rajan sille, kuinka paljon henkilöistä kerrotaan. Pakkalan novellien pääosassa eivät mielestäni ole henkilöhahmot ja niiden kehittyminen vaan yksittäiset tilanteet ja teemat. Kirjallisuuden sanakirjan mukaan ”novelli on lyhyehkö suorasanaa fiktiovinen kertomus, jossa yleensä kuvataan kiinteässä muodossa keskitettyä tapahtumaa, erityistä mielentilaa tai yksilöllistä kehitystä.” Pakkalan novelleissa henkilöhahmot eivät jää mieleen yksilöinä, sen sijaan tunnelmat jäävät, tilanteiden psykologia.

Novelli-nimitys johtuu latinan ja italian kielen uutuutta merkitsevästä sanasta. Tämä viittaa siihen, että novellilta usein odotetaan jotakin uutta ja kiinnostavaa. Novelli on yleensä romaania draamallisempi, joten siitä voi usein erottaa käännekohtan eli peripetian ja huippukohtan eli klimaksin.

Novellin teoriasta kirjoittanut Rafael Koskimies kritisoi naturalismia:

”Vaatiessaan kertomataiteelta – ja draamalta – lähinnä dokumentin luonnetta naturalismi monilla tahoilla aiheutti niin sanoaksemme tasapaksun novellimuodon (kertomusmuodon) syntymisen. Sanomme monilla, ei kaikilla. ----- Mutta tämän ajan mestarinovellistit aina Kiellandista ja Strindbergistä Tshehoviin antavat usein sen vaikutelman, että he vain leikkaavat elämän tavallisesta, todellisesta menosta sopivankokoisen kappaleen, kertovat niin sanoaksemme arkisen episodin ilman nousuja ja laskuja, ilman huipennusta ja katastrofia. Näin tekevät myös suomalaisen realistisen kertomataiteen mestarit Minna Canth ja nuori Juhani Aho.” (Koskimies 1958, 33-34.)

Kuten mainittu Teuvo Pakkala oli Minna Canthin ja Juhani Ahon aikalaisia. Tässä yhteydessä hän ei saa mainintaa, että edustaisi samaa naturalismin ”tasapaksua kertomusmuotoa”. Pakkala edustaa jotakin muuta, jotakin omaperäistä, monella tapaa. Useimmissa hänen novelleissaan on erotettavissa selkeä käännekohta tai käännekohtia, joiden vuoksi ne sopivat myös haukkateorian ihanteeseen. Ne ovat selkeitä juttuja, joiden juonen voi toistaa.

Teuvo Pakkala julkaisi ensimmäisen novellikokoelmansa *Lapsia* vuonna 1895. Silloin suomalaisella novellilla oli takanaan 60 vuotta historiaa. Novelleja julkaistiin alkuun lehdissä, sitten myös kokoelmina. Vaikutteita oli saatu alkuun

Saksasta ja Ruotsista. Ensimmäisiä suomalaisia novellin tekijöitä ja teoreetikkoja olivat J.L. Runeberg sekä J.V. Snellman. Snellman määritteli novellin ihanteen näin:

Novelli on pieni uutinen, pieni kertomus. Sen puitteissa ei voi kyllin havainnollisesti kuvata pitkää tapahtumasarjaa, eikä liioin suurehkolle henkilöiden määrälle ole siinä tilaa esiintyä niin että lukija oppisi tuntemaan heidät. Siksi onkin katsottu, ettei novellissa pitäisikään paneutua luonteenkuvaukseen vaan jonkin mielenkiintoisen tapahtuman miellyttävään kertomiseen. (Snellman, Tarkka 1970.)

Ensimmäiset novellit olivat usein kertomuksia ja kuvauksia, historiallisia seikkailutarinoita tai kansankuvauksia, joihin sisältyi usein jokin kasvatuksellinen tavoite. Tällaisia olivat mm Zacharias Topeliuksen kertomukset. Realismin ajan Teuvo Pakkala haaveili myös alkuun tulewansa kansankuvaajaksi, kasvatuksellisia tavoitteita hän ei koskaan myöntänyt teoksiinsa tarkoittaneensa, vaikka lukijat ovat niitä sieltä löytäneetkin. Pakkalan lapsinovellit eivät kuuluneet samaan sarjaan kuin Topeliuksen romanttiset ja hyveelliset lapsikertomukset, mutta eivät ne puhdasta naturalismiakaan edusta. Seuraava novellin teoria avaa jotakin Pakkalan ominaislaadusta novellistina.

Pekka Tarkka (1970) jakoi novellit kolmeen luokkaan: eepinen, subjektiivinen ja objektiivinen. Eepinen novelli on usein esimerkiksi novellisarja, johon kuuluu kehyskertomus. Alussa esitellään esimerkiksi joko kertoja tai kerrontatilanne. Alussa tai lopussa on usein joku filosofinen yleistys tai loppupäätelmä. Esimerkiksi Topeliuksen kertomukset noudattavat usein tällaista kaavaa. Aluksi on kertoja ja kerrontatilanne. Lapsia käsittelevät kertomukset ovat usein opettavaisia.

Subjektiivinen novelli on tunnelmointia, elämyssarjoja, tyyppi- tai muotokuvia, matkakertomuksia, toisinaan filosofista pakinointia. Subjektiivisessa novellissa on vähän ulkoista toimintaa. Juhani Ahon lastut edustavat subjektiivista novellia. Tarja-Liisa Hypén (1999) vertailee Ahon ja Pakkalan lapsikuvausta: ”Aho kuvasi yleensä yksinäistä lasta, itseään, kuten on tavattu tulkita, mutta Pakkalan lasten ei tarvitse eivätkä he voi olla yksin. Pakkalan novellien lapset ovat sittenkin Vaaran lapsia, joilla on sekä mahdollisuus että pakko osallistua yhteisönsä elämään ja hakea paikkansa sen sosiaalisessa verkostossa.”

Pekka Tarkan mukaan objektiivisen novellin tavoitteena on kuvata elämää sellaisenaan, objektiivisesti, riippumattomasti, ulkopuolelta. Kuvausta ei sekoiteta kertojan tunteisiin tai mietteisiin. Objektiivisessa novellissa on tarkka kuvaus,

realistinen, dramatisoitu esitystapa, tyyllitelty dialogi. Toisaalta realistisissa yksityiskohdissa saattaa olla symboliikkaa. Objektiivisella novellilla on yhteyksiä modernismin periaatteisiin. Pakkala saa Tarkan analyysissä erikoismaininnan:

Pakkala oli ensimmäinen suomalainen, joka määrätietoisesti tavoitteli nykyaikaiselle novellille ominaista ajallista ja paikallista keskitystä; hänellä juoni, henkilökuvat ja teeman ainekset rakentunut orgaaniseksi kokonaisuudeksi. Objektiivinen, dramatisoitu novelli tuli Pakkalan myötä suomalaiseen kirjallisuuteen. (Tarkka 1970, 78.)

Teuvo Pakkalan lapsiaiheiset novellit on kerrottu ulkopuolisen kaikkietävän kertojan näkökulmasta imperfektissä. Fokalisoina on useimmiten lapsi. Vaikka Tarkka luokitteli Pakkalan novellit objektiiviseen luokkaan, silti novellin kertoja ei tunnu olevan objektiivinen. Se ilmenee kantaa ottavissa sanavalinnoissa, kertojan asenteessa, myötätuntoisissa ilmauksissa kuten ”Iikka raukka”, ”Aappo raukka”, ”Liisa rukka” ja lukuisissa erilaisia tunteita edustavissa huudahduksissa.³

2.4. Henkilöt ja kuvaus

Henkilöhahmo on sanataideteoksessa esiintyvä henkilö, jonka ulkomuotoa, ajatuksia ja toimintaa kuvataan. Henkilöhahmot on perinteisesti jaettu pää- ja sivuhenkilöihin. Yksi käytetyistä henkilöhahmojen erotteluista on englantilaisen E.M. Forsterin tekemä jaottelu litteisiin (flat) ja täyteläisiin (round) henkilöhahmoihin. Litteät henkilöt rakentuvat yleensä yhden idean tai ominaisuuden varaan, kun taas pyöreät henkilöhahmot kehittyvät tarinan edetessä. Pakkalan novelleissa on usein päähenkilö, joka pyöristyy tai täyteläistyy sillä, että lukija saa tietää eniten, mitä hänen päässään liikkuu. Litteitä hahmoja ovat ne, jotka jäävät taustalle, he vain edustavat olosuhteita, elämän reunaehtoja, kokonaisuutta, jossa toimitaan.

Strukturalistisen teorian mukaan henkilöhahmo on ennen kaikkea osa tarinan rakennetta. Venäläisiä kansansatuja analysoinut Vladimir Propp esitti teoksessaan *Morfology of the Folktale* (1928), että henkilöhahmot ovat tyyppisiä, joilla on tietty, usein perinteinen rooli tarinassa. Näitä roolihahmoja on seitsemän: sankari, prinsessa (tavoiteltu henkilö), vastustaja, maagisten kykyjen lahjoittaja, lähettäjä, auttaja, väärä sankari. A.J.Greimas (1966) kehitti näiden roolihahmojen pohjalta

³ Kuulin, että tätä aihetta olisi voinut tutkia myös nk. *suhtautumisen teorian* näkökulmasta, mutta siihen en ehtinyt perehtyä.

aktanttimallin, josta löytyy lähettäjä, subjekti, vastaanottaja, auttaja, objekti, vastustaja.

Teuvo Pakkala on kuvannut monissa novelleissaan lapsilaumaa, suurempaa ihmisryhmää. Näihin lauman käyttäytymisen kuvauksiin voisi sopia Proppin seitsemän roolihahmon malli, sankarit, väärät sankarit, auttajat ja muut. Kaikissa novelleissa esiintyy ainakin sankari, vastustaja ja auttaja. Toisinaan roolit saattavat kääntyä pääläelleen. Asetelmat eivät sillä tapaa ole mustavalkoisia. Pakkalan novelleissa kaikki ihmiset ovat sekä hyviä että pahoja. Karkeat, aatteelliset asetelmat silti löytyvät, hyvä ja paha taistelevat.

Amerikkalainen kirjallisuusteoreetikko James Phelan esitteli teoksessaan *Reading people, reading plots* vuodelta 1989, että henkilöahmolla on kaunokirjallisessa tekstissä kolme osatekijää, mimeettinen (henkilöhahmo persoonana), temaattinen (henkilöhahmo ideana) ja synteettinen (henkilö keinotekoisena rakenteena). Näiden osatekijöiden suhteet vaihtelevat eri kertomuksissa. Tämän jaon lisäksi Phelan erotteli henkilöahmosta ulottuvuudet ja funktiot. Ulottuvuuksilla hän tarkoitti henkilöahmon ominaisuuksia ja niiden potentiaalia, funktiolla niiden käyttöönottoa tai merkitystä tarinassa. Esimerkiksi mimeettisellä tasolla henkilöllä voi olla ulottuvuuksia, piirteitä, joilla ei ole funktiota, mikäli ne eivät luo kuvaa henkilöstä persoonana. Temaattisella tasolla ulottuvuuksilla ei ole funktiota ellei niitä ole tematisoitu. Synteettisellä tasolla ulottuvuuksilla on aina funktio, mutta ne ovat enemmän tai vähemmän etualalla. (Phelan 1989.) Nähdäkseni Pakkalan novelleissa henkilöillä on ennen kaikkea temaattinen funktio.

Pohdin lapsikuvalle läheisiä käsitteitä kirjallisuustieteessä. Millainen on lapsikuvaus Pakkalan novelleissa? Pakkalan novelleissa lasten ulkonäköä tai ominaisuuksia ei pääsääntöisesti kuvata kovin tarkkaan, korkeintaan vaatteitaan ja vain silloin, kun asiaan kohdistuu joku erityishuomio. Vaatteet ovat rooli, yhteiskunnallinen asema, joka lapselle asetetaan ulkoa päin. Lapsi vaatteiden sisällä on pohjimmiltaan ihan samanlainen lapsi, joka tarvitsee ruokaa ja rakkautta, hyväksyntää ja turvaa.

Entä millainen on lapsuuden kuvaus? Miten Pakkala kuvaa lapsuutta? Pakkala käyttää usein sanaa *hauska*. Kun lapset muistelevat asioita, jotka ovat erityisesti lapsuuden alaan kuuluvia, he ajattelevat niitä asioita hauskoiksi (esimerkiksi

novellissa ”Sairasvuoteella”). Voisi sanoa, että Pakkalan kuvauksen mukaan lapsuus on *hauskaa* aikaa.

Vaikka Pakkala ei kuvaa henkilöidensä ulkonäköä eikä miljöötä aina kovin tarkkaan, silti novellit sisältävät kuvausta. Nämä kuvaukset tapahtuvat päähenkilöiden mielikuvituksessa, ne ovat eläviä kuvia, joita lapset näkevät mielessään, muistoja tai haavekuvia. Pakkala on tunnettu nk. eideettisistä kuvistaan. Tämä tarkoittaa Pakkalan elämänkerturi Virtasen mukaan ”aistimusvoimisia mielikuvia, jotka havainnollisuudessaan lähentelevät näkökuvia” (Virtanen 1933, 95). Eideettisten kuvien näkeminen on tyypillisiä lapsille. Se tarkoittaa, että he voivat sielunsa silmin nähdä yksityiskohtaisesti edessään asioita, joita ovat joskus aiemmin nähneet. Lapsilla tämä saattaa aiheuttaa toden ja tarun sekoittumista.

Virtasen mukaan Pakkala oli eideetikko. Tarja-Liisa Hypén selittää esipuheessaan Pakkalan lapsinovellien SKS:n toimittamaan yhteisniteeseen vuodelta 1999: ”Eideettiset kuvat, muistot tarkkoina näkökuvina, auttoivat Pakkalaa kuvaamaan lapsuutta. Toisaalta Pakkala kuvasi lapset eideetikoiksi, mitä on pidetty hänen yhtenä lapsipsykologisena oivalluksenaan.”

3. LAPSI KIRJALLISUUDESSA

Heti alussa on syytä huomauttaa, että Pakkala ei kirjoita lapsista lapsille, vaan hän kuvaa täysikasvuisille, millainen on lapsen maailma.

Virtanen 1933: 94

Lastenkirjallisuudella tarkoitetaan lapsille tarkoitettua ja lasten lukemaa kirjallisuutta. Pakkala on kirjoittanut romaaninsa ja novellinsa aikuisille. Pakkalan novellit toimivat monilla tasoilla. Rivien väleissä ilmenee asioita, joita vain aikuinen ymmärtää. Lapsen totuus on rajallisempi. Toisaalta on myös toisin päin. Toisinaan lapset näkevät mielikuvituksellaan enemmän kuin aikuiset. Lapsi on kuitenkin tärkeä aihe Pakkalan tuotannossa. Lastenkirjallisuutta on tutkittu paljon, lasta aikuisten kirjallisuudessa vähemmän.

3.1. Lapsi länsimaisessa kirjallisuudessa

Reinhard Kuhn analysoi teoksessaan *Corruption in Paradise. Child in Western Literature* (1982) lukuisin esimerkein, millainen rooli ja asema lapsella on ollut länsimaisessa kirjallisuudessa aikojen saatossa. Lapsi on esiintynyt länsimaisessa kirjallisuudessa arvoituksellisena hahmona, mystisenä, uhkaavana ja uudistavana. Lapsuus on nähty sekä taivaana että helvetinä, sukkulointina taivaan ja helvetin välillä. Tähän liittyy pelko ja tarinat sekä kaltoin kohdellun lapsen kostosta että hyvin kohdellun tai hemmotellun lapsen kostosta. Länsimainen kirjallisuus on käsitellyt myös lapsuuden Paratiisin turmeltumista ja palautumista. Tähän kuuluu suuret teemat Thanatos ja Eros, Thanatos kuoleman ja tuhon sekä Eros seksuaalisuuden voimana. Nämä on nähty turmelevan lapsuuden viattomuutta. Länsimaisessa aikuisten kirjallisuudessa lapsen kuolema on ollut myös yksi iso teema, esimerkiksi korkea lapsikuolleisuus on vaikuttanut asenteeseen lasta kohtaan. Lapsen kuolema on nähty erityisen metafyyssisenä. Kuoleva lapsi on nähty sovittava ja anteeksiantavana. Kuhn käsittelee teoksessaan myös lapsen valtaa sekä lasta runoudessa.

Näitä suuria länsimaisen kirjallisuuden lapsuutta koskevista teemoja voi löytää myös Pakkalan lapsiaiheisista novelleista. Lapsi on monin paikoin

arvoituksellinen. Esimerkiksi novellissa ”Veli” esiintyvät monet näistä teemoista. Päähenkilö Laura on arvoituksellinen. Hänen elämässään on sekä surua että iloa. Hän kohtaa kuoleman, mutta aivan kuten Kuhnkin kirjoitti, lapsi ei ymmärrä kuolemaa. Laura on myös mielenkiintoisella tavalla perheessään vallassa. Ja vanhemmat pelkäävät, että ovat pilanneet tämän hemmottelullaan, liialla hyvin kohtelullaan. Novellissa vihjataan myös Paratiisin turmeltumiseen, rakkaus, kuolema ja suru näyttäytyvät. Novellissa ilmenee myös pieniä vihjeitä Erokseen. Kaikkea tästä lapsi ei ymmärrä, näiden kaiken suhde on lapselle epäselvä, mutta jotakin hän aavistaa.

Kuhn esittelee lapsia eurooppalaisen kirjallisuuden historiassa. Erityisesti hän käsittelee englantilaista 1800-luvun kirjallisuutta. Englantilaisista kirjailijoista pitää mainita ainakin Charles Dickens, jonka teos *David Copperfield* (1850) suomennettiin jo 1879-1880. Se kuului kirjoihin, joita Pakkala kirjeessään 19.6.1885 serkulleen Augusti Pakkalalle kehotti lukemaan Aleksis Kiven teosten, Topeliuksen⁴ *Talvi-iltain tarinoiden* ja erinäisten Suomen historiaa käsittelevien kirjojen ohella (Karkama 1975, 78).

Englantilainen 1800-luvun kirjallisuus kuvasi aikansa epäkohtia. Dickensin teoksissa kuvattiin lapsia tehtaissa, koulukodeissa, lapsia kodittomina kiertolaisina ja rikollisina. Brontën sisarusten romaaneissa kuvattiin myös sisäoppilaitoksien kurjuutta. Riikka Rossin (2007) mukaan Pakkala on saanut eniten vaikutteita ranskalaisilta naturalisteilta kuten esimerkiksi Emilé Zolalta. Myös Kuhn mainitsee teoksessaan Emilé Zolan romaanin *Nana* (1880). Romaanista *Nana* ei löydy paljoa suoria mainintoja lapsista. Nana on pariisilainen prostituoitu, joka on köyhistä oloista kotoisin, mutta nousee yhteiskunnassa viehätysvoimansa ja häikäilemättömyytensä ansiosta. Hän pyörittää rikkaita miehiä ympärillään kunnes nämä ja heidän perheensä tuhoutuvat, lopulta hän itsekkin. Nanalla on lapsi. Joskus hän puhuu siitä kauniisti, mutta se on ulkokohtaista. Lasta hoitaa sukulaisnainen, jolle Nana maksaa siitä. Lapsi on vahinko. Kuhn näkee *Nanan* kuitenkin edustavan lasta ja lapsuutta siinä mielessä, että Nana ikään kuin kostaa rikkaille köyhän ja kurjan lapsuutensa. Huono-osaisen lapsuuden elänyt nainen levittää tuhoa ja mädätystä myös

⁴ Tästä syytä näen, että myös Topeliukseen vertaaminen ja Topeliuksen käsittely Pakkalan yhteydessä on paikallaan.

ylpeiden, rikkaiden ja hyväosaisten keskuuteen. Entropia lisääntyy. (Kuhn 1982; Rossi 2009.)

Kuten aiemmin mainitsin Pakkalan romaaneissa on enemmän yhteyksiä ranskalaisiin vaikutteisiin kuin novelleissa. Romaanilla *Elsa* on paljon kansainvälisiä ”sukulaisia”. Suuri yhteneväisyys löytyy determinismistä ja Hippolyte Tainen miljööteoriasta: ihminen on ympäristönsä tuote. Rotu eli kansanluonne, ajankohta ja miljöö määrasivät ihmisen ja kulttuurin kehitystä. Asioihin ei voi itse paljoa vaikuttaa.

Useimmat Kuhnin mainitsemat romaanit, jotka käsittelevät lapsia, ovat sen verran rankkoja, ettei niitä oikeastaan voi verratakaan Pakkalan novelleihin. Esimerkiksi Thomas Hardyn *Jude the Obscure* (1895) kertoo kivenhakkaajasta, joka rakastuu serkkuunsa ja saa tämän kanssa lapsia. Heidät ajetaan pois joka paikasta ja he elävät kurjuudessa. Heille sanotaan: ”teitä on liikaa”. Heidän mukanaan kulkee myös Juden aiemmasta avioliitosta syntynyt vanhempi poika, joka joutuu huolehtimaan nuoremmista sisarpuolistaan. Eräänä yönä hän saa tarpeekseen. Hän hirtittää ensin nuoremmat sisaruksensa ja sitten itsensä. Selityksenä: ”Koska meitä oli liian monta”. Teos järkytti englantilaista yleisöä. Samana vuonna Suomessa Pakkala julkaisi lapsinovellikokoelmansa *Lapsia* (1895). Kovin ovat novellit kevyttä ja viatonta luettavaa englantilaisiin ja ranskalaisiin lapsikuvauksiin verrattuna.

Venäläisen realismin kirjallisuudessa, esimerkiksi Tolstoin *Anna Kareninassa* (1875-1877) esiintyy säätyläisperheiden lapsia. He elivät usein erillään vanhemmistaan, imettäjiä, lastenhoitajia, palvelijoiden, kotiopettajien tai sukulaisten hoidossa, tai sisäoppilaitoksissa. Varsinkaan isien elämää lapset eivät häirinneet. Anna Kareninassa viitataan myös uuteen Moskovassa heränneeseen näkemykseen, että ”lapsille kuuluu kaikki elämänmukavuus, aikuisille työ ja huoli”. Pietarissa oltiin sitä mieltä, että sivistyneen aikuisen tuli elää itseään varten. (Tolstoi 1875-1877/2007, 883). Anna Kareninan poika Serjoza näyttäytyy paitsi rakastettuna henkilönä, myös jonkinlaisena kahleena Annan ja Kareninin onnettomassa avioliitossa. Toiseen lapseensa Annalla on vielä kylmempi suhtautuminen. Anna Kareninan näkökulmasta lapsi on hidaste ja este. Annan veljenvaimo Dolly/Darja näkee lapset eri tavalla. Hänellä on monta lasta. Hän rakastaa lapsiaan, vaikka toisaalta kokee heidän kanssaan elämisen myös raskaaksi. Hän pohtii, mitä järkeä on kaikessa vaivannäössä heidän vuokseen, raskauspahoinvoinnit ja synnytykset, eikä koskaan

tiedä, kuinka kauan lapsi elää ja osaako ja jaksako sitä edes kasvattaa. Kun romaanissa Anna Karenina viittaa Dollylle, ettei kaikkia lapsia tarvitse ottaa vastaan, harras kristitty Dolly kokee sen intuitiivisesti jotenkin epämoraaliseksi neuvoksi (Mts. 768-771.)

Tolstoi ja erityisesti *Anna Kareninan* psykologinen realismi olivat tehneet suuren vaikutuksen Pakkalaan. Pakkalan novelleissa voi nähdä sitä kuvaa lapseen, joka näkyy Levinin oivalluksessa romaanin lopussa. Lapset tekevät aikuisten näkökulmasta hölmöjä juttuja ja vaikka heitä kuinka toruu, mikään ei muutu. Heillä on omasta mielestään hauskaa. He haluavat leikkiä ja kokeilla. Ja lapset ja ihmiset tulevat aina olemaan sellaisia, oivaltaa Levin lopulta. (Mts. 979).

Vuonna 1897 Yhdysvalloissa julkaistiin Henry Jamesin romaani *What Maisie Knew* (*Mitä Maisie tiesi*, suomennettu 1974) kertoo rikkaan pariskunnan ainoasta lapsesta Maisiesta, jonka hankalat vanhemmat eroavat. Oikeus päättää, että Maisie elää vuoroin isän, vuoroin äidin luona. Hän on vanhempiansa vihan välikappale. Molemmat puoliset hankkivat uudet kumppanit. Enemmän kuin kylmien vanhempiansa, Maisie elää lopulta vanhempiansa uusien kumppaneiden sekä uuden kotiopettajattarensa kanssa. Maisien näkökulmastaan kuvataan vanhempien ja muiden aikuisten merkillistä elämää. Lapsen näkökulma on erikoinen. Samalla hyvin viaton, mutta samalla se herättää lukijassa kysymyksen siitä, mitä Maisie oikeastaan tietää. Maisiessa ja Pakkalan Laurassa voi nähdä jotain yhtenevää.

Pekka Vartainen kirjoittaa, että Henry James mainitaan usein näkökulmatekniikan kehittäjänä. ”Kuvaamiensa henkilöiden tajunnan kautta James luo lukijalle todentuntuisen tilanteen, jossa tapahtumat jäsentyvät vain valikoidusti ja jättävät ulkopuolelleen kaiken, mitä ihmisen rajoittunut mieli ei kykene havainnoimaan” (Vartiainen 2009, 610). Pakkalan novellin kerronnasta löytyy usein nk. epifaninen elämys, särö todellisuudessa, joka avaa lukijalle asian sisimmän merkityksen satunnaisista, usein epäolennaisen tuntuista ilmiöistä kuten replikeistä tai eleistä (Tarkka 1970, 113, 125). Pakkala ja James eivät toistensa teoksia oletettavasti tulleet tuntemaan, mutta mielenkiintoista on, että samanaikaisesti he kuvasit aikuisten maailmaa erikoisesta lapsen näkökulmasta.

3.2. Lapsuuskäsityksiä historian saatossa, brittiläisen katsauksen avustuksella

Sosiologi Harry Hendrick on esittänyt katsauksen Englannissa vaikuttaneista lapsuuskäsityksistä ja niiden uudelleenmäärittelyistä 1700-luvulta 1900-luvun lopulle. Ensinnäkin käsitys lapsuudesta muuttui asteittainen yhtenäisemmäksi, pois luokkajaotteluista ja maantieteellisistä erotteluista (maalais-/kaupunkilaislapsi). Toisaalta perheidyllin nousu 1800-luvun keskiluokan keskuudessa auttoi näkemään perheen suurimpana institutionaalisena vaikuttajana ikäsuhteissa. Lapsella oli rooli perheenjäsenenä. Kolmas tärkeä tekijä oli kehitys valtion, perheen ja lasten hyvinvoinnin suhteen. Neljäs vaikuttava oli poliittinen ja kulttuurinen kehitys, joka pyrki uudelleen määrittelemään käsityksen lapsuudesta kaikkia yhteiskuntaluokkia läpäiseväksi, yleispäteväksi ja universaaliksi. (Hendrick 1997, 34. Suom. L. A.)

Hendrickin katsaus käsittää pitkän ajan eikä se ole kulttuurihistoriallisesti yhdenpitävä suomalaisen yhteiskunnan kehityksen kanssa, mutta samoja linjoja voi löytää. Moni noista lapsuuskäsityksen muutoksista tuntuu nykyaikana itsestään selvältä. Tietenkin lapsi kuuluu perheeseen. Tietenkin kaikki lapset ovat pohjimmiltaan samanlaisia, heillä on samat oikeudet ja hyvinvointivaltiolla on samat velvollisuudet huolehtia kaikista valtion lapsista. Kaikki lapset käyvät läpi samanlaisia kehitysvaiheita.

Hendrickin mukaan lapsuuden käsite on aikuisten, yleensä keskiluokan määrittelemä. Näkemyksiä lapsuudesta voi ymmärtää vain siitä taustasta käsin, miten eri sukupolvet ja yhteiskuntaluokat ovat vastanneet oman aikansa sosiaalisiin, taloudellisiin, uskonnollisiin ja poliittisiin muutoksiin. Lapsuuden määritelmät ovat riippuvaisia siitä yhteiskunnasta ja yhteisöstä, missä ne esiintyvät. (Mts. 35.)

Hendrick esitteli englantilaisiin lapsuus-käsityksiin vaikuttaneita yhteiskunnallisia, poliittisia ja uskonnollisia ilmiöitä kronologisesti. Tärkeimmät näistä lapsuuskäsityksistä tai lapsikuvista ovat rousseaulainen luonnon lapsi, romanttinen lapsi, evankelikaalinen lapsi, muutos lapsityövoimasta lapsuteen, rikollinen lapsi, koululaislapsi, lapsitutkimuksen lapsi, kansakunnan lapsi, psykologinen lapsi, hyvinvointivaltion lapsi ja lopuksi nykylapsi. (Mt.)

1800-luvun Euroopassa tapahtui paljon muutoksia, jotka vaikuttivat muutoksiin käsityksessä lapsuudesta ja perheestä. Samasta syystä myös suomalaiset historian tutkijat ovat kutsuneet sitä Perheen vuosisadaksi tai Lapsuuden vuosisadaksi (mm. Häggman 1993, Utrio 1997, Salmi 2002, Tuohela 1997). Suomalaisessa yhteiskunnassa perhe ei ollut ennen 1800-lukua määräävä sosiaalinen yksikkö. Ihmiset elivät talokunnittain, perhekunnittain. Siihen kuului isäntä, tämän vaimo, lapset ja palvelijat, rengit ja piiat. Kaikki asuivat saman katon alla, samoissa huoneissa, jopa samoissa sängyissä. Perheen ihanne alkoi ensin kaupunkilaisista porvarisperheistä ja saavutti vuosisadan lopulla maaseudun.

Hendrickin mukaan 1700-luvulla kiisteltiin lapsen luonnosta. Yhdessä äärilaidassa metodistijohtaja John Wesley kehotti vanhempia murtamaan lapsensa tahdon vanhempien tahdon alle, jotta se myöhemmin voisi alistua Jumalan tahdolle. Toisessa äärilaidassa vaikutti ranskalainen filosofi Jean Jacques Rousseau, joka ylisti lapsessa esiintyvää turmeltumatonta luontoa, jonka vääränlainen kasvatus saattoi pilata. Rousseaulainen luonnonlapsi on alkuperäisesti viaton. Rousseau mukaan ”Luonto haluaa lapsen olevan lapsi ennen kuin siitä tulee aikuinen.” (Hendrick 1997, 36. Suom. L. A.)

1700-luvun lopulla luonnonlapsi kohtasi romanttisen ja evankelikaalisen lapsen sekä kasvavan lapsityövoiman tehtaissa ja kaivoksissa. Englantilaisen romantiikan ajan runoilijat kuten William Blake, Samuel Taylor Coleridge ja William Wordsworth piirsivät teoksissaan lapsuuden yhä viattomana luonnontilana kuten Rousseau, mutta romantiikan myötä keskiöön nousi minuuden tutkimus. Lapsella oli identiteetti. Romantiikan näkemyksen mukaan ihminen ei ollut vain osa luontoa. (Mts. 37.)

Runoilija Blaken mukaan lapsi ja lapsuus on viattomuuden lähde, jotain mitä tulisi säilyttää ja mistä ammentaa aikuisuudessakin. Wordsworth taas näki lapsuuden täynnä hyvyyttä ja Jumalan siunausta, joka väheni aikuistuttua. Kasvaminen oli lapsuuden paratiisin katoamista. Lapsuudesta, jonka hän näki erityisenä, viattomana ja sukupuolettomana aikana, tuli kadotettu valtakunta. (Mts. 38)

Evankelikaalinen lapsi oli perisyntien turmelema. Evankelikaalinen herätys korosti, että syntiinlankeemuksen seurauksena ihminen oli perisyntien saastuttama syntymästään asti, ihminen oli poikennut Jumalan suosiosta ja armosta.

Tämän vuoksi ihminen tarvitsi vapahdusta. Vuonna 1799 Evankelikaalinen lehti neuvoi vanhempia opettamaan lapsilleen, että nämä ovat ”synnin saastuttamia luotuja”. Hannah More, evankelikaalisen pyhäkoulutoiminnan perustaja korosti lasten kasvatuksen ja opetuksen merkitystä. Lasta ei nähty enää pelkkänä luonnon olentona vaan myös järkiolentona. Ensimmäistä kertaa nähtiin myös, että lapseen kannatti panostaa aikaa, ajatusta ja rahaa. Evankelikaalisella kirkolla oli merkitystä lastensuojelun uudistamiseen, suureksi osaksi perheihanteen vuoksi, joka korosti kotia, perhettä, velvollisuutta, rakkautta ja kunnioitusta. (Mts. 39.)

Teollistumisen myötä lapset työskentelivät tehtailla siinä missä aikuisetkin. Aluksi siinä ei nähty mitään ongelmaa. Nähtiin, että se teki hyvää lapsille, he oppivat monia asioita. Jossain vaiheessa heidät alettiin nähdä viattomina orjina, joilta oli riistetty heidän lapsuutensa. 1780-1840-luvun Englannissa käytiin kiistaa lapsityövoimasta. Oltiin huolestuneita tehdaslasten sivistymättömyydestä ja brutalisaatiosta. Heidät ymmärrettiin myös poliittiseksi uhaksi uuden työväenliikkeen myötä. Lapset kärsivät myös pitkistä työajoista, vaarallisista työolosuhteista, raskaista työtehtävistä, fyysisistä rangaistuksista ja seksuaalisesta häirinnästä. Tiedostettiin myös, ettei lapsi ole tasa-arvoisessa suhteessa aikuisen kanssa solmiessaan työsopimusta. Ajanjakson lopulla lasten työssäkäyntiä ei pidetty enää normina. Sen sijaan nähtiin, että lapsuus sisältää erityispiirteitä, jotka tarvitsevat suojelua ja edistämistä kouluopetuksen kautta. Oli myös poliittisia syitä saada lapset opetuksen piiriin. (Hendrick 1997, 39.)

1850-luvun Englannissa käytiin keskustelua lasten rikollisuudesta. Pohdittiin viattomuutta ja kokemusta. Jotkut lapset tai nuoret nähtiin jo paatuneina rikollisina, tietoisena pahoina olentoina. Ennen 1850-luvun lakimuutosta vain 7 ikävuoteen asti lapsi oli nähty syyntakeettomana rikokseen, mutta uuden lain myötä tämä ”lapsuuden” määritelmä siirtyi 16-ikävuoteen. Tämä korosti vastaisuudessa lapsen ja vanhemman suhdetta. Vanhempien vastuulla oli kasvattaa ja pitää kuria. Tämä näkemys korosti myös vaaraa, että lapset ilman hoivaa ja suojelua voivat suistua rikollisiksi. (Mts. 42-43.)

Tässä vaiheessa Charles Dickens kirjoitti romaaninsa ja jatkokertomuksensa kurjista katupojista, jotka suistuivat rikollisiksi. Englannissa oli

paljon hylättyjä lapsia, joiden piti yrittää tulla toimeen omillaan. Heitä vietiin myös orpokoteihin. Kuolleisuus oli suurta sielläkin.

Keskustelu lasten rikollisuudesta ja työläislasten raaistumisesta johti pikkuhiljaa koululaitoksen syntyyn, pakolliseen koulunkäyntiin. Lapset muuttuivat palkkatyöläisistä koululaisiksi, oppilaisiksi. Tämän seurauksena työläisperheiden tulot vähenivät, ja valtio tuli osaksi vanhempi-lapsi-suhdetta. Nähtiin, että lapsi tarvitsee tiettyä kuria. Tämän vuoksi koululaitos pidatti itsellään oikeuden myös fyysisen kuritukseen. Koululaitoksen kautta valtio pääsi kontrolloimaan kansaa. Lapsen paikka oli koululuokka. Lasten koulunkäynti nähtiin sijoituksena tulevaisuuteen, parempaan kansalaisuuteen, vanhemmuuteen, taloudelliseen kilpailukykyyn ja vakaaseen demokraattiseen järjestykseen. (Mts. 45-46.)

Koululaitos puolestaan edesauttoi lapsitutkimusliikkeen syntyä. Lapsitutkimus (Child Study) kukoisti vuosina 1880-1914. Koululapset olivat hyviä lapsitutkimuksen kohteina. Ensimmäisiä lapsitutkimuksen artikkeleita julkaisivat Darwin ja Hippolyte Taine vuonna 1877. 1880-luvulla ilmestyi englantilaisen filosofian ja psykologian professori James Sullyn artikkeli ”Babies and Science” (1881), amerikkalaisen Stanley Hall’n uraauurtava essee ”The Content of Children’s Minds” (1883) sekä huomattavimpana saksalaisen Wilhelm Preyer’n *The Mind of the Child* (1888). Kiinnostuksen kohteena olivat esimerkiksi lapsen fyysisen ja psyykkisen kehityksen vaiheet, terveys ja sairaus, kasvatusmenetelmät. Lapsitutkimus teki lapsesta tieteellisen tutkimuskohteen. (Mts. 47-49.)

Tämä 1800-luvun loppu on se aika, jolloin myös Pakkala kirjoitti romaaninsa ja lapsiaiheiset novellinsa. Lapsi ja lapsuus nähtiin kiinnostavana tutkimuskohteena yhteiskunnallisesti.

4. PAKKALAN NOVELLIEN LAPSET JA AIKUISET

Pakkalan novelleissa esiintyy toistuvia teemoja: kunnian ja suosion etsiminen lapsijoukossa (”Mahtisana”, ”Jumalanmarjat”, ”Arka kohta”, ”Piispantikku”), uskonnollisuus hyvässä ja pahassa, maaginen usko Jumalan mahdollisuuksiin (”Syntinen joulupuuro”, ”Veli”, ”Jumalanmarjat”), synty ja syyllisyys (”Mari varkaissa”, ”Syntinen joulupuuro”), rangaistuksen ja helvetin pelko (”Ihme ja kumma”, ”Syntinen joulupuuro”), mielikuvitus ja valehtelu (”Valehtelijoita?”), leikki, oppiminen (”Ihme ja kumma”, ”Piispantikku”), kuolema (”Sairasvuoteella”), poikatyttöys (”Mahtisana”, ”Poikatyttö”), köyhyys ja rikkaus, kerjääminen, yhteiskunnallinen eriarvoisuus, (”Syntinen joulupuuro”, ”Vanhakoti”). Muitakin teemoja löytyy.

Tarja-Liisa Hypén (1999) toteaa, että monet Pakkalan novelleista kuvaavat kasvatustilanteita. Erikoista niissä on se, että kasvattajana eivät ole pelkästään vanhemmat vaan kollektiivi, koko yhteisö, sekä Vaaran laitakaupungin aikuiset että porvariaikuiset, joita lapset kohtaavat. Hypénin sanoin: ”Yhteisön (muoto)-kristillinen normisto vaatii sopeutumista sekä lapsilta että niiltä vanhemmilta, jotka osoittavat kasvattajina epävarmuutta. Poikkeamat sovinnaisuudesta ovat poisjuurittavia perisyynnin merkkejä: tytön poikamainen rajuus (”Poikatyttö”) tai mielikuvituksen valtaan antautuminen (”Valehtelijoita?”, ”Ihme ja kumma”).”

Valitsin tarkempaan käsittelyyni muutaman novellin. Esittelen ensin novellin henkilöt, juonen ja jännitteet. Sen jälkeen käsittelen novellin teemaa, yhteiskunnallisia ja historiallisia ilmiöitä. Tämän jälkeen pyrin analysoimaan novellin sanomaa ja tulkitsemaan, mitä se lapsesta ja lapsen mahdollisuuksista sanoo. Näillä kysymyksillä pyrin pääsemään selville, mikä on novellien lapsikuva.

4.1. Mahtisana

”Mestarinovelli ei ole mestarinovelli sen vuoksi, että se osoittaa lajin ammatillista taitamista, vaan lähinnä siksi, että siitä huokuu vastaamme kaikki se, mitä hieman ylimalkaisesti on totuttu sanomaan runoilijan elämäkatsomukseksi ja elämäntunteeksi” (Koskimies 1958: 37)

Mahtisana on ehkä Pakkalan tunnetuin novelli. Se tunnetaan yhdestä sanasta ja se sana on *stiiknafaulia*. Jos joku on lukenut Pakkalan novelleja, hän muistaa usein juuri tämän novellin ja tämän sanan, jota ei esiinny missään muualla. Novellissa alun perin mitään tarkoittamaton sana stiiknafaulia saa mahtavat, monipuolisesti vaikuttavat mittasuhteet. Novellista ei puutu huumoria, ainakaan lukijan näkökulmasta. Lukija pääsee ulkopuolisena tarkkailemaan lasten ja aikuisten touhua, valtasuhteita, valtapeliä. Novelli on useille tuttu ilmeisesti koulujen lukemistosta.⁵

Novelli alkaa tilanteesta, että on sunnuntaipäivä, kaksi lasta, isompi tyttö Maija ja pienempi poika Iikka ovat kotona, kotona on hiljaista ja tylsää. Tulee vaikutelma, että kotona on kireä tunnelma, vanhemmat pitävät ehkä mykkäkoulua. Lapset lähtevät ulos, piristyvät. He tapaavat toisia lapsia. On meneillään juoksukilpailu, jossa Teliinin Wille on voitolla. Palkinnoksi luvataan ilmaisia laskuja Topin poikien mäessä. Wille on voittanut kisan ja julistaa itsensä stiiknafauliaksi. Maija oli pitkään haaveillut, että pääsisi laskemaan Topin mäestä. Se oli korkeampi kuin muut mäet. Nyt hän näki tilaisuutensa koittaneen, ainakin hän halusi yrittää. Maija ilmoittautuu kisaan mukaan, koska muistaa joskus juosseensa Teliinin Willen kiinni kesällä, sen jälkeen, kun tämä oli kaatanut tyttöjen marja-astiat kumoon. Maija voittaakin kisan ja nyt toiset nimittävät hänet stiiknafauliaksi. Ville yrittää vesittää nimityksen, mutta ei onnistu. Kun sisko ja veli palaavat lopulta kotiin, äiti on vihainen tytön homssuisesta olemuksesta, tyttö on riehunut niin kuin pahainen poika. Se on paheksuttavaa. Äiti uhkaa antaa piiskaa. Mutta veli ennättää väliin ja huutaa, että Maija on stiiknafaulia. Äitiä ja isää alkaa naurattaa. Taikasana vaikuttaa myös heihin, keventää kodin ilmapiiriä. Rangaistus jää saamatta.

Novellissa ”Mahtisana” tyttö on päähenkilönä. Novellia voisi hyvinkin tutkia myös tyttökuvaan näkökulmasta, mitä tytöltä odotetaan, mitä ei. Tytöiltä odotetaan siveää ja siistiä käytöstä. Tämä tyttö yllättää rohkeudellaan, nopeudellaan.

⁵ Esimerkiksi *Teuvo Pakkala: Kertomuksia*. Viides painos vuodelta 1957. Sarjasta *Suomalaista kirjallisuutta kouluille* 2. Helsinki: Otava.

Hän osoittaa olevansa parempi, taitavampi ja rohkeampi kuin pojat, poikien arvostamissa ja pojille sopiviksi katsotuissa asioissa. Hän uskaltaa laskea jopa Topin mäestä seisaaltaan. Novelli osoittaa, että lapsi on lapsi, oli hän sitten tyttö tai poika. Novelli kertoo, mitä aikuiset odottavat lapsilta ja etenkin tytöiltä: siistiä olemista. Se oli sen ajan yhteiskunnan tai yhteisön kuva työstä.

Miten aikuiset suhtautuvat lapsiin: ruumiillinen kuritus nähdään sopivana. Vanhasta tottumuksesta kitkettäisiin ikään kuin paha pois lapsesta. Esimerkkinovellissamme näin ei kuitenkaan lopulta käy. Tyttö ei saakaan piiskaa. Vanhemmat suhtautuvatkin yhtäkkiä melkein ymmärtäväisesti tai ainakin huumorilla tytön tekemiseen. Voisi nähdä, että novelli on kasvattava tapauskertomus lukijoille, jotka ovat lasten vanhempia. Vanhemmat eivät aina tiedä, miksi heidän lapsensa ovat tehneet, mitä ovat tehneet. Ei ehkä ole reilua arvostella pelkästään ryvettyneen ulkokuoren perusteella. Kotona ei tiedetä, mitä sankaritekoja lapsi on maailmalla tehnyt.

Novelli antaa samastumiskohdetta sekä lapselle että aikuiselle. Se herättää lapsen aikuisessa. Aikuiselle lukijalle tulee tunne aivan kuin hän olisi joskus itsekin ollut vastaavassa tilanteessa. Novellin teemana on kunnia. Lukija mielellään samastuu sankaritarinaan, kuvittelee itsensä siksi voittajaksi, joka saa sen kaikkien tavoitteleman arvonimen ja kunnian. Kukaan ei halua sellaisen voittonsa vuoksi tulla kotona piiskatuksi. Sen tajuaa novellin avaamasta näkökulmasta varmasti myös jokainen ankarampikin kasvattaja.

Viittaus piiskaamiseen rangaistuksena toistuu muissakin Pakkalan novelleissa, kuten novellissa ”Ihme ja kumma”, jossa tyttö ei millään muista asioita, vaikka piiskalla uhataan. Novelli opettaa, että rangaistuksen pelko tuskin ainakaan auttaa oppimista tai muistamista. Piiskaaminen oli sen ajan, 1800-luvun lopun, perinteisiä ja ilmeisesti yleisesti hyväksyttyjä kasvatustapoja. Novellien perusteella voi päätellä, että Pakkala ei pidä sitä kovin hyvänä kasvatuskeinona. Tässä Pakkala osoittaa omaa kasvatuksellista näkemystä, psykologista silmää. Vasta 1900-luvulla psykologinen tutkimus on osoittanut ruumiillisen kurituksen lapsen psykologialle vahingolliseksi ja vasta vuodesta 1984 se ollut Suomessa lainvastaista.

Suhde ruumiilliseen rangaistukseen on ilmeisesti muuttanut muotoaan ajan saatossa. Esimerkiksi Aleksis Kiven vuonna 1870 julkaistussa *Seitsemässä*

veljeksessä isot miehetkin saavat vielä kyläläisiltä selkäänsä, kun ovat varastaneet naapurista kananmunia ja vähän muutakin. Kirkoissa oli jalkapuut, normien vastaisesti ja häpeällisesti käyttäytyneiden ihmisten päälle sai sylkeä. Voisi päätellä, että aikaisemmin 1800-luvulla ja sitä ennen fyysinen rangaistus yhteisölle sopimattomasta käytöksestä oli yhteisön käsissä. Teuvo Pakkalan kuvaamissa Vaaran tarinoissa 1800-luvun loppupuolella yhteisö ei enää rankaise fyysisesti. Sen sijaan lapsi nähdään kodin piirissä fyysisen kurituksen kohteena. Teuvo Pakkalan novellit herättelivät lukijoiden mielissä muutosta tähän asiaan, lapsen asemaan. Siihen, mikä on oikeasti lapselle hyödyllistä tai vahingollista.

Kuten useita Pakkalan novelleja, myös novellia ”Mahtisana” voi käsitellä useista näkökulmista. Sanan valtaa, sosiaalista asemaa ja kunniaa analysoi tämän novellin osalta ansiokkaasti Lasse Koskela artikkelissa ”Sanan voimassa on riskinsä” teoksessa *Johtajakirja –Suomalaisen kaunokirjallisuuden johtajia* (Koskela & Lankinen 2010). Lapsikuvan osalta näen novellin tärkeimmäksi viestiksi sen, kuinka lempeä ja ymmärtävä suhtautuminen lapseen on parasta. Sekä aikuisia että lapsia koskevaksi voi nähdä myös teeman vertailusta, kilpailusta kunniasta ja sosiaalisesta asemasta, sekä niihin liittyvistä statusta pönkittävästä tärkeistä sanoista, joita kukaan ei oikeastaan ymmärrä.

4.2. Poikatyttö

”Poikatyttö” -novellissa esiintyy Latun Liisa, jota syytetään kaikesta. Liisan väitetään olevan hurja ja ilkeä, aina villitsemässä muita. Liisa sanoo rumasti aikuisille, lyö poikia. ”Mikä siinä onkin, että sinä et tyttöin kanssa ole, vaan reuhastat poikain parissa? Tyttöhän sinä olet etkä poika!” ihmettelee Liisan äiti. Koska Liisa ei käyttäydy niin kuin tyttöjen kuuluu, koko hänen sukupuolensa kyseenalaistetaan.

Liisa päättää vastedes olla aina vain tyttöjen kanssa. Hän alkaa järjestellä monta päivää kestävästä hautajaisleikkistä. Kerjäläispoika Aappo on heillä pappina. Äiti katsoo hyvällä, että Liisa leikkii toisten tyttöjen kanssa. Lapset matkivat ”herrasväkeä”. Tyttöillä ja Aapolla on hyvä leikki menossa, kunnes: ”Hautajaiset olivat hauskimmillaan, kun äkkiä syöksyi poikalauma metsän peitosta häiritsemään kaikki puuhut huutaen ja kirkuen.”

Pojat tekevät tuhoaan. Tytöt karkaavat piiloon. Liisa puolustautuu ja puolustaa kaikkia. Hän ei luovuta. Hän juoksee yhden pojista, Lapin Mikko kiinni, kaataa tämän maahan ja ”leipoi siihen miestä, joka räähkyi pahasti”. ”Teetko vasta ilkeyttä?” vannottaa Liisa poikaa. Poika vannoo kaiken mitä Liisa sanoo. Liisa päästää pojan. Vaikka poika itkeä tuhertaen lähtee, silti hän matkan päästä huutelee Liisalle haukkumanimiä: ”Karhumaija! Poikatyttö! Litulatu!”

Tytöjen leikki on pilalla eikä yhtäkkiä Aappokaan suostu enää papiksi, vaikka hänet oli leipäpalkalla jo maksettu. Liisa keksii, että tytöt alkavat kieriä rinnettä alas. Se on tyttöistä hauska leikki, se on hurja leikki.

Kun Liisa palaa kotiin, odottaa kotona Lapin emäntä Mikko-poikansa ja Liisan äidin kanssa. Lapin emäntä vaatii Liisan äitiä antamaan Liisalle piiskaa. Liisan pitäisi myös pyytää Mikolta anteeksi. Liisa ei pyydä. Toisaalta hän ei myöskään selittele tapahtunutta, ei kantele, mitä lasten leikeissä on tapahtunut. Hän vaikuttaa vain uppiniskaiselta. Liisa saa piiskaa siinä kaikkien nähden. Häntä nöyryytetään. Rangaistukseksi hän joutuu sulkeutumaan vintille, kunnes isä tulee. Siellä Liisa suree elämäänsä, säälii itseään ja toivoo kuolemaa. Yhtäkkiä hän huomaa vintin ikkunasta, että muut lapset pelaavat palloa. Siellä tapahtuu jotakin epäoikeudenmukaista. Häntä

suututtaa. Hän yrittää huutaa siitä, mutta kukaan ei kuule. Paikalla näyttää olevan myös hänen ystävänsä Tepon Iikka. Hän haluaa mukaan! Hän karkaa.

Aikansa hän leikkii palloa muiden lasten kanssa. Sitten hänelle tulee tilaisuus viedä hevonen hakaan. Hän tekee sen. Kun hän taas tulee kotiin, häntä moititaan. Äiti ja isä kummeksuvat. Liisa häpeää itseään jo valmiiksi.

Isä ehdottaa pitäisikö hänen mennä rengiksi. Mitähän hänestä isona tulee? Liisalla on valmis suunnitelma: hän aikoo merimiehen akaksi. Hän aikoo Tepon Iikan kanssa naimisiin, koska Iikka on sellainen, ”joka ei välitä”. Iikka ei välitä, että Liisa on sellainen kuin on. Iikka ei moiti, Iikka hyväksyy. Iikka välittää.

Tytöllä on siis tulevaisuus. Isä suhtautuu lempeästi ja huumorilla tyttärensä. Äiti yrittää miellyttää toisia naisia, jotka kielivät hänelle Liisan pahoista teoista. Hänestä tehdään syntipukki kaikkeen, mihin hän ei olekaan syyllinen. Se onnistuu, koska hän on toisaalta niin reilu tyyppi, ettei kieli, mitä muut ovat tehneet. Toisaalta se on heikkous. Hän ei edes yritä puolustautua aikuisille. Hän ei usko, että he ymmärtäisivät tai kuulisivat häntä kuitenkaan. Hän on tottunut epäoikeudenmukaisuuteen, vaikkei hyväksykään sitä.

Liisa on oikeudenmukaisuuden puolella ja haluaa puolustaa muita. Itse hän joutuu kärsimään, mutta kestää senkin. Aina rangaistuksen aikana tai jälkeen, puuskittain, hän ajattelee, että jatkossa alkaa kiltiksi, kunnolliseksi tytöksi, leikkii vain toisten tyttöjen kanssa kilttejä leikkejä, jottei koskaan joudu osalliseksi poikien ongelmista ja saa niistä syytä niskoilleen. Novelli antaa kuitenkin ymmärtää, että näin ei tule käymään.

”Mutta illalla, maata pannessa, vielä pelotti, että jos panevat rengiksi sittekin ennen kuin Iikka ehtii merimieheksi. Ja sen vuoksi hän päätti, ettei vastedes ratsasta hevosella ei tappele eikä ole poikain kanssa, Eikä sitä tapahtunutkaan huomenna, vaan jo ylihuomenna hän vähän tapella jutisti taas hautajaisretkellä.” (Pakkala 1895/1999, s. 61.)

”Poikatyttö”-novelli puhuttelee aikuista lukijaa siinä, kuinka se näyttää päähenkilönsä Liisan kautta, mitä lasten kesken oikeasti tapahtuu. Aikuinen näkee lasten todellisuudesta vain sen, mitä heille kerrotaan, kielitään, eikä se aina vastaa todellisuutta ja ole reilua. Lukija huomaa Liisan reiluuden. Liisa elää hetkessä, nauttii tekemisestä ja meiningistä. Liisa, lapsi, tyttö, poikatyttö, on välitön luonnonlapsi, joka

elää oman sydämensä ja oikeustajunsa mukaan. Hän ei ole vielä kunnolla sisäistänyt aikuisten normeja siitä, mikä päällisin puolin on hyvää käytöstä. Tai ainakin ne unohtuvat pian. Liisa tuntuu käsittävän ihanteen tasolla, millainen on hyvä tyttö: kiltti, siivo. Hyvä, kiltti tyttö ymmärtää, miten pitää toimia ilman että tarvitsee ankaraa sanaa sanoa. Koska Liisa ei ymmärrä tai muista, hän ikään kuin ansaitsee ankaran kohtelun ja sitä hän saa.

Tosi asiassa Liisalla on harvinaisen kehittynyt moraalinen ajattelu. Hän ei välitä ulkoisista rangaistuksista vaan toimii itse valitsemiensa eettisten periaatteiden mukaan. Liisalle tärkeintä on oikeudenmukaisuus sekä reiluus, lojaalisuus muita lapsia kohtaan. Jos hän olisi itsekeskeisempi ja seurausorientoituneempi, hän kärehtäisi poikien pahat teot välttääkseen omat selkäsauunsa eikä myöskään puolustaisi toisia tyttöjä vaan pakenisi tilanteista vähin äänin. Mutta Liisa on rohkea ja oikeudentuntoinen.

Pakkalan novellin ”Poikatyttö” voi nähdä myös eräänlaisena kehityskertomuksena. Toisaalta Liisa ei muutu, mutta hänen tulevaisuudelleen tulee kuitenkin suunta. Hän ei halua rengiksi, hän ei kuitenkaan halua mieheksi, vaikka hänellä sellaisia ominaisuuksia olisikin. Hän haluaa kuitenkin kunniallisen naisen roolin: merimiehen akka. Siinä roolissa saa varmasti olla vahvakin ja pitää puoliaan.

Novellissa esiintyvät haukkumasanat ovat mielenkiintoisia: karhumaija, poikatyttö ja litulatu. Nykyaikana poikatyttö ei kävisi haukkumanimenä. Litulatu on ilmeisesti väännös Liisan nimestä, Latun Liisa, Litulatu. Karhumaija kuulostaa joltakin isolta naiselta, naishirviöltä. Tästä voisi päätellä, että 1800-luvun lopun lapset haukkuivat toisiaan ”väärästä” sukupuolesta, sukupuolienormien vastaisesta käytöksestä. Pakkalan ”Poikatyttö”-novellin jälkeen on ollut paljon kirjallisuutta, joka on tehnyt poikatyöt kuten Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossun kaikille tutuiksi ja hyväksytyiksi. Myös Topeliukselta löytyi aikoinaan *Sumutarinoita*-kokoelmassa (1902) kertomus ”Drifva-neiti”, jossa kertomuksen päähenkilö on villi ja vapaa poikatyttö. Tähän viittasi myös Pekka Tarkka novellianalyysissään Pakkalan ”Poikatyöstä” teoksessa *Novelli ja tulkinta* (1969).

Poikatyttö ei käy enää haukkumasanana. Nykyisin poikatyttö olisi melkein ihanne, kehumasana, sukupuolineutraalius on tavoite. Nykyajan, oman

aikakauteni 1980-2010-luvun lapset tai nuoret haukkuvat toisiaan seksuaalisuuteen liittyvillä sanoilla. Todennäköisesti nekin sanat tulevat ajan saatossa menettämään merkityksensä haukkumasanoina ja löytyy uusia. Vahvassa nousussa haukkumasanana 2010-luvulla on esimerkiksi rasisti. Haukkumasanat peilaavat yhteiskunnan arvoja ja normeja ja niiden teho perustuu siihen, mitä kulloinkin pidetään normaalina ja hyväksyttävänä.

Tytöt ja naiset, tyttöjen ja naisten rooliodotukset ja asema olivat realistisen ja naturalistisen kirjallisuudessa keskiössä. Aineistoni on kaksi Pakkalan novellikokoelmaa, joista muutamia tutkin tarkemmin. Novellikokoelmissa on yhteensä 14 novellia, joissa yhdeksässä päähenkilö on tyttö. Ensimmäisenä julkaistu novellikokoelma *Lapsia* sisältää kymmenen novellia, joissa kahdeksassa novellissa päähenkilö tyttö. *Pikku ihmisiä* -novellikokoelmassa on neljä novellia, joista pisimmän novellin ”Veli” päähenkilö on tyttö, muissa kolmessa päähenkilö on poika tai pojat. Nähdäkseni kiinnostavimpia novelleja ovat juuri ne, joissa päähenkilö on tyttö.

Novelleissa toistuvat kasvatuskuviot. Äidit suhtautuvat ankarasti tyttöihin, isät suhtautuvat ankarasti poikiin, mutta lempeästi tyttöihin. Äidit suhtautuvat rakastavasti ja lempeästi poikiin. Ulkopuoliset aikuiset suhtautuvat lapsiin usein kriittisesti. Vieraammat naiset kehottavat äitejä kurittamaan lapsiaan, samalla kun suhtautuvat lempeämmin omiin lapsiinsa. Useissa novelleissa on poissa oleva isä, kuollut, matkoilla tai hänestä ei ole mainintaa lainkaan. Lapset ovat naisten kanssa. Vaaran kaupunginosassa oli ilmeisesti paljon merimiehiä ja merimiesten vaimoja ja lapsia. Se selittänee osaltaan miesten poissaoloa novelleissa.

Joidenkin novellien perusteella voisi näyttää siltä, että lapsille ei ole eroa tytöissä ja pojissa ihmisinä, mutta aikuisille on. Tytöiltä ja pojilta odotetaan erilaisia rooleja. Tyttöjen pitää olla siivoja ja kilttejä, pojat saavat reuhata, se on luonnollista heille. Toisaalta tytöt ja pojatkin leikkivät ikään kuin eri leireissä. Pojat kiusaavat tyttöjä. Tyttö, joka puolustautuu, on ikään kuin paha tyttö yhteisönsä silmissä. Novellin sisäistekijä näyttää sisäislukijalle kuitenkin, kuinka tytön (”Poikatyttö”) käytös on ymmärrettävää ja hyväksyttävää.

4.3. Vanhakoti

Novelli ”Vanhakoti” käsittelee lapsen identiteettikriisiä ja muodonmuutosta, yhteiskunnallisena teemana se käsittelee sosiaalista nousua yhteiskuntaluokasta toiseen. 1800-luvulla yhteiskuntaluokkien väliset erot lasten elämän mahdollisuuksissa olivat suuria. Köyhissä perheissä lapset joutuivat käymään kerjuulla, se oli heidän tehtävänsä ja työnsä, oman ja perheensä jokapäiväisen leivän eteen. Varakkaiden perheissä oli varaa laittaa lapsi kouluun. Novellissa ”Vanhakoti” entinen kerjäläispoika Aappo otetaan kasvatiksi säätyläiskotiin. Hänestä tulee Abe. Novelli kuvaa yksityiskohtaisesti juuri tämän murroskohdan ensimmäisiä päiviä, muodonmuutoksen ja identiteettikriisin kivuliaita kohtia.

Novelli alkaa esittelemällä kerjäläispoika Aapon. Se kuvaa hänen identiteettinsä ja elämäntehtävänsä parilla lauseella: ”Aappo oli lapsista vanhin ja hänen toimenaan oli kerjuulla käynti kaupungilla. Sillä he olivat köyhiä.” Kerrotaan myös, että kerjuulla käynti oli rankkaa: ”monta itkua hän oli itkenyt, paljon kovaa kärsinyt”, kun oli pakkaseen ja lumipyryyn ollut pakko lähteä. Yhtäkkiä tapahtuu Aapon elämässä käänne. Hän saa uuden kodin, kun ”muuan rouva” ottaa hänet kasvattipojaksen. Aappo saa uuden kauniin kodin, ja hän pääsee kouluun. Jatkossa hän kuljettaisi kirjoja mukanaan. Aappo on iloinen.

Uutta kotia kuvataan lapsen näkökulmasta yksityiskohtaisella ihmetyksellä: ”Kaikkialla kiilsi ja välkkyi. Kakluunitkin olivat kirkkaat ja valkoiset kuin sokeri, että olisi tehnyt mieli kielellä maistaa.” Kun ilta koittaa, kaikesta uudesta ja hienosta huolimatta, hän kaipaa kotiinsa:

Hänellä oli niin ikävä.

Niillä siellä kotona, tallissa, oli niin hauska. Lapset makaavat lattialla ja äiti on heidät peitellyt... Aamulla telmivät toistensa kanssa. Ja nauravat... Hänen pitää vain itkeä. (Pakkala 1895/1999, 80.)

Aappo ikävöi entistä elämäänsä, äitiä ja sisaruksia, kunpa pääsisi vielä kerjuulle. Kuka heille nyt kerjää? Aappo välittää heistä. Hän tietää olevansa heille tärkeä. Kerjääminen on ollut hänen siihenastinen tehtävänsä elämässä, elämänsä raami ja kulmakivi. Aappo suunnittelee pakenevansa kotiin jo ensimmäisenä yönä.

Aamulla Aappo saa uudet vaatteet. Vaatteista voi päätellä, miltä näytti herraspoika 1800-luvun lopulla. Herraspojalla oli polvihousut, tyttömaiset korkeavartiset kevyet kengät, kauniit sukat. Takkia on kuvailtu huvittavasti Aapon näkökulmasta: ”Takki tuntui olevan niin lähellä ruumista.” Takki on ilmeisesti yllättävän sopivan kokoinen. Siinä on kiiltonapit. Aappo katsoo peilikuvaansa kuin vierasta poikaa. Ihaillen ja vierastaen. Hän ei aluksi itsekään tunnista itseään. Tapahtuu jonkinlainen kahdentuminen. Hän jopa yrittää puhutella sitä kuvastimen poikaa kuin jotakin toista. Itsensä tunnistamisen hetkellä tulee ristiriitainen vierauden ja häpeän tunne: ”Se oli herraspoika siellä kuvastimessa ja hänestä sievä. Sievät sille kengätkin ja lyhyet housut, sievä takki. Vaan itsellään hän niitä häpeili.” Novellin kertoja antaa ymmärtää, että Aappo oli tottunut raskaisiin aikamiehen saappaisiin.

Aappo pääsee vielä käymään kotonaan. Sisarukset eivät enää tunnista häntä uusissa hienoissa vaatteissa. He itkevät siksi, että heillä on ikävä ”oikeaa Aappoa”. Abe ei kelpaa. Oikea Aappo oli toisenlainen. Sisarusten kuvaus kaipaamastaan Aappo-veljestä tuo lukijalle kuvan köyhän yhteiskuntaluokan kerjuulla kulkevasta pojasta 1800-luvulta: ”avojaloin, rikkinäiset housut, suuri takki, jossa hihat käärittynä, karvalakki päässä ja käsivarrella vasu”. Todellisen ikävöidyn Aapon kuvaukseen kuuluu vielä sekin, että sieltä vasusta äiti jakoi heille kaikille lapsille leipäpaloja. Aapon rooli oli leiväntuoja, ruoanhankkija. Tämä Abe oli joku vieras hienostelija.

Aappoa harmittaa, ettei häntä enää tunnisteta ja hyväksytä rakkaidensa parissa. Hän haluaa käydä kerjäämässä itselleen taas ”oikian Aapon” vaatteet. Hän ei halua olla ”sellainen kuva”, se toinen poika, vieras poika. Hän haluaa takaisin perheensä, rakkaidensa keskelle. Se on hänen kotinsa. Abe haluaisi muuttaa takaisin kotiin, jatkaa kerjäämistä ja leikkiä sisarustensa kanssa. Isä kieltää kotiinpaluun jyrkästi. Aappo kokee tämän isän hylkäämisenä, ankarana kohtalona tulla karkotetuksi omasta kodista. Siitä syystä entisestä kodista tulee ”vanhakoti”. Kodista karkottaminen tuntuu Abesta, entisestä Aaposta, katkeralta. Hänen omansa hylkäävät hänet. Hänelle ei jää vaihtoehtoa.

Aappo tapaa vielä vanhoja leikkikavereitaan. Hänelle tulee mahdollisuus näyttäytyä heille. Yhtäkkiä hän on korea herraspoika hienoissa vaatteissa, häntä esitellään kuin näyttelyesineenä. Hän on mielissään nyt se kuvan poika. Hän haluaa

jopa näyttää uusia herrasväen tapoja, joita on oppinut, kuten nenän niistäminen nenäliinaan, lakin nostaminen ja kumartelu. Kertoja kuvaa huvittavasti, kuinka hän olevinaan niistelee nenäänsä, ihan vain näyttääkseen. Erilaisten tapojen tiedostaminen näin yksityiskohtaisella tavalla kertoo myös, kuinka erilaista oli kasvatus ja tavat eri yhteiskuntaluokissa 1800-luvun lopulla. Miten lie köyhät lapset niistäneet, jos niistäneet.

Aappo palaa takaisin uuteen kotiin, yhä vanhaa kotiaan ikävöiden. Hän kuulee korvissaan äitinsä äänen:

”Koeta lapseni olla siivo, että sinusta kunnon mies tulisi. Muista aina vanhempiasi ja siskojesi, jos ovatkin köyhiä ja halpoja. Ja kiitä Jumalaa, joka on sinulle tämän hyvän antanut.” (Pakkala 1895/1999, 85.)

Aaposta ei tunnu hyvältä. Hänestä tuntuu kuin hän kuolisi ikävään vieraassa paikassa. Hän miettii, miksi hänen pitää olla täällä, hän haluaisi olla vain oman äitinsä lapsi. Kohtalo ei tunnu oikeutetulta. Aappo/Abe ajattelee lapsekkaan vilpittömästi, että käy jatkossa joka päivä kotona. Uudessa kodissa hän on vain niin kauan, että saa koulun käytyä. Sitten hän palaa kotiinsa, on loppuelämänsä äitinsä luona ja kerjää ahkerasti perheelle ruokaa. Näin Abe/Aappo ajattelee.

Novellin kertoja kääntää lopussa katseen Aben mielestä isompaan todellisuuteen, Aapon ajattelun ulkopuolelle, kommentoi hänen kohtaloaan: ”Sillä hän lohdutti itseään. Aappo raukka! Ei aavistanut, että siihen, kun koulun käy, unehtuu jo – vanhakoti.”

Novellin lopussa annetaan ymmärtää, että Abe tulee lopulta unohtamaan köyhän kotinsa. Novellin sanoma on surullinen. Lapsi on ympäristönsä tuote, alttiina ympäristön vaikutteille. Yhteiskunnallinen asema muokkaa lapsen. Pohjimmiltaan lapset ovat samanlaisia, mutta yhteiskunnallinen, materiaallinen todellisuus ja mahdollisuudet ovat erilaisia. Koulu ja uudet hienot tavat vieroittavat lapset köyhistä kodeistaan. Samalla novellissa on läsnä vahva hylkäämisen kokemus. Voi vain kuvitella, että samanlaista identiteetin ristiriitaisuutta ovat kokeneet sittemmin esimerkiksi Ruotsiin lähetetyt suomalaiset sotalapset.

Puhuttelevaa novellissa on se, kuinka kauniisti Abe muistelee kotiansa. Koti on koti vaikka köyhäkin, vaikka tallissa. Koti on rakkaus niiden ihmisten välillä, jotka siellä asuvat. Köyhäkin lapsuus on rikas, jos siinä on rakkaus. Kotona olivat toverit, leikki, mielikuvitus. Rakkaat sisarukset, joita hän saattoi auttaa. Yksi novellin teema onkin ehkä auttaminen ja armeliaisuus. Abea kohtaa ihmeellinen armeliaisuus, kun hän saa uuden varakkaan kodin, uuden aseman ja pääsee sitä kautta koulutielle. Se on sattuman kauppaa, armollisuutta, onnea. Voi ajatella, että se nainen, joka ottaa hän kasvattipojaksi ja mahdollistaa sen, on hyvä nainen, auttaja. Aappo on autettava, pelastettu. Köyhien lasten koulunkäynti oli hyväntekevyiden varassa, ei vielä kaikkien oikeus.

Hyväntekeväisyys on eriarvoisuuden ilmentymää. Kysymys, kuka auttaa ja ketä, on olennainen. Usein heikompiosaisia autetaan. Auttaminen saa ihmisen kokemaan itsensä tärkeäksi. Hyväntekeväisyys nähdään mieluiten ylhäältä alaspäin, köyhät saavat armopaloja. Sama asetelma oli ollut Aapon kerjuulla käynnissä. Silloin Aappo oli saanut olla myös auttaja, sankari. Hän oli kantanut leipää ja ruokaa kotiinsa. Hän oli ollut tärkeä ihminen. Hän olisi edelleen halunnut auttaa, kerjätä sisaruksilleen, mutta nyt se ilo ja tehtävä otettiin häneltä pois. Hän ei koe yhtäkkistä roolimutostaan, yhteiskunnallista nousuaan, sattuman kauppaa, oikeutetuksi. Kauniisti hän ajattelee, että hänkin haluaa vielä palata auttamaan. Pakkala antaa kuitenkin ymmärtää, että paluuta ei ole. Yhteiskunnallisesti noussut ei palaa takaisin auttamaan. Sen voi ymmärtää kyllä senkin ristiriidan pohjalta, että hänet torjuttiin vanhassa kodissaan. Abella ei ollut muuta vaihtoehtoa kuin rakentua uuden identiteetin varaan, uuden ympäristön roolien mukaan.

Novellissa näytetään kuva kahdenlaisesta lapsesta, vaikka henkilönä on silti sama lapsi. Novellissa käydään vuoropuhelua yhteiskuntaluokkien välillä kerjäläispoika Aapon ja herraspoika Aben kautta. Hänen kaksoisroolinsa näyttää peilaussuhteen eri yhteiskuntaluokkien lapsista. Hänen piti valita jompikumpi. Toisaalta hän ei saanut valita. Novelli näyttää, kuinka ryhmään kuuluminen, vertaisuus, roolit, samastuminen ja mallioppiminen toimivat. Mikä erottaa lapsen toisestaan? Vaatteetko? Kyllä, materiaaliset edellytykset. Novelli näyttää, että lapset erottavat toisensa vaatteiden ja materiaalin mukaan, vaikka aikuiset tunnistavat ihmisen. Novellin sisäistekijä osoittaa, että lapsi on pohjimmiltaan samanlainen

sosiaalinen olento, kaipaa hyväksyntää, rakkautta, yhteenkuuluvuutta. Ihmistä ei määritä biologia vaan ympäristö, yhteiskunnallinen asema, taloudelliset suhteet ja edellytykset.

Novellin sanoma on se, että aikuistuttua ihanteet unohtuvat. Lapsella voi olla vielä yleviä ajatuksia, mutta aikuiselta ne häviävät. Aapon kohtalossa voi nähdä yhtäläisyyksiä moniin kertomuksiin huono-osaisista lapsista 1800-luvulta. Kuhn kirjoitti aiheesta luvussa ”Lapsuuden taivas ja helvetti” (Kuhn 1982, 65-127). Lapsuus on näyttäytynyt 1800-luvun kirjallisuudessa toisinaan sukkulointina taivaan ja helvetin välillä (Kuhn 1982, 67-76). On onnellisia asioita, on helvetillisiä asioita, kurjuutta. Pakkalan novellissa ”Vanhakoti” ei ole yksioikoisesti selvää, kumpi on lapselle helvetti, kumpi taivas: uusi koti vai vanha koti. Kummassakin on hyvät ja huonot puolensa. Kuhnin mukaan kurjuus ja köyhyys on usein ollut sitä helvettiä ja hyviin oloihin pääseminen on ollut taivasta. Materiaalisessa mielessä Aappo pääsi elämänsä taivaaseen. Esimerkkinä sukkuloinnista Kuhn antaa englantilaisen Charles Dickensin romaanit David Copperfield ja Oliver Twist. Niissä köyhyydessä elävät orvat poikalapset pääsevät viimein rikkaan huoltajan huomaan ja pääsevät kouluun, välillä he joutuvat takaisin kurjuuteen. Koulun ja tiedon kautta alkaa uusi hieno elämä. Pois kadulta ja rikosten piiristä. Suomessa köyhät lapset kulkivat kerjuulla, englantilaisissa köyhissä lapsissa oli taskuvarkaita ja pikkurikollisia.

Toinen Kuhnin kirjoittama teema, joka esiintyy myös ”Vanhakoti”-novellissa on yhteiskunnalliseen nousuun tai laskuun liittyvä lapsen kosto (Kuhn 1982, 102-106, 121-123). Realismin ja naturalismin kauden romaaneissa esiintyi usein kaltoinkohdellun lapsen kosta tai toisaalta liian hyvin kohdellun lapsen kosta. Molemmat olivat ikään kuin huonoja vaihtoehtoja. Lapset kostivat kasvatusolosuhteensa. Se kostautui yhteiskunnalle. (Siksi yhteiskunnan tuli alkaa pitää huolta lapsista.) ”Vanhakoti” -novellissa voi nähdä Aben lopulta kostavan ikään kuin molemmat, sekä hyvän että huonon kohtelun. Se, että Abe lopulta unohtaa alkuperäisen kotinsa, voidaan nähdä kaltoinkohdellun lapsen kostona (Kuhn 1982, 102). Hänhän oli joutunut kokemaan köyhyyttä, kylmyyttä, kurjuutta, menemään kerjuulle vastoin tahtoaan. Hän oli myös joutunut pakon edessä lähtemään kotoaan, tullut karkotetuksi kotoaan, hylätyksi. Nämä ikävät kokemukset hän unohtaa unohtamalla vanhan kotinsa.

Novellin sisäistekijä antaa ymmärtää, että lapsen kauniit ajatukset olisivat muistaa köyhää kotia myöhemmin, mutta huonostipa käy niille kauniille ajatuksille, kun Abe pääsee maistamaan herraskaista koulupojan elämää. Tämän voi nähdä ”hyvin kohdellun”, ”*well-treated*”, hemmotellun lapsen kostona (Kuhn 1982, 121). Ympäristö voi pilata lapsen monella tapaa. Ihanteet unohtuvat. Novellin sanomana voisi olla, että muista köyhiä, älä unohda samaasi hyvää.

Mielenkiintoista novellissa on se, että sama kertomus kerjäläispoika Aapon muodonmuutoksesta Abeksi sisältyy Pakkalan *Vaaralla*- (1894) ja *Elsa* (1891) -romaneihin. Romaanit julkaistiin ennen novellikokoelmia. Novelli Abesta on romaanin tarinaa siistitympi versio. Romaaneissa päähenkilöstä ja hänen perheestään kerrotaan enemmän. Romaanissa *Elsa* kerrotaan, millainen päähenkilöstä tuli myöhemmässä elämässään, siinä mainitaan myös Aapon isän alkoholismista. Novellissa ei. Tietenkin romaani muotona antaa enemmän tilaa henkilöhahmojen kehitykselle ja yksityiskohdille, mutta mielestäni realismin ajan kirjailija olisi saanut novelliin perheenisän alkoholismin mahtumaan. Nähdäkseni tämä on yksi syy, joka todistaa, että Pakkalan novellit ovat tarkoitettu kaksoisyleisölle, sekä lapsille että aikuisille sopiviksi. Lapsia ei ole haluttu rasittaa raskailla naturalistisilla yksityiskohdilla.

4.4. Syntinen joulupuuro

Syntinen joulupuuro kertoo Elsa-tytöstä, joka kaipaa merillä hukkunutta isäänsä. Hänellä on varhaisia ja epämääräisiä muistikuvia isästä. Ne palautuvat mieleen yksitellen, pikkuhiljaa. Ajatus riisipuurosta on keskeisin tekijä. Silloin, kun isä oli kotona, oli riisipuuroa. Elsa sai istua isän polvella. Isä lauloi. Oli joskus muitakin miehiä käymässä. Jos saisi riisipuuroa, niin tuntuisi kuin saisi isän takaisin, Elsa miettii. Elsa ja hänen äitinsä ovat köyhiä. Heillä ei ole varaa riisipuuroon. Äiti myöntää Elsan muiston oikeaksi: silloin, kun isä oli yhtenä ja ainoana jouluna kotona, heillä oli riisipuuroa. Isä oli sanonut, että pitäähän se kotonakin saada yksi joulupuuro syödä. Äiti lupaa, että ensi jouluksi he laittavat riisipuuroa. Elsa haluaisi jo aiemmin ja miettii, miten saada rahan kokoon. Hän ajattelee myydä kutomansa kauniin nauhan. Hän lähtee kaupittelemaan sitä. Kukaan ei osta. Erään talon pihassa hän saapuu keskelle hyväntekeväisyysseuran kokousta. Tädit kyselevät Elsalta, miksi tämä tahtoo myydä nauhaa. Elsa sanoo, että haluaisi riisipuuroa. Tädit puhuvat ruotsiksi keskenään ja julistavat sitten Elsalle, että on synti haluta riisipuuroa. ”Kun on tavallista ruokaa, niin se on hyvä. Ja siitä saa kiittää Jumalaa!”

Tädit puhuivat Elsalle, että ylellisyys on synti, yhtä suuri synti kuin valehteleminen ja varastaminen, joista kaikista Jumala rankaisee. He sanoivat, että Elsa tekisi paremmin, kun antaisi nauhansa heille pakanalasten hyväksi. Elsa antaa, mutta hänestä tuntuu kauhealle. Kun hän kertoo tapauksen äidille, äiti pitää hyvänä tekona, että hän lahjoitti nauhansa hyväntekeväisyyteen. Elsa ei kuitenkaan pidä riisipuuroa syntinä, koska ei äitikään ja unohtaa ”pakanarouvien” puheen. Hän jää odottamaan joulua, jolloin saisi riisipuuroa. ”Ja sitä ajatellessa aina tuntui melkein kuin isäkin tulisi kotia... Katselee sieltä taivaasta ja sitten enkeli hänet tuo...”

Jouluna köyhät lapset lähtevät kerjuulle rikkaiden taloihin. Elsa lähtee ystävänsä Marin kanssa. Mari on kertonut tarinan hurskaasta tytöstä, jota Jumala siunasi, kun tämä meni kerjuulle.

Se tyttö oli rukoillut aaton-aattoiltana ja aatto-aamuna herätessään Jumalaa, että saisi paljon jakaakseen kaikille köyhille. Ja kun oli lähtenyt avuille, niin oli heti ensimmäisestä talosta saanut niin paljon ettei jaksanut kantaa, vaan oli pitänyt kelkka hakea, jolla veti. Ja tytöllä sitte siitä

kelkasta riittänyt antaa kaikille. Ei ollut loppunut vaikka kuinka paljo olisi jakanut leipää, lihaa, herneitä, kaloja ja kaikkia mitä siinä kelkassa oli, ja siinä oli ollutkin kaikkia, mitä kukin oli halunnut. Lihapalanenkaan ei ollut pienentynyt, vaikka kuinka oli leikannut, ja leipiä kun oli se tyttö antanut, niin heti oli ilmestynyt toisia sijaan. Herneitä kun oli vasusta kaatanut, niin heti, kun oli pannut vasun kohaalleen oli se täynnä. Maitoa kun kannusta kaatoi, niin sekin oli parrastasana aina kun pystöön nosti. Tyttö oli aina siunannut vain, kun oli antanut. (Pakkala 1895/1999, 37)

Nykylukijasta tämä köyhien lasten joulufantasia leipineen ja herneineen on melkein liikuttava. Se kertoo todellisesta nälästä ja puutteesta. Vaaran lasten uskonnollisuus on maagista taikauskoa. Marin kertoma taru, legenda, saa Elsankin hyvään uskoon. He päättävät myös rukoilla hartaasti, jotta saavat oikein paljon ruokaa, kun menevät kerjuulle, niin paljon, että voivat muillekin jakaa. Muiden ei tarvitse mennäkään. Mutta kun tytöt viimein menevät kerjuulle, toiset ovat ehtineet ensin. He eivät saa mistään mitään. Heidät ajetaan pois, kelkkoineen päivineen. Keskenään Mari ja Elsa pohtivat, mitä olivat tehneet väärin, kun Jumala ei heille nyt antanut siunaustaan. He kyselevät toisiltaan, olivatko varmasti rukoilleet oikein. Olivat. Elsalle tulee mieleen, olivatko he tehneet jotakin syntiä, josta Jumala heitä rankaisi. Mari väittää, ettei ollut tehnyt mitään, mutta kysyy, onko Elsa ollut tottelematon äidille. Ei ollut nyt ollut, sanoo Elsa. Joskus oli ollut, mutta pyytänyt sitten anteeksi äidiltä ja Jumalalta. Kun he ovat Marin kanssa eronneet, Elsa miettii, onkohan hän kuitenkin tehnyt jonkun suuren synnin. Kun Elsa palaa kotiin ja tuntee nenässään riisipuuron tuoksun, hän muistaa. Riisikryynipuurohan oli syntiä! Niin olivat pakanarouvat sanoneet. Elsan kauhu muuttuu vielä suuremmaksi, kun hän miettii, että ehkä isä kuoli siksi, että he olivat silloin jouluna syöneet riisipuuroa. Ehkä isä ei siksi ollut päässyt taivaaseenkaan! ”Voi kauheaa!” Näin loppuu novelli, epämukavaan kauhuun. Tähän uskoon Elsa jää. Tuskin osaa puhua kauhustaan äidilleen. Lapsi raukka, lukija ajattelee.

Novellin lopussa jää kuva aikuisten ja lasten maailman erillisyydestä, aikuisten henkisestä poissaolosta lapsen elämässä. Lapsi jää helposti oman mielikuvituksen ja väärrien käsitysten valtaan. Lapsi ymmärtää satunnaisia asioita aikuisten puheesta, ei ymmärrä koko kuvaa, osaa suhteuttaa. Useissa Pakkalan novelleissa kuvataan äitejä ja lapsia, tai naisia ja lapsia. Useissa novelleissa isät ovat syrjässä tai poissa. Elsan isä on kuollut. Isä on kaipauksen kohde. Isä ja miehet edustavat tässä novellissa onnea ja huolettomuutta. Novellin elossa olevista aikuisista äiti edustaa ymmärtävää ja hyvää, pakanarouvat ymmärtämättömiä ja tiukkoja. Lapset

yrittävät tulla toimeen siinä maailmassa, jossa elävät. Ensin he kuvittelevat, millainen se on, sitten he joutuvat kokemustensa perusteella rakentamaan kuvaa, millainen maailma on. Lapsen alkuperäistä viatonta maailmaa leimaavat satu, mielikuvitus, toiveet ja kuvitelmat. Novellissa fantasia törmää todellisuuteen. Millainen se sitten on? Karu ja tyly, voisi tämän novellin perusteella väittää.

Novellin äidin ja tyttären köyhyydestä kerrotaan riisipuuron kautta. Riisipuuroa sai vain jouluna, se oli harvinaista herkkua. Sitä oli kuitenkin ollut viimeksi vain sinä jouluna, kun isä oli ollut kotona. ”Sen jälkeen heillä ei ollut riisikryynipuuroa ollut. Ei ollut varaa laittaa.” Kun Elsa siitä oikein haaveilee, äiti sanoo: ”Jos ensi jouluun eletään, niin koetetaan kerran saada.” Mutta Elsa tahtoi jo pikemmin, novelli kertoo. Tarkka lukija voisi nähdä tässä Elsan mystisen synnin. Sitä syntiä voisi kutsua ahneudeksi. Siitä syystä Elsa lähtee sitä nauhaa kauppaamaan. Riisipuuron rahoista tulee sekä äidin että tyttären kilvoittelun ja yrittämisen, säästämisen kohde. Elsalle käy kuitenkin köpelösti nauhanmyyntimatalla. Hän saa yritteliäisyydestään palkaksi moitteet. Hän palaa kotiin häviäjänä, nauhansa menettäneenä, mukanaan syyllisyys ja moitteet.

Novellissa ”Syntinen joulupuuro” voi nähdä monta teemaa. Yksi niistä on köyhyys ja eriarvoisuus. Novelli kuvaa aikansa suomalaista yhteiskuntaa. Oli köyhiä, oli rikkaampia. Yhteiskunnallinen tuki, köyhien apu, oli ensisijaisesti rikkaampien hyvän tai pahan tahdon varassa. Köyhät lapset ja aikuisetkin kulkivat kerjuulla. Lapset kulkivat kerjuulla aikuisia enemmän. Kenties siitä syystä, että he joutivat siihen aikuisia paremmin. Aikuisten, lasten vanhempien piti hoitaa muitakin asioita. Kenties syynä on myös se, että lapset herättävät enemmän sääliä ja myötätuntoa, auttamisen halua, kenties lapsille annetaan helpommin. Lapset ovat pieniä ja heikompia. Lapsia pitää muutenkin hoitaa ja auttaa. Lapset ovat aikuisten armoilla, monella tapaa.

Kun Pakkala kirjoitti kerjäämisestä ja köyhyydestä, hän tunsi asiansa. Pakkala oli omassa lapsuudessaan elänyt katovuosien aikaa 1866-1868. Tuolloin hän oli 6-8-vuotias ja kiersi kerjäämässä. Katovuosien aikaan iso osa Suomen kansasta joutui kerjuulle, vaeltamaan pitkiäkin matkoja ruoan perässä. Moni kuoli. Myös rikkaammat kärsivät puutteesta. Ei ollut aina rikkaammillakaan antaa. Raja tuli vastaan.

Elsan nauhanmyyntimatka ei kaadu naisten varojen puutteeseen. Naiset vain ajattelevat olevansa hyviä ja haluavat edesauttaa ja kasvattaa lasta kristillisiin hyveisiin, kohtuullisuuteen. Ylellisyys on synti, he julistavat. Ilmeisesti köyhille. Itse he kuitenkin syövät piparkakkuja, ja tarjoavat Elsallekin. Riisipuurolla on ollut suomalaisessa yhteiskunnassa vahva symbolinen arvo. Se on ollut eksoottista ja harvinaista. Riisipuuro on ollut ylellisyystuote, riisi kun tuodaan ulkomailta. Suomalainen joulupuuro tehtiin alun perin ohrasta, kunnes riisi alkoi syrjäyttää sitä 1800-luvulla ensin kaupungeissa ja säätyläisperheissä ja vähitellen myös maaseudulla (Vuolio 1981, 106). Vielä 1900-luvulla se on maalaisperinteessä ollut sunnuntaiaamun juhlapuuro. Se on erottanut arjen pyhästä. Alun perin tapa on juontanut juurensa riisin harvinaisuudesta tai kalleudesta. Siitä, että köyhä sai 1800-luvulla riisipuuroa kerran vuodessa, jos silloinkaan, on ollut suomalaisessa yhteiskunnassa pitkä matka siihen, että sitä on saanut 1900-luvulla sentään joka viikko. 2000-luvulla puuroriisi on niin halpaa, että riisipuuro on köyhän, mutta viitseliään ruokaa.

Eriarvoisuuden teemaa korostaa myös naisten kerho pakanalasten hyväksi. Siinä esiintyy globaali eriarvoisuus, joka ei ole hävinnyt vieläkään. Köyhyyttä ja nälänhätää on maailmassa edelleen paljon. Suomessa on köyhyyttä, teoriassa ei nälänhätää. Suomalaisen köyhyyden voi nähdä varattomuutena ”ylellisyyteen”. Ennen vanhaan varainsiirto tapahtui suoraan rikkaammilta köyhille heidän oman harkintansa mukaan. Nykyisin varainsiirto varakkaimmilta köyhemmille tapahtuu verojen ja yhteiskunnan järjestämien sosiaaliturvien kautta. Vielä 2000-luvulla on suomalaisilla vahvoja äänenpainoja siitä, mikä on köyhälle kohtuullista, millaista elämää sosiaaliavulla saa elää.

Yksi novellin ”Syntinen joulupuuro” teemoista on yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen liittyvä auttamiskäytös, altruismi. Kuka auttaa ja ketä, on tärkeä kysymys. Kyseessä on myös valta-asema, hallinnan tunne. Mahdollisuus auttaa osoittaa yhteiskunnallista asemaa ja valtaa. Varakkailta, hyvässä yhteiskunnallisessa asemalla olevilla naisilla on trendikäs harrastus, globaali auttaminen, pakanalähetys. Se pitää köyhät kaukana, poissa silmissä, mutta yhdistää naisia. He saavat tuntea itsensä hyväksi ihmisiksi. Usein on vaikeampi nähdä autettavia, lähimmäisiä, lähellä. Novellissa hyväntekeväisyys on ironisoitu. Se esiintyy köyhien kontrollointina, köyhän lapsen pitää tietää paikkansa. Ei saa haaveilla, havitella ylellisyyttä. Köyhä saa myös tuntea nahoissaan syntisyytensä. Köyhä lapsi on lähtökohtaisesti paha,

rikkaamman kasvatuksen kohde. Samoin kuin ne pakanat siellä kaukana. Novelli viittaa vääristyneeseen käsitykseen, jossa ikään kuin hyväntekevyys ja hyväosaisuus kuuluvat yhteen, samoin kuin huono-osaisuus ja pahantekijyys.

Pakanarouvat eivät vielä vieneet kaikkea toivoa Elsan elämästä. Hänellä oli edelleen tahto olla hyvä ja auttaa muita. Elsa, köyhä tyttö haluaa auttaa toisia. Hän haluaa olla hyväntekijä. Hänellä on todellinen halu auttaa muita. Novellissa esiintyvä legenda, tarina on mielenkiintoinen. Topeliuksen kertomuksissa *Lukemisia lapsille 1* on ihmesatu nimeltään ”Armalias on rikas”. Siinä esiintyy samanlaista ihmettä kuin Elsan ystävän Marin kertomassa legendassa, tarinassa ruoasta, joka ei koskaan loppunut. Siksi minusta oli mielenkiintoista tutkia Topeliuksen satua tarkemmin. Topeliuksen satu on Pakkalan novellia aikaisempaa kirjallisuutta. Sitä ovat varmasti sekä lapset että aikuiset lukeneet. Se on varmasti kasvattanut ihmisiä. Voi olla, että sekin satu kuvaa jo sitä edeltäviä taruja ja käsityksiä. Se ei olisi ihme, koska Topeliuksen satu pohjaa Raamattuun. Vertailun ja yhteiskunnallisen intertekstuaalisuuden vuoksi esittelen ajatuksia Topeliuksen novellista ”Armalias on rikas”.

Topeliuksen sadussa on kaksi perhettä, rikas ja köyhä. Köyhä perhe ruokkii linnut ja metsän eläimet. Rikas perhe ei tuhlaa viljaansa eläimille. Köyhän perheen isä vaikuttaa hurskaalta. Hän ja lapset etenkin antavat vähät ruokansa nälkää näkeville eläimille. Eläimetkin tarvitsevat jouluapua. Satu kertoo heidän jouluillastaan:

Ilta oli ja torpan väki asettui lukemaan Raamattua, jossa sanotaan, että armeliaisuutta on osoitettava halvinta ja pienintäkin kohtaan, vieläpä vihollisia ja eläimiäkin kohtaan, ja että antajan sydän määrää lahjan arvon. Mutta, joka antaa, hän antakoon lahjansa köyhille, jotka sitä tarvitsevat, älköönkä tuhlatko sitä laiskoille ja vähemmän tarvitseville. --- (Topelius 1, s. 90.)

Tämä Topeliuksen sadun Raamatun tulkinta on mielenkiintoinen. Raamatusta ei löydy kohtaa, jossa kehoitetaan erityisesti metsän eläimistä huolehtimiseen. Jumala kyllä sanoo huolehtivansa linnuista ja kedon kukkasista samoissa yhteyksissä, kun lupaa huolehtia myös ihmisestä ja kehottaa ihmistä huolettomuuteen, tai ainakaan olemaan huolehtimatta turhista (Matt. 6:26). Vilpittömästä sydäimestä antaminen on kyllä tuttu ajatus. ”Kun annat almun, älköön vasen kätesi tietäkö mitä oikea tekee” (Matt. 6:3). En tiedä, missä kohti Raamattua sanotaan, että pitää antaa oikein köyhille ja ettei

laiskoille saa antaa. Ajatuksessa vaikuttaa olevan Topeliuksen tai hänen aikansa omaa Raamatun tulkintaa. Laiskuudesta tuomitsemisen voisi nähdä Jeesuksen vertauksessa palvelijoista, jotka saivat leivisköjä. Ihmisen tehtävä on käyttää leivisköjään, lahjojaan. Enemmän saaneet palvelijat niin tekivätkin, raha kasvoi korkoja. Vähiten saanut piilotti leiviskänsä eikä tehnyt sillä mitään. Lopulta isäntä palasi, oli vihainen: ”Sinä kelvoton ja laiska palvelija!” Isäntä otti pois sen yhdenkin leiviskän ja antoi sen rikkaammalle. Tässä yhteydessä isäntä sanoi: ”Jokaiselle, jolla on, annetaan ja hän on saava yltäkyllin, mutta jolla ei ole, siltä otetaan pois sekin mitä hänellä on.” (Matt 25:29).

Voisi nähdä, että Topelius-lainauksen viimeisen lauseen mukaan pakanarouvat haluavat toimia, he haluavat antaa vielä köyhemmille. He ajattelevat, ettei Elsa ole oikeasti köyhä ja tarvitseva. He eivät näe Elsan tarpeita, puutetta tai köyhyyttä, he haluavat kehottaa Elsaakin armeliaisuuteen. Pakanarouvat puhuvat ruotsia. Etenkin ruotsinkieliset olivat varmasti Topeliuksensa lukeneet.

Topeliuksen satu ”Armalias on rikas” jatkuu köyhän perheen jouluaattoaterian kuvauksella:

Mutta syödessään he huomasivat ihmeekseensä, että vaikka he taittamistaan taittoivat leipää, ei kannikka ollenkaan vähentynyt, ja vaikka he vähän väliä kaatoivat maitoa vatiin, ei se näkynyt leilistä yhtään vähenevän. --- (Topelius 1, s. 90.)

Köyhän perheen lapset olivat antaneet nälkäisille petoeläimille viimeiset leipänsä, ja kun perhe jakaa keskenään vähimmistä jouluruoistaan, he yhtäkkiä huomaavat, ettei ruoka lopukaan heiltä. Eläimetkin tulevat kiittämään lapsia. Tämä edustaa Topeliuksen kertomusten sadunomaisuutta. Topelius jatkaa:

Silloin ymmärsivät ukko ja akka ja lapsetkin, että heidän pienille ruokavaroillensa oli suotu siunaus. Ja he panivat kätensä ristiin ja kiittivät Jumalaa siitä. --- Menestys ja siunaus asui torpparin matalassa majassa, samalla kuin rukous, ahkeruus, armeliaisuus ja tyytyväisyys siinä vallitsi. (Topelius 1, s. 91.)

Topeliuksen sadussa rikas mies köyhtyy. Rikkaan miehen akka menee katsomaan, miksi torpanväellä riittää aina ruokaa. Palattuaan hän kertoo miehelleen, että torpanväki usein lahjoittaa viimeisenkin leipäpalansa köyhille ja eläimille, eikä kumminkaan kärsi nälkää, sillä Jumalan siunaus antaa sen heille kymmenkertaisesti

takaisin. Mies sanoo, että voi antaa köyhille, mutta ajaa ne heti pois. Voi antaa linnuille, jos hän ihan varmasti saa kymmenkertaisesti takaisin. Akka neuvoo, että pitää antaa hyvästä sydäimestä, ilman mitään ehtoja. Rikas mies kummastelee. Emäntä lainaa Daavidin psalmia:

”Kuningas David sanoo 37:nnessä psalmisinaan: ’Minä olin nuori ja vanhennuin, enkä ole koskaan nähnyt vanhurskasta hyljättyksi, enkä nähnyt hänen lapsiansa olevan ilman leipää’.” (Topelius 1, s. 91.)

Poimin vielä Raamatusta kyseisen kohdan:

”Olen elänyt pitkän elämän, nuoruudesta vanhuuteen saakka. Koskaan en ole nähnyt vanhurskasta hylättynä enkä hänen lapsiaan kerjäämässä leipää. Vanhurskas on antelias ja lainaa mielellään, ja myös hänen lapsillaan on siunaus.” (Ps. 37:25-26.)

Pohdin sitä, onko kristinuskon historiassa toisinaan tuo Daavidin psalmi otettu kirjaimellisesti. Ajattelen sen tarkoittavan sitä, että Jumala siunaa vanhurskaat ja heidän lapsensa. Jumala pitää huolta kaikista, ihmisen ei tarvitse murehtia. Vaikuttaa siltä, että toisinaan tällaisia Raamatun kohtia on luettu kirjaimellisesti niin päin, että Jumala tosiaan ei anna hurskaille köyhyyttä ja nälkää ja jos perhe kokee köyhyyttä tai nälkää, se on osoitus, ettei perhe ole hurskas. Tätä on kutsuttu myös menestyksen teologiaksi. Silloin menestys nähdään hurskauden ja Jumalan siunauksen osoituksena, köyhyys ja kurjuus itse ansaittuna. Pakkalan novellissa ”Syntinen joulupuuro” voi nähdä taustalla tätä ajattelua. Hyvyys ja hyväosaisuus kuuluvat yhteen, samoin pahuus ja huono-osaisuus.

Köyhän synty on helpompi nimetä. ”Eliitin rahvaaseen kohdistamat ennakkoluulot ja käsitykset siivottomuudesta, laiskuudesta ja sivistymättömyydestä olivat syvälle juurtuneita” (Heinonen 2007).

Pertti Karkama analysoi teoksessa *Pakkalan romaanien yhteiskunnallisis-ideologinen tausta ja rakenne* Pakkalan aatteita myös hänen toimittamiensa lehtien tekstien kautta. Kaiku-lehdessä oli julkaistu Terveystiete-lehdestä lainattu kirjoitus ”Köyhän rikkaus” (16.6.1891). Se oli ylistävä ja opettavainen kertomus köyhästä nuorukaisesta, joka uutteruudellaan, tunnollisuudellaan ja omien kättensä töillä menestyi ja vaurastui. Kertomuksessa todettiin näin: ”Jumala meille lahjat antaa, älkäämme muita syyttäkö, jos emme niitä kehitä hyödyksemme ja muille siunaukseksi.

Jolla on, hänelle enemmän annetaan, se on, joka Jumalan lahjoittamat luonnonlahjansa oikein käyttää ahkerassa työssä, hänelle antaa Jumala yhä vaan runsaammalla mitalla voimaa ja kykyä ja siihen lisäksi sekä maallista tavaraa että henkistä iloa ja onnea. (...) Työssä elämän onni ja ruumiin terveys, laiskuudessa kadotuksen alku ja juuri.” Karkaman mukaan tämä kirjoitus edusti porvarillisen moraalin, ihmiskäsityksen ja uskonnon muodostamaa kiteytynyttä yhteiskunnallista ideologiaa. Karkaman mukaan Pakkala asettui romaaneissaan juuri tällaisia käsityksiä vastaan johtamalla tunnolliset ja ahkerat ihmiset kurjuuteen ja köyhyyteen. Perimmäinen syy epäonneen oli yhteiskunta. (Karkama 1975: 78-79.)

Pakkalan yhteiskunnallinen näkemys on nähty romaanien pohjalta deterministiseksi (Karkama 1975; Rossi 2005; Rossi 2009). Ihmisen asema ja mahdollisuudet ovat ennalta määrättyjä eikä niihin voi paljoa vaikuttaa. Tässä voi nähdä vaikutteita myös ranskalaisen filosofi Hippolyte Tainen miljöö-teoriasta, jolla oli suuri vaikutus aikansa naturalistiseen ja realistiseen kirjallisuuteen. Siinä rotu, miljöö ja hetki ovat ratkaisevia kansan historian ja kulttuurin kehityksen kannalta. Samoin voi nähdä koskevan yksittäisen ihmisen elämää: rotu, miljöö ja hetki, ulkoiset olosuhteet, joihin yksilö ei voi vaikuttaa.

Novellissa ”Syntinen joulupuuro” Jumala näyttäytyy rankaisevana. Köyhyys ja epäonni ovat Jumalan rankaisua synnistä, opettavat pakanarouvat Elsa. Sama ajatus oli Vanhan testamentin aikaan. Job tunsu sen nahoissaan. Miksi hurskas joutui kokemaan kurjuutta? Eihän niin pitänyt olla. Raamatussa kyllä kerrotaan useista köyhistä hurskaista, kuten köyhästä kerjääjästä Lasaruksesta.

Jouluapu on ollut kristillinen perinne. Pakkalan novellissa myös Elsa ja Mari suunnittelevat, että ”lähtevät aatto-aamuna kaupungille avuille, joita jaetaan köyhille rikkaista taloista”. Joulu on hyväntekeväisyyden aikaa, jouluaputarinat toistuvat kirjallisuudessa. Kuvio on usein sama: on jaloja rikkaita, jotka auttavat köyhiä. Anni Swanin 1900-luvun puolella julkaistuissa saduissa on näitä jouluapukertomuksia. H.C. Andersenin satu ”Pieni tulitikkutyttö” vuodelta 1845 on ollut herättämässä ihmisiä säälimään köyhiä, etenkin jouluna, kristinuskon juhlan aikaan. Joulu on liikuttavaa aikaa. Lahjat ja auttaminen ovat erityisen tärkeässä osassa. Jouluna kuuluu olla myös kiltti ja hyvä. Joulusaduissa se koskee myös eläimiä. Ei olla vihollisia.

Lapset lähtevät jouluavuille hyväuskoisina. Heidät kuitenkin ajetaan tiehensä. Rikkaiden auttaminen on rajallista. He eivät ole kuin saduissa. Rikkaiden lapset pitävät nauhaa kaupittelevaa Elsaa mustalaistytönä. Hänet ajetaan pois, häntä syrjitään. Köyhillä tytöillä on vilpitön usko. Pitää uskoa, kun rukoilee, lapset muistuttavat toisinaan. Lapsi haluaa olla hyvä. Novellin sisäistekijä antaa ymmärtää, että yhteiskunnallinen asema määrittää ihmisen ja hänen mahdollisuutensa. Tytöt ovat köyhälistöä. Hyväuskoinen pettyy. Kauniit sanat ja ajatukset eivät kuulu kaikille.

Lapsi ymmärtää uskonnolliset asiat omalla tavallaan. Tässä novellissa vahvimiksi ja lopullisiksi tunteiksi jäävät syyllisyys ja rangaistuksen pelko. Lapsi ottaa helposti syyllisyyden itselleen. Novellin sisäistekijä sanoo: turha usko. Novellissa ”Syntinen joulupuuro” usko ei näyttäydy lohdutuksena vaan pelotteluna ja kiristysenä. Uskoa edustavat aikuiset simputtavat lasta.

Novellissa on vahvasti läsnä yhteiskunnallinen epätasa-arvoisuus, joka määrittää lasta myös uskonnollisessa mielessä. Rikkaan lapsen on helppo olla jalo, köyhä on paha. Novellissa näkyy kuinka lapset, globaalisti ja paikallisesti ovat aikuisten ehdolla. Köyhä lapsi on pelinappula aikuisten maailmassa. Tulee mieleen Matteuksen evankeliumista kohta: ”Sillä sille, jolla on, annetaan, ja hänellä on oleva yltäkyllin; mutta siltä, jolla ei ole, otetaan pois sekin, mikä hänellä on.” (Matt. 13:12 ja Matt. 25:29.) Ilmaus kuulostaa irrallisena mystiseltä. Se kuulostaa kuvaavan suurta epäoikeudenmukaisuutta. Psykologiassa puhutaan Matteus-vaikutuksesta. Sillä viitataan hyväosaisuuden ja huono-osaisuuden kasaantumiseen. Ajattelen, että Elsalle tapahtuu novellissa sananmukaisesti näin. Pakanarouvat ottavat köyhän tytön nauhan, ainoan asian, jolla hän olisi voinut saada rahaa riisiin, puuroon, joka toi mieleen isän, joka oli kuollut, otettu häneltä pois. Novellissa Elsalta otetaan pois se vähä toivo ja yrittäminen, mitä hänellä on. Elsalta otetaan pois usko hyvään Jumalaan, joka auttaa köyhiäkin.

Matteuksen evankeliumin lukua 13 tarkastelemalla, huomaa, ettei Jeesuksen puhe poisottamisesta tarkoitakaan aineellisia tai psykologisia asioita. Jeesus tarkoittaa merkillisellä vertauksellaan tässä toisessa yhteydessä sitä, että uskonymmärrystä joko annetaan lisää tai otetaan pois sekin vähän, mitä on. Sillä hän viittaa kykyyn nähdä ja ymmärtää Jumalan valtakunnan salaisuuksia, kuten vertauksiaan. (Matt. 13: 10-13.) Voisi nähdä, että Pakkalan novellissa tapahtuu

Matteus-vaikutus Elsan elämässä monella tapaa, aineellisesti, psykologisesti ja hengellisesti. Aluksi hänellä on usko hyvään Jumalaan, mutta se korvataan vääristyneillä käsityksillä synnistä ja syntisyydestä. Lukija miettii, miksi Elsa kohtaa epäoikeudenmukaisuutta. Onko se joku rangaistus, ettei hän saa jouluapua, kun muut ovat ehtineet ensin? Sehän on sattumaa. Pakanarouvat kyllä rankaisevat häntä, kun ottavat pois hänen nauhansa. He antavat hänelle käsityksensä rankaisevasta koston Jumalasta. Sen käsityksen mukaan ihminen ansaitsee kohtalonsa. Tädit ajattelevat kasvattavansa häntä. He ajattelevat ilmeisesti, että lapsessa on pahuus, perisynti, joka pitää kitkeä pois. Pakanarouvat eivät näe hänen hätäänsä. Eivät tiedä, että kyse on isän ikävästä, ei turhamaisuudesta ja ahneudesta. Kaikki ei näy päällepäin. Tässä on kyseessä psykonarraation dissonanssi -muoto. Lukija ymmärtää enemmän.

Novellin sanoma on, että köyhän lapsen mahdollisuudet vaikuttaa elämäänsä ovat vähäiset, heikompiosaiselta otetaan pois se vähäkin, mitä hänellä on. Kurjat kurjistuvat, köyhät köyhtyvät, aineellisesti ja henkisesti. Aikuisen ja lapsen, rikkaan ja köyhän todellisuudet ovat erilaiset ja heidän on vaikea ymmärtää toisiaan oikein.

4.5. Sairasvuoteella

”Sairasvuoteella” – novelli kuvaa muuttuvaa suhtautumista lapsen kuolemaan 1800-luvun lopussa. Lapsikuolleisuus oli vähentynyt Euroopassa 1800-luvun loppuun mennessä, mutta lapsista kuoli edelleen joka seitsemäs (Tuohela 1998, 390). Reinhard Kuhnin mukaan lapsen kuolema on ollut länsimaisessa kirjallisuudessa tärkeä teema. Hän ilmaisee asian näin: ”lapsikuolleisuus on äärimmäisen korkea fiktiivisten lasten keskuudessa” (Kuhn 1982, 173). 1800-luvun kotimaisista kirjailijoista myös ainakin Minna Canthilta ja Zacharias Topeliukselta löytyvät kertomukset, jotka käsittelevät sairastuvuoteella kuolemaa odottavaa lasta. Topeliuksen kertomuksen nimi on ”Kesästä, joka ei koskaan tullut” ja Canthin kertomus on nimeltään ”Kuoleva lapsi”. Pakkalan novelli ”Sairasvuoteella” poikkeaa niistä.

Lapsikuolleisuuden väheneminen 1800-luvulla vaikutti yhteiskunnassa ja perheissä merkittävän muutoksen suhtautumisessa lapseen. Vanhemmat uskalsivat kiintyä lapseen. He uskalsivat rakastaa varauksetta, ilman kuoleman- ja menettämisen pelkoa. (Tuohela 1998, 390.) Vielä 1800-luvun lopulla lapsia kuoli yhä, sairauksiin, nälkään, köyhyyteen, puutteeseen. Ristiriita kiintymyksen ja luopumisen välillä vaikutti vanhempien suhtautumisessa kuolevaan lapseen. Luopuminen oli helpompaa, kun ajateltiin, että lapsella on parempaa edessäpäin, kuoleman jälkeen. Uskottiin, että lapsi pääsee taivaaseen. Siellä on lapsen hyvä olla. Se antoi toivoa suruun ja luopumisen tuskaan.

Pakkalan novellissa ”Sairasvuoteella” päähenkilönä ja fokalisoijana on sairas tyttölapsi nimeltä Nanna. Novellin muita tärkeitä henkilöitä ovat tämän äiti sekä kaksi aikuista naapurin tättä, jotka edustavat ikään kuin vastakkaisia näkemyksiä ja voimia. He ovat Nannan näkökulmasta ikävä Tuppelan kummitäti sekä kiltti Sarkkisen täti. Nanna on kuolemansairas. Tuppelan kummitäti toivoo tämän kuolemaa. Kummitäti on uskovainen ja ajattelee, että lapsi muuttuu pian enkeliksi ja lentää taivaaseen. Kummitäti kokee itse olevansa lähempänä taivasta kuolemaa tekevän lapsen luona. Kohta hänellä olisi taivaassa oma tuttu lapsienkeli. Kummitäti romantisoi lapsen kuoleman. Hän haluaa myös tietää, että Nannakin haluaa kuolla. Se tuntuu tädistä oikealta. Uskovaisen kuuluu haluta taivaaseen.

Sarkkisen täti puolestaan on iloinen ja pitää elämästä. Hän toivoo, että Nanna tulisi terveeksi. Sitä Nannakin toivoo. Mutta hänestä tuntuu, että hänen tulee

esittää kummitädille, että hän haluaisi kuolla. Uskovainen kummitäti antaa ymmärtää, että taivaassa on parempaa kuin maanpäällä ja ikään kuin elämänhalu olisi pinnallista ja maailmallista, syntistä. Hän toivoo Nannan kuolemaa oman uskonsa vahvistukseksi. Nanna ei pidä Tuppelan tädistä. Hän esittää aina kuumehoureista, kun täti tulee. Toivo elämästä syttyy, kun Sarkkisen täti tulee katsomaan. Nanna kamppailee kahden voiman välillä: elämänhalun ja kuolemanhalun. Hän tahtoo elämää, mutta on epävarma, onko se oikein. Äitikin epäröi kahden voiman välillä: luopua vai toivoa.

Novellissa ”Sairasvuoteella” elämä ja kuolema, maallinen ja taivaallinen taistelevat. Tyttö kamppailee sairautta ja kuolemaa vastaan. Novellia kuvataan Nannan näkökulmasta, Nannan silmin, Nannan mielen kautta. Erityisesti tässä novellissa ulkopuolinen kertoja käyttää psykonarraatiota. Novellissa esiintyy paljon eideettisiä, moniaistisia kuvia. Huoneessa on yksityiskohtia, joihin paikoillaan makaava sairas kiinnittää huomiota. Ne johtavat ajatuksia ja mielikuvitusta eteenpäin. Nannalla on rikas mielikuvitus. Hänellä on eläviä muistoja hauskoista tapahtumista ja kavereistaan. Osa Nannan näkemistä asioista on mielikuvitushahmoja, kuumeisia näköharhoja tai unia. Hän elää mielikuvituksessaan, mielikuvituksensa voimalla. Käytännössä hän makaa sängyssä neljän seinän sisällä eikä näe paljon mitään. Hän ilahtuu suunnattomasti, kun näkee kärpäsen.

Nanna on enimmäkseen hyvällä tuulella ja iloinen. Hän muistelee hauskoja asioita. Hän ajattelee lumikinoksia, pehmeää lunta, kelkkaa, leikkiä, perhosia, kukkia, metsiä, kärpäsiä, ketoja kaupungin ulkopuolella, leikkimajaa tyttöjen kanssa, sinistä taivasta, kirkasta ilmaa, iloista juoksua. Novellista voi poimia hyvien maallisten asioiden luettelon, kuvia, moniaistisia mielikuvia. Kyllä niiden takia on kaunista elää tässä aineellisessa maailmassa. Novellissa kiinnittää huomiota myös sanaston tasolla se, että Nannan mielikuvissa toistuu usein sana ”hauska”, tuntui hausalle. Hän muistelee elämän asioita hauskoina.

Ahdistava ilmapiiri ja ristiriitaisuus ilmaantuvat Tuppelan kummitädin vierailujen myötä. Niitä Nanna inhoaa. Novellissa tapahtuu käänne, kun Tuppelan kummitäti tulee käymään. Kummitäti tulee kuiskien: ”Joko on loppunut?” Nanna inhoaa näitä kuiskimisia, kuin häntä ei olisi. Ensin Nanna pakenee mielikuvitusmaailmaansa ja sitten Nanna muka kuumehoureissaan ja vahingossa viskaa maitolasin kummitädin päälle. Sen voi nähdä myös kostona. Tuppelan

kummitäti saa hapanta maitoa romanttisille enkelikuvitelmiin, kuolemantoiveelle. Kuolevan ja kuoleman romantisointi loppuu. Nanna ei ole enkeli ja novellista voi olettaa, ettei kummitäti enää niin innokkaana tule häntä siinä toivossa katsomaan. Vielä tulee ihana Sarkkisen tätikin käymään, antaa toivoa elämästä. Nanna uskaltautuu kertomaan tälle, ettei tahdo kuolla. Sarkkisen täti ymmärtää. Sen jälkeen Nannaa alkaa helpottaa. Alkaa käänne parempaan, pikkuhiljainen paraneminen. Elämä voittaa. Maallinen voittaa taivaallisen. Aine hengen. Nanna katselee varpaitaan, ”varpaat laulavat”. Ruokahalu palautuu, hän haluaa nukan viereensä. Novelli jää tavallaan auki, mutta loppuu vahvaan elämänhalun voittoon, se antaa aavistaa, että Nanna olisi pian taas toisten tyttöjen kanssa leikkimässä.

Kuhnin mukaan lapsi ei ymmärrä kuolemaa (Kuhn 1982, 176). On vaikea sanoa pitääkö se Nannan kohdalla paikkaansa. Nanna ei vaikuta enää pikkulapselta. Ainakin hän tietää, mitä elämä on ja tahtoo sitä. Taivaasta ei ole mitään varmaa. Toisaalta on mielenkiintoista, kuinka perinteisesti katsottuna novellissa taistelee dualismi: aineellinen vastaan aineeton, maallinen vastaan hengellinen, maallinen vastaan taivaallinen. Maallinen, aineellinen, näkyvä todellisuus on nähty kristillisestä näkökulmasta toissijaisena ja hengellinen, aineeton ja taivaallinen parempana. Novellissa Nannan mielikuvituksen kautta luotu hauska maallinen todellisuus esiintyy kuitenkin myös vahvan aineettomana, lähes hengellisenä ja ihanana. Nanna ei osaa haluta taivaaseen, josta hänellä ei ole kokemusta, mutta elämään, josta hänellä on. Todellisuuteen perustava mielikuva on Nannan usko, joka johtaa Nannan ”taivaaseen”. Elämänhalu johtaa hänet ”uskosta näkemiseen”, mielikuvista takaisin elämään.

Kuhnin mukaan lapsen kuolema kirjallisuudessa on kommentti ihmisen tilasta, Jumalan tilasta tai lapsuuden tilasta. (Kuhn 1982, 186). Pakkalan novellissa ”Sairasvuoteella” kuolema on vahvasti läsnä, jatkuvasti mahdollinen, sitä sekä odotetaan että pelätään. Kuolemansairaana monet lapset ovat aikoinaan kuolleet. Siinä on taisteltu ajatuksista: toivoako kuolemaa vai elämää. Usein näkökulma on ollut terveiden ihmisten, vanhempien, niiden, jotka jäävät elämään. He valmistautuvat luopumiseen. Se on helpointa. Canthin ja Topeliuksen kertomuksissa hartaat vanhemmat toivovat sairaan lapsen kuolemaa ja hyvinä kristittyinä he ottavat sen vastaan Jumalan tahtona ja ajattelevat, että kuolema auttaa, kuolema helpottaa lapsen elämää. Lapsi pääsee parempiin oloihin. Lapselle on parempi. Ja myös heille,

helpottaa. Sairaista lapsista on vaivaa. Etenkin Canthin kertomuksessa sairaan lapsen aiheuttama vaiva näyttäytyy vahvasti. Tyttölapsi teki monta vuotta kuolemaa, söi valtavasti, mutta mikään ei pysynyt sisässä, äiti ei päässyt töihin eikä oikein mihinkään ollut varaa. Lapsen kuolema oli toivottu helpotus. Se näyttäytyi hyveellisenä tyytymisenä Herran tahtoon.

Topeliuksen kertomuksessa ”Kesästä, joka ei koskaan tullut” (Topelius 1906-1907/1982, LL2, 92) perustellaan myös asennetta lapsen kuoleman hyväksymiseen. Se on kertojen sanojen mukaan ”tosi satu”. Se on julkaistu alun perin vuosien 1865-1896 aikana ruotsiksi Topeliuksen satukokoelmissa *Läsning för barn*. Satu kuvaa omalta osaltaan 1800-luvun lopun ihanteellista suhtautumista kuolemaan. Se kertoo terveestä, reippaasta ja kukoistavasta pojasta nimeltä Rafael. Kaikkitietävä kertoja tietää, että ”Jumala näki, että pieni poika saisi suureksi tultuaan kokea paljon surua maailmassa ja joutuisi moneen kiusaukseen, jotka voisivat turmella hänen sydämensä ja vieroittaa hänet syntiin”. Jumala antoi pojan sairastua, sillä hän tahtoi, että enkeli noutaisi hänet luokseen taivaaseen. Ensin pojan sisarukset toivoivat ja lohduttelivat poikaa, itseään ja toisiaan, että kyllä Rafael kesäksi paranee. Niin ei kuitenkaan käynyt. Lapsi kuoli. Kertoja tietää, että enkeli nouti hänet. Lapset surivat, ettei koittanut sitä kesää, että Rafael olisi parantunut. Hartaat vanhemmat pyyhkivät kyyneleensä ja sanoivat:

”Kyllä se tuli. Jos voisimme luoda katseemme kauas siniseen taivaaseen, niin näkisimme Rafaelin par’aikaa leikkivän pienten enkelien kanssa Jumalan iankaikkisessa paratiisissa. Siellä se oikea kesä onkin, eikä sen kesän perästä tule koskaan syksyä eikä talvea enää!” (Topelius 1906-1907/1982, LL2, 92.)

Kuhnin mukaan on vaikeaa välttää sentimentaalisuutta, kun kirjoittaa lapsen kuolemasta. Kuhn kirjoittaa, että ”sentimentalisuuden voi helpoiten ja luonnollisimmin välttää ne kirjoittajat, joiden hengellinen usko on tarpeeksi syvää hiljentämään sen murheen, mitä he tuntevat lapsen kuoleman edessä”. Hän kehuu Eichendorffia, harrasta katolilaista, jonka ilmaisema suru lapsensa kuolemasta oli vaimennettu sillä varmuudella, että kuoltuaan lapsi on löytänyt paremman puutarhan, missä asua kuin tämä maallinen ja että tämä siellä toimii välittäjänä vanhemmilleen (Kuhn 1982, 177). Kuhnin esimerkki on mielenkiintoinen. Ainakaan Topeliuksen kuvaamasta lapsen kuolemasta ei puutu sentimentaalisuutta, mutta tunteellisuus

kääntyy pois murheesta kohti lohdutusta, lohduttavaa satua tuonpuoleisesta paremmasta maailmasta.

Pakkalan novellissa ”Sairasvuoteella” on nähtävissä käänne suhtautumisessa lapsen kuolemaan. Aikaisemmin lasten kuolema oli todennäköisempää ja siihen suhtauduttiin ja valmistauduttiin sen mukaan. 1800-luvun lopulla lasten parantuminen vakavista ”kuolemansairauksistakin” oli yhä todennäköisempää. Se vaati uudenlaista suhtautumista. ”Kuolemansairas” lapsi jäikin ehkä elämään. Aikaisemmin kertomukset olivat ulkopuolisen, kaikkietävän kertojan näkökulmasta, aikuisen näkökulmasta, tai surijan, elämään jäävän näkökulmasta. Pakkalalla näkökulma vaihtui sairastuneen, kuolemaa tekevän lapsen näkökulmaksi. Siinä missä novellien sanoma on aikaisemmin ollut lohdussa kuoleman keskellä, Pakkalan novelli näyttää, miltä kuolemaan valmistautuvat omaiset näyttäytyvät ja kuulostavat lapsen silmin.

Kristillinen toivo kuoleman jälkeisestä elämästä näyttäytyy hyveellisenä vielä Topeliuksella ja Canthilla, mutta naurettavassa valossa Pakkalalla. Pakkala haluaa todistaa, että elämä on hyvää ja on ihan oikein tahtoa elää. Toisaalta: mikäli lapsi kuolisi, ajatus lapsen taivaaseen pääsystä olisi lohduttava. Mutta kun lapsi elää, kuoleman toivominen tuntuu irvokkaalta. Aikuiset odottavat ratkaisua, aikuiset eivät kestä epätietoisuutta. Topeliuksen ja Canthin kertomuksissa vakavasti sairastunut lapsi lopulta kuolee. Hartaat vanhemmat suhtautuvat kuolemaan suopeasti. Näkevät, että lapsi pääsee parempaan paikkaan. Pakkalan novelli poikkeaa Topeliuksen ja Canthin kertomuksista siinä, että lapsi ei kuole. Se antaa ymmärtää, että elämänuskolla voittaa elämä.

Pakkalan novellin sisäistekijä puhuttelee lukijaa monin tavoin. Paitsi suhtautumisessa elämään ja kuolemaan, kääntämällä aineettoman ja aineellisen ylösalaisin, se luo kuvaa myös lasten maailmasta ja lasten todellisuudesta. Lasten maailman kuuluvat asiat näyttäytyvät hauskoina. Millainen lapsikuva novellissa sitten on? Mikä on lapsen tilanne? Millainen lapsi on? Mitkä ovat lapsen mahdollisuudet? Lapsi on tilanteessaan aikuisten armoilla, toisaalta itsenäinen ajattelija. Lapsen mieli ja mielikuva voi olla rikas ja iloinen, vaikka ulkoisesti tilanne näyttäisi kurjalta. Aikuinen ei näe lapsen todellisuutta. Lapsi saa päättää, mitä hän elämältään tahtoo. Lapsen ei tarvitse noudattaa aikuisten tahtoa. Lapsi saa valita ketä kuuntelee ja mitä

hän elämästä ja kuolemasta ajattelee. Lapsi on lopulta autonominen yksilö. Novellin sisäistekijä antaa ymmärtää, että omalla asenteella voi vaikuttaa elämään ja kuolemaan. Kun toivoo kuolemaa, se varmaan lopulta tuleeekin. Kun toivoo iloisia asioita, voimistuu. Aikuisten kannattaa miettiä, millaista asennetta viljelee sairaiden lasten vuoteiden äärellä. Lapsi ajattelee, lapsi ymmärtää.

4.6. Veli

Pikku ihmisiä (1913) novellikokoelman avausnovelli ”Veli” poikkeaa Pakkalan muista lapsinovelleista ainakin kolmessa suhteessa: se on ainoa, joka on kirjoitettu vuoden 1890 jälkeen, se on laajempi kuin muut ja siinä ei kuvata enää vaaralaislasta vaan se sijoittuu kokonaan säätyläisympäristöön. Novellin miljöönä on Laura-nimisen tytön koti ja siinä keskiöön nousee nukkekoti ja nukkien sekä niillä leikkivän perheen symbolinen suhde. Mielestäni nukkekoti on yksi tärkeä motiivi novellissa. Kiinnostava se on siksikin, että norjalaisen Henrik Ibsenin näytelmä *Nukkekoti* oli aiheuttanut kohua ja keskustelua jo vuodesta 1879.

Pakkala tunsi hyvin aikakautensa realismin ja naturalismin ranskalaista, venäläistä ja pohjoismaista kirjallisuutta. Ibsenin *Nukkekoti* herätti paljon keskusteluja naisen asemasta. Se kuvasi naisen epätasa-arvoista asemaa yhteiskunnassa ja avioliitossa. Nukkekoti kuvasi liittoa, jossa nainen oli ikään kuin nukke, kodissa ja avioliitossa, joka oli yhteiskunnallisesti hyväksytty, säädyllinen ja kaunis, mutta sisäisesti onneton, rakkaudeton tai tasa-arvoton. Nukkekoti oli kulissi. Myös ruotsalaisen August Strindbergin novellikokoelman *Giftas* (*Naimakauppoja*) ensimmäisessä osassa vuodelta 1884 esiintyy novelli *Nukkekoti*. Strindberg kritisoi siinä Ibsenin näytelmää ja sen seurauksia merikapteeni Pallen suulla.

Samaa teemaa voisi nähdä esittävän myös Leo Tolstoin *Anna Karenina*, teos, joka oli tehnyt suuren vaikutuksen Pakkalaan. Nämä teokset kuvastavat naisen asemaa perheessä ja yhteiskunnassa, passiivista ja rajoittunutta olemista, valinnanmahdollisuuksien vähyyttä. Nainen oli nukke, jolla elämä ja yhteiskunta leikki. Realismin kirjallisuudessa esiintyvän nukkekoti-motiivin voi nähdä kritiikkinä paitsi naisen asemaa myös 1800-luvun sääty-yhteiskuntaa, perheidylliä ja kaksinaismoralismia kohtaan.

Mistä sitten kertoo Pakkalan novelli ”Veli” ja miten se liittyy perheeseen, avioliittoon, rakkauteen ja lapseen? Paljonkin. Se on myös ainoa novelli, jossa voi nähdä jotakin viittausta seksuaalisuuteen, tai lapsen aavistukseen siitä. Siinä lapsi on tärkeässä roolissa. Hänen tehtävänä on olla myös vanhempiensa suhteen tuulettaja ja korjaaja. Pakkala osoittaa, kuinka lapsi aistii vanhempiensa tunnelmat.

Sanotaan, että vanhempien suhde on lapsen koti. Pakkala tekee tämän näkyväksi novellissa ”Veli”. Tämä novelli on erityisesti kirjallisuutta, joka puhuu aikuisille ja aikuisten asioista, vaikka päähenkilönä on lapsi.

Kun muistelin novellia ”Veli” ensimmäisen lukukertani jälkeen, näin Nukke koti-motiivin kytköksen realismiin aikalaisskeskusteluun. Kun luin novellin toisen kerran, huomasin, ettei siinä, kenties tahallaankaan käytetty suoraan sanaa ”nukke koti”. Nukke kotia yleisnimenä vastaa sana *nukkela*. Tämä erityinen *nukkela* saa vielä aivan erityisen nimen: Päivölä. Nukke kodille antaa nimen Laura-tytön isä.

Reilu 40 sivua pitkä novelli on jaettu 5 lukuun. Heti ensimmäisellä sivulla näyttämölle tuodaan novellin tärkeimmät henkilöt: Laura-tyttö, tämän äiti lehtorin rouva, Luran lehtori-isä, kyökipiika Leena sekä uusi nukke. Novelli alkaa: ”Laura ei ollut nukeista välittänyt lainkaan.” Laura näkee kuitenkin kaupan ikkunassa mieleisensä nukan ja haluaa sen. Äiti ehdottelee muita, mutta Laura haluaa juuri sen. Kun nukke tuodaan kotiin, kyökipiika Leena, joka on palvellut lehtorin rouvan kotona tämän lapsuudessa ja nuoruudessa, juoksee sen kanssa lehtorin luokse ja sanoo: ”Lehtori katsokaa! Rouvanne koulutyttönä, ihan ilmetty.” Seuraavaksi lukijalle jo paljastuu lehtorin ja tämän rouvan suhteen laatu.

Novellin kertoja tietää, että: ”Lehtori ei ollut nähnyt rouvaansa ennen kuin aikaisena neitinä, oli tutustunut häneen vasta jonkun aikaa ennen kihlaustaan.” Lehtori ei tunnista kaunissilmäisessä nukessa vaimonsa piirteitä. Mutta kun nukke sitten sattuu makaavaan asentoon, silmät kiinni, lehtori tunnisti: ”Todellakin! – Todellakin vaimoni näköinen.” Lehtori ilahtuu siitä, että viimein löytyi jotakin, joka miellytti Lauraa. Lehtori teetti nukelle pienen rakennuksen, jossa oli kaksi huonetta, sali ja kamari, kauniisti sisustetut. Nukkela sijoitettiin lehtorin rouvan kamariin.

Laura on ainoa lapsi. Aikuiset haluavat viihdyttää häntä. Aikuiset leikkivät hänen kanssaan. Koko perhe ihastuu nukkelaan. Luran rooli on merkittävä. Hän on nukkekotinäytelmän pääohjaaja. Aikuisetkin pääsevät väliin ohjaamaan. Kaikki tapahtuu kuitenkin lapsen ehdoilla. Seuraava katkelma kuvaa hyvin Pakkalan asennetta lapsen maailmaan. Sen voi nähdä vertauskuvana myös sille, mitä Pakkala itse tekee toistuvasti lukijalle näyttäessään maailmaa lasten näkökulmasta. Kun lehtori tulee katsomaan nukkela, niin kerrotaan, että:

Laura oli näet järjestänyt niin, että oli katsottava määrätystä ikkunasta, ja siitä nähdäkseen piti katsojan paneutua pitkälleen lattialle. Lehtorin rouvalle, joka oli nuori ja tyttömainen, oli se yhtä helppoa kuin Lauralle itselleen, mutta lehtorinkaan, joka oli jo vähän ikämies, ei auttanut muu kuin lattialle mahalleen! (Pakkala 1913/1999,99)

Isä ehdottaa nukkelalle nimeksi Päivölä. Laura haluaa nimittää nukan Kirstiksi, äitinsä mukaan. Nukke istuu Päivölän salin sohvalla. ”Siinä istui nukke omissa onnellisissa ajatuksissaan ja kasvoilla hymy, kirkas ja iloinen kuin peipon viserrys keväällä. Sohvan yläpuolella oli tauluna muuan Lauran äidin valokuva nuorena tyttönsä, sekin hymyilevänä.” Tätä näkyä Laura katseli mielellään päivät pitkät. Mietteliäänä. Kerran äiti kysyi, mitä Laura siellä näkee. Laura kertoi miettivänsä, mitä nukke ajattelee, hän arvelee, että se muistelee jotakin kokemaansa hauskaa asiaa. Hän kyselee äidiltä, mitä se voisi olla. Äiti ei keksi mitään hauskaa. Sitten Laura kysyy: ”Mitä hauskaa sinulle on tapahtunut tuossa sinun kuvassasi?” Äiti ei muista, ei millään, mutta Laura ei hellitä, vaan jatkaa:

”Minkä vuoksi sinä sitten olet niin iloinen tuossa kuvassasi?”

”Minulla yleensä oli hauska.”

”Mitä hauskaa sinulla oli, äiti?”

”Äiti oli silloin nuori. Nuorena odottaa ja toivoo. Ja se tekee elämän hauskaksi.”

Laura jäi miettimään katsellen ison aikaa äänetönnä Päivölään niinkuin äitikin. Sitten hän äkkiä sanoi:

”On aivan kuin Kirstikin odottaisi jotakin. Eikö sinustakin?”

Siltä todellakin näytti kuin Kirsti, seisoessaan verhojen välissä sänkykamarin ovella tulossa saliin, olisi odottanut jonkun tulevan siinä silmänräpäyksessä. Ja äiti aivan kuin poistaakseen syntyneen mielikuvansa ehätti sanomaan:

”Kirsti odottaa veljeään.”

(Pakkala 1913/1999, 100-101)

Lukija voi huomata, että edellinen katkelma kenties sisältää jonkin oleellisen ajatuksen lapsuudesta ja nuoruudesta: ”Nuorena odottaa ja toivoo. Ja se tekee elämän hauskaksi.” Kun äiti miettii, mitä nukke tai tyttö tai nainen voi odottaa nuorena, hänelle tulee mieleen omia asioitaan, aikuisen asioita, asioita, joita ei kerrota lapselle. Asioita, joiden kohtaamista äiti kenties itsekin pelkää. Tai tietää, että tässä on jotakin peiteltävää lapselta. Novellin kertoja antaa ymmärtää, että äidin mielessä liikkuu jotakin muuta. Tämä taso on vihje aikuiselle lukijalle. Äiti poistaa syntyneen ”sopimattoman” mielikuvan ja sanoo sen tilalle nopeasti jotakin neutraalimpaa. Neutraali odotuksen kohde on ”veli”. Kenties kyseessä oli siis vastakkaista sukupuolta

oleva henkilö, mutta ilmaisu veli neutraloi vastakkaisen sukupuolen, tekee sen viattomaksi, siitä puuttuu kaikki jännite. Tyttönukke kaipaa veljeä, kaveria.

Laura ei ensin usko, että Kirsti odottaisi veljeään, koska ei tiennyt sellaista olevankaan. Ainakaan Kirstillä. Hän kyselee vielä isältä, mitä Kirsti odottaa. Isäkään ei keksi. Sitten Laura sanoo, että äiti arveli, että Kirsti odottaa veljeä. Niin tietenkin, arvelee isä. Niin päättävät aikuiset hankkia Kirsti-nukelle veljen. Äiti saa sen tehtäväkseen. Nuken saapumisessa kestää. Sillä välillä aikuiset keksivät satuja veljen matkasta Roomasta Suomeen. Nukke tulee, ristimätodistuksen kanssa. Sen nimi on Veli Erkki. ”Se oli reippaan näköinen poika. Katse avonainen ja rohkea ja suu sellaisessa hymyssä kuin olisi hän sanonut: Mehän olemme vanhoja tuttuja.” Tällä kertaa lehtori alkaa pohtia: missä minä olen tuon nähnyt? Leena miettii samaa. Lehtorin kanssa he muistelevat samaa henkilöä, mutta eivät saa nimeä mieleen. Muistavat, että tämä oli nuori tohtori, joka kuoli tapaturmaisesti, oli haettu hevosella sairaan luokse ja siinä rytäkässä oli kuollut.

Äiti on seissyt joulukuusen takana, hiljaa kuunnellen. Sitten hän ehdottaa sen henkilön nimeä, ikään kuin vain päättelisi toisten kertoman perusteella. Lukija on jo arvannut, että lehtorin rouvalla on jokin salaisuus. Hän on tässä keskustelussa hiljaisena jotenkin epäilyttävä. Tietenkään lehtori ei huomaa mitään, mutta mainitsee viattomasti tästä Erkistä: ”Hänen bravuurilaulujaan oli tuo, jonka sinäkin, Kirsti, niin hyvin laulat: ’Tuonne taakse metsämaan’.” Lukija arvaa heti yhteyden. Laulu kertoo kaipauksesta rakkaan luokse.

Ensi alkuun Laura oli ollut iloinen Veli Erkistä, mutta samana iltana hän ei näytä enää pitävän siitä ja vie sen laatikossa takaisin eteiseen. Illalla hän kysyy äidiltään, jäätyään kahden tämän kanssa:

”Äiti, oliko se hyvin paha mies?”

”Kuka, kultaseni?” kysyi äiti kummastuen ja alkoi hänkin pelätä Leenan satujen vaikutusta. ”Mikä mies?”

”Se tohtori.”

”Mikä tohtori?”

”Se Vartiovuori?”

”Hyvä Jumala, mitä sinä, rakas lapseni, puhut?”

”Sinä punastuit, kun puhuttiin, että Veli Erkki on hänen näköisensä. Ja sinä itkit siellä kuusen takana. Minä näin kyyneliä silmissäsi. Minä näin.”

(Pakkala 1913/1999, 107)

Tämä lapsen havainto paljastaa lisää äidin salaisuudesta. Toisaalta lapsi näkee asiat omalla tavallaan ja tekee siitä havaintonsa. Hän ei ymmärrä surua hyvän asian vuoksi. Äiti hämmentyy, ei aluksi vastaa, painaa posken Lauran poskea vasten. Miten hän oli sinulle paha? Laura ripittää äitiään. Ei hän ollut lainkaan paha, sanoi äiti. Hän oli hyvä. No mitä sinä itkit? Hänen kuolemaansa. Oliko hän sinulle hyvä? tivaa tyttö. Oli, sanoo äiti. ”Hänellekö sinä kuvassasi hymyilet?” kysyy Laura, mutta äiti vaihtaa puheenaihetta. Sen jälkeen Laura haluaa taas leikkiä Veli Erkillä. Koittaa onnellinen aika nukkelassa, Kirstin ja Veli Erkin onnelliset leikit yhdessä. Poika tai mies ei enää Laurankaan silmissä ole pelkkä paha surunaiheuttaja, vaan ilontuoja. Äiti on avannut työlleen jotakin, jota lapsi voi vain aavistaa. Novellin romanttisen rakkauden teemaa kuvan myös kyökkipiika Leenan ajatukset nukkekodin äärellä:

”Sanon minä, että se on sitten mallemaa, puntista prikkuihin. Ei tässä maailmassa somempaa. Herrattu noita nuoria! Jo ovat onnellisia, ovat. On tullut se, jota neitonen on odottanut, on tullut ainainen kaivattu, pitkään päivän ajatus, toteutunut on öitten uni. Ja toinen tuolla ovensuussa autuaana ajattelee: Tuossa on kaunis katsottuni, herttaiseni, nurmenkukkani. –Onnellisia olette, jo vain olette. Kunpa kaikki ihmiset olisivat niin onnellisia...” (Pakkala 1913/1999, 109)

Leena miettii, että toisille käy rakkauden kanssa onnellisesti, toisille ei. Hän melkein ajatuksissaan sanoo, että toivoo Lauralle kirkasta onnea. Kun Laura kysyy millaista, niin Leenakin sanoo vahingossa neutraalin version asiasta niin kuin tämän äitikin aiemmin rakkautta ensin miettiessään: ”sellaista kirkasta onnea, että Lauralle veli”. ”Elävä veli, reipas ja rohkea ja iloinen poika.” Laura kyselee tarkemmin. Leena lupaa, mitä Laura kyselee. Veli tulee Roomasta. Joulupukki tuo. Tai muuan kiltti tati. Leena lupaa ohimennen, mutta Laura painaa jokaisen sanan sydämeensä ja uskoo. ”No, Leena on hyvä ja toimittaa sen asian, niin minä olen kiitollinen”, sanoo Laura. Aikuinen unohtaa koko asian, lapsi ei.

Novelli jatkuu dramaattisesti: ”Syksyllä Veli Erkki kuoli. Kuoli tapaturmaisesti. Ollessaan retkeilyllä salissa se joutui Leenan jalkoihin ja musertui Leenan kengänkoron alla.” Tämä on kaikkietävän kertojan puhetta. Kertoja tietää, mitä tapahtui, kertoja tietää Leenan tuskan ja syyllisyyden. Kertoja tietää lehtorin, tämän vaimon ja palvelijattaren suunnitelman olla paljastamatta onnettomuutta

lapselle. He järjestävät kirjeen, jossa Veli Erkki ilmoittaa lähteneensä matkoille maaseudulle. He tilaavat uuden samanlaisen nukan.

Lapsi yllättää aikuiset. Laura kysyy isältään, onko tämä kuollut kauheasti tapahtumasta. Isä ihmettelee, mistä on kyse. Laura toteaa tyynesti: ”Maaseudulle mennessään Veli Erkki on joutunut pillastuneen hevosen jalkoihin ja siinä rytäkässä kuollut.” Laura oli löytänyt nukan poskenpalasia sekä hatun ja hopeisen vyön ”salista läheltä yliopiston kirjastoa”. Lapsi suhtautuu kuolemaan tyynesti. On levollinen ja pian taas iloinen. Tämä hämmästyttää aikuisia. ”Meidän neidistä taitaa tulla sellainen tyttö, joka ei pojista välitä”, päätteli lehtori vaimolleen.

Aikuiset järjestävät niin, että uusi Veli Erkkiä vastaava nukke saapuisi mukanaan kirje, jossa pahoitteli viipymistään, kertoi joutuneensa onnettomuuteen ja viettäneensä aikaa sairaalassa. Illallispöydässä ennen suunniteltua Veli Erkin paluuseremoniaa lehtori kysyy Lauralta: ”Vieläkö Kirsti itkee?” Laura vastaa yksikantaan, että ei. Kun vanhemmat kysyvät, miksi ei, lapsi vastaa tyynesti: ”Kirsti on kuollut.” Lehtori huudahtaa vahingossa: ”Onko sekin särkynyt?” Lapsi vastaa pikkuvanhasta: ”Kirsti Päivölä lyhyen taudin sairastettuaan levollisesti nukkui kuoleman uneen tänään kello viisitoista minuuttia. –Kiltti äiti, voileipä ja pikkuruukkuinen pala juustoa, saanko?”

Lapsi on tyyni, lapsi leikkii, lapselle kuolema on leikkiä. Mutta lehtori syöksyy rouvan kamariin katsomaan nukkela, Päivölää. Päivölän makuuhuoneen sängyssä makaa Kirsti-nukke, vaimonsa kaima, valkoisessa puvussa, kalpeana kuin kuollut. Iloiset silmänsä sulkenut nukke muistuttaa lehtoria taas hänen vaimostaan.

...”kaunishuulisen suun ympärillä oli vakava, surumielinen ilme.

Ooh, miten se oli hänen vaimonsa näköinen!

”Kuollut!”

Lehtori painoi päänsä lattiaan.

Siinä hän makasi Kirstin kuolinhuoneen edustalla, kirje ja Veli Erkki taskussa, ja –itki. (Pakkala 1913/1999, 117)

Tässä tilanteessa lehtori kenties ymmärtää, ettei hänen vaimonsa ole onnellinen. Lukija ei tiedä ymmärtääkö lehtori vielä, että hänen vaimollaan ja Veli Erkillä oli ollut suhde, mutta lukija kuvittelee, että lehtori voisi ymmärtää, ainakin hänen viimeistään nyt pitäisi ymmärtää. Kenties silti ei. Hän vain ymmärtää, että hänen vaimonsa, se nainen, jonka hän tuntee, on niin kuin kuollut nukke. Ei onnellinen, elävä

nukke, vaan kuollut nukke. Tässä tilanteessa lehtori kenties ymmärtää avioliittonsa tilan.

Pakkalan kertoja käyttää tässä novellissa taas samaa tekniikkaa kuin Vaaran romaaneissaan, psykonarraatiota (Kantokorpi 1990). Kertoja tietää, mitä ihmisten päässä tapahtuu, mitä he ajattelevat. Tässä novellissa kertoja tietää asioista enemmän kuin kertomuksen henkilöt. Tämä on sitä, mistä Dorrit Cohn käytti nimitystä psykonarraation dissonanssi muoto. Silloin, kun kertojan ja henkilöhahmojen tiedostavuus ovat samaa luokkaa, puhutaan psykonarraation konsonanssista muodosta, mutta kun näiden tiedostamisen määrässä on etäisyyttä, puhutaan dissonanssista muodosta. Lukijalle psykonarraation dissonanssimuoto on herkullista. Hän pääsee ymmärtämään kertomuksen henkilöhahmoja paremmin kuin he itse. Loppuiko novelli ”Veli” nyt sitten tähän kaikkeen kuolemaan, siihen, että todellinen Erkki ja Veli Erkki -nukkekin ovat kuolleet, Kirsti-nukke on kuollut ja lehtori itkee, ymmärtää vaimonsa surullisuuden? Ei suinkaan. Pitkässä novellissa on useampia käännekohtia, peripetioita, aivan kuten romaaneissa.

Tässä vaiheessahan kaiken pitäisi olla surullista. Nuket ovat kuolleet. Leikki loppunut. Nukkelassa makaa kuollut nukke. Mutta tämä ei vaikuta Lauraan mitenkään. Hän on vain iloinen. Tämä aiheuttaa ihmetystä vanhemmissa:

”En minä ymmärrä”, sanoi lehtori vaimolleen, kun he istuivat salissa ja Luran laulu kuului taas sieltä synkästä kamarista. ”Me luulimme hänen itkevän itsensä kuoliaaksi, mutta hän laulelee iloisesti. Meihin koski, hän kylmäksi jäi. Tuleeko hänestä tunteeton ihminen?”

”Lapset kai eivät kuolemaa ymmärrä. Pappilain tyttölasten hautajaiset ovat yhtä mieluisia ja hauskoja leikkejä heistä kuin heidän häänsä tai ristiäisensä”, selitti rouva. (Pakkala 1913/1999, 118)

Lehtorin rouva tekee tärkeän huomion, josta myös Reinhard Kuhn mainitsi teoksessaan, joka käsitteli lapsia länsimaaisessa kirjallisuudessa. Lapsi ei ymmärrä kuolemaa. Tässä ilmenee myös lapsen mystinen olemus.

Pikku hiljaa Laura alkoi toivoa pojan vaatteita, omankokoisiaan. Lehtori siitä innostuu ja sanoo: ”Olen ollut huomaavinani, että tytöt mielellään leikkivät poikaa.” Tämä kuulostaa kasvattajan myönteiseltä asenteelta roolileikkiin. Kenties

Laurasta ei haluta kasvattaa tyttöä ja naista ainoastaan naisten muottiin. Kenties hänelle annetaan lupa uusiin rooleihin tai ainakin niiden kokeiluihin. Kenties se ennusti tulevaa? Naisen tasa-arvoa valita rooleista. Laura innostuu vaatteista, mutta aikuiset ovat taas erehtyneet. Taas lapsi yllättää. Hän ei pue kokoisiaan poikien vaatteita päälleen. Aikuiset eivät ymmärrä, mistä on kyse.

Taas on lapsi käsittämättömän onnellinen: Laura hymyilee kaikille. Hän ”pulppuaa” hymyä, jota käy välillä ”vuodattamassa” vanhemmilleen. Näin ennen joulua. Jouluna Laura saa paljon lahjoja, mutta heti joulun jälkeen Laura osoittaa pettymyksensä. Lapsi oli saanut paljon lahjoja, mutta ei silti ollut tyytyväinen. Lehtori alkaa jo epäillä: ”Olemme tehneet suuren erehdyksen: antaneet liiaksi. On käynyt kuin ylensyödessä: haluttaa lisää ja se, minkä on nauttinut, herättää pahoinvointia ja vastenmielisyyttä.” Tämä on sama ajatus, mistä Kuhn kirjoitti: paitsi, että on pelätty, että lasten kaltoin kohtelu pilaa lapsen, on myös pelätty, että myös liian hyvin kohtelu tai hemmottelu pilaa lapsen. Kasvatus kostautuu.

Laura sairastuu. Käy yöllä puhumassa kyökkipiialle. Ei tullut veljeä Roomasta, niin kuin tämä oli luvannut. Ei tuonut joulupukki eikä muuan täti. Leena luulee, että hänen luonaan käy enkeli. Hän alkaa rukoilla oikein kovasti, että Laura saisi veljen. Vanhemmat käyttävät Lauraa lääkärissä. Lääkäri sanoo, että Laura on yksinäinen lapsi. Hänelle tekisi hyvää saada veli, tai sisaruksia. Lääkärin vihjailusta voi päätellä, että hän jotenkin näkee, että lehtorin rouva odottaisi lasta.

Eräänä päivänä, kun Laura on kotona Leena-kyökkipiian kanssa, Leena nukahtaa kesken kaiken. Kun hän herää, on Lauralla kaveri. Laura on käynyt ulkona. Tuonut mukanaan mukavan ja iloisen ikäisensä pojan. Laura oli saanut sen joltakin mukavalta tädiltä. Laura oli kysynyt, saanko minä tämän. Täti oli sanonut, että ota vaan. Poika saa pukea päälleen Luran kokoiset Veli Erkin vaatteet. Lauralla ja pojalla on oikein hauskaa yhdessä. Heillä on viaton hevosleikki. Heidän leikeissään on heti ystävyyttä, läheisyyttä ja melkein rakkautta. He tunnustavat toisilleen, että pitävät toisistaan. Novelli antaa olettaa, että koditon orpopoika saa jäädä heille asumaan. Hän jopa herättää Kirsti-nuken kuolleista. Nostaa tämän vain pystyyn. Ja räps: silmät ovat taas auki ja iloiset. Lauralla on nyt veli ja ystävä. Vertainen, sydämen rakas. Se, mitä oli odotettu. Tämä poika laulaa kauniilla äänellä: ”Kun vertaistansa rakastaa, ei tarvitse olla fini.”

Lehtorin ja hänen vaimonsa avioliitto tuntuu kuin nukkekodin kulissilta. Mies on vaimoaan huomattavasti vanhempi. Vaikuttaa siltä, ettei vaimo ole mennyt naimisiin rakkaudesta, mies kenties on. Rouva on päässyt hyviin naimisiin, mutta ei ole onnellinen. He ovat miehensä kanssa kyllä sopuisa yhteistyöpari. Novelli jättää toivon, että kenties heidän suhteensa oli paranemaan päin. Novellissa oli lasten osalta ainakin onnellinen loppu. Yksinäinen Laura sai ystävän, orpopoika kodin. Novelli ”Veli” oli siitäkin harvinainen Pakkalan novelli, että siinä oli yksinäinen porvariskodin lapsi. Muissa novelleissa on esiintynyt lapset laumoina, luontevina sosiaalisina yhteisöinä. On ollut köyhää ja kurjaa, mutta silti onnellista. Onnellista on ollut nauru ja leikki, yhdessä.

5. LOPPUPÄÄTELMÄT

Pakkalan novelleissa esiintyy kahdenlaista lapsikuvaa. Toinen on ympäristön väliin ankara lapsikuva ja toinen novellien sisäistekijän välittämä lempeä ja ymmärtävä näkökulma lapseen. Lapsikuvasta voisi puhua myös näkökulmana ja asenteena lapseen. Novelleissa taistelevat aatteet: ankara ja lempeä asenne lapseen. Nämä toimivat monissa novelleissa eräänlaisia vastavoimina. Ympäristö vaatii ankaraa suhtautumista lapseen: piiskaamista, rankaisua, pahuuden kitkemistä. Lapsen omat vanhemmat empivät. Useimpien lasten kotona taistelevat myös nämä kaksi voimaa: toinen vanhemmista on ankarampi, toinen lempeämpi. Useissa Pakkalan lapsiaiheisissa novelleissa äiti on se tiukempi ja isä lempeämpi. Tämä johtunee kuitenkin siitä, että useimmissa novelleissa päähenkilönä on tyttö (9/14). Äidit suhtautuvat näissä tyttöihin ankarammin, isät lempeämmin.

Toisaalta taas niissä novelleissa, joissa päähenkilö on poika, isät suhtautuvat poikiin ankarasti ja äidit lempeämmin. Näin esimerkiksi novelleissa ”Vanhakoti” ja ”Iikka raukka”. Novellissa ”Iikka raukka” ilmenee, kuinka isä häpeää kehitysvammaista poikaansa, mutta äiti rakastaa tätä. Vielä ainakin 1900-luvun puoliväliin kehitysvammainen lapsi on ollut perheelle häpeä, jota on piiloteltu. Pakkalan novellin sisäistekijä antaa sympaattisen kuvan Iikasta ihmisenä. Hän on arvokas ja tunteva yksilö, vaikka leikkiikin hevosta tuottaakseen sillä iloa itselleen ja muille. Sisäistekijä näyttää isän kylmyyden poikaansa kohtaan ja vetoaa lukijan empatiaan ja oikeudentuntoon.

Pakkalan novelleissa lapsuus näyttäytyy hauskana aikana, jota aikuiset enemmän tai vähemmän ymmärtävät. Useissa novelleissa näytetään aikuisille, lasten kautta, millainen hän on, millainen ihminen on. Novellien sisäistekijän asenne ja lapsikuva tulee näkyviin novellien asetelmissa ja fokalisoinneissa. Myötätunto on lasten puolella.

Novellit on tarkoitettu sekä lapsille että aikuisille siitäkin päätellen, ettei novelleissa kirjoiteta rankoista aiheista samalla tapaa kuin Pakkalan romaaneissa. Novelleissa ei mainita alkoholia käyttäviä aikuisia, myös seksuaalisuuteen liittyvät asiat ovat erittäin kaukaa haettuina. Lapset edustavat kyllä sukupuoliaan, mutta lapsia ei esitetä seksuaalisina olentoina. Harvoina mahdollisina viittauksena, että Latun Liisa sanoo menevänsä isona Tepon Iikan kanssa naimisiin.

”Poikatyttö” ja ”Mahtisana” -novelleissa pohditaan tyttöjen rooliodotuksia. Aikuisilla on ristiriitaisia odotuksia heitä kohtaan. Etenkin naiset yrittävät kontrolloida tyttölapsia.

Lapset ovat hyviä ja pahoja. Psykologista realismia edustaa esimerkiksi se, että lapsilla ja aikuisilla on myös negatiivisia, alkeellisia tunteita: kateus, mustasukkaisuus, ahneus, vahingonilo, ylpeys, välinpitämättömyys, kovuus, piittaamattomuus. Toisaalta näihin tunteisiin ei jäädä, vaan mukana on aina myös hyviä tunteita, iloa oikeuden voitosta, nöyryymistä, pehmentymistä. Esimerkiksi novellin ”Jumalanmarjat” Ulla-tytössä tapahtuu positiivista kehittymistä.

Psykologista realismia edustaa myös se, että lapset eivät tee pahaa välttämättä pahan vuoksi, vaan toisinaan heidän mielikuvituksensa tekee tepposet tai heidän moraalintajunsa tai itsehillintänsä ei ole vielä täydellisesti kehittynyt kuten novelleissa ”Mari varkaissa”, ”Häiritty jouluilo”, ”Valehtelijoita”.

Pakkalan novelleissa lapset ovat sosiaalisia olentoja. Heille toverisuhteet ovat hyvin tärkeitä. Lapset tarvitsevat vertaisiaan. Aikuiset eivät riitä lapsille seuraksi kuten esimerkiksi novellit ”Veli” sekä ”Sairasvuoteella” osoittavat. Lapset haluavat olla auttavaisia ja aktiivisia toimijoita. He eivät ole vain itsekkäitä, vaan he tahtovat jakaa omastaan (mm. ”Jumalanmarjat” ja ”Vanhakoti”).

Pakkalan novelleissa lapsilla on henkilöhahmoina usein temaattinen funktio. Ne kertovat useista lapsuuden alaan kuuluvista teemoista. Valinta kirjoittaa lapsista päähenkilöinä, antaa jo kuvan lapsista arvokkaina ihmisinä ja yksilöinä. Lapsi fokalisoi auttaa aikuista muistamaan oman lapsuutensa ja tuntemaan empatiaa lapsia kohtaan. Lapset ovat toisaalta samanlaisia tuntevia ja tahtovia ihmisiä kuin aikuisetkin. Lasten ei kuulu olla vain aikuisten kontrollin kohde.

Pakkalan novelleissa lapset ovat riippuvaisia yhteiskunnallisesta asemastaan. Lasten mahdollisuudet ovat tiiviisti riippuvaisia aikuisten antamista mahdollisuuksista ja rajoituksista. Kun asia on näin, niin silloin aikuisiin vaikuttaminen lasten asioissa on avainasemassa. Aikuisten mielipiteisiin ja asenteisiin voi vaikuttaa näyttämällä heille asiat lasten näkökulmasta. Näin Pakkalan novellit toimivat. Ne ovat vaikuttavaa kirjallisuutta, jotka ovat varmasti vaikuttaneet aikanaan

asennemuutoksessa poikatyttöjä, fyysistä rangaistusta, kehitysvammaisten lasten kohtelua, köyhien lasten kohtelua jne. kohtaan.

Teuvo Pakkalan novellit ovat olleet puheenvuoro lasten maailman puolesta. Ne ovat samalla viihdyttäviä, huvittavia ja puhuttelevia. Kaikkeen ei tarvitse suhtautua niin vakavasti. Vaikka lapsi onkin ikään kuin pieni aikuinen, silti hänellä on oma maailmansa ja mielikuvituksensa eikä häneltä voi vaatia ihan samoja asioita kuin aikuiselta.

Pakkalan lapsia on kuvattu osuvasti ”Syntiset pikkuenkelit”. Yhteisö yrittää kasvattaa lapsia, kitkeä pahaa, näkemättä niinkään hyvää. Mutta Pakkala näyttää lasten toiminnan takana hyvyttä: auttamisen halua, armeliaisuutta, oikeudentuntoa.

6. POHDINTA

Kirjoitin Pro graduni eräänlaisena prosessina. Samalla, kun kirjoitin, ihmettelin monia asioita novelleissa ja yritin päästä selville, mitä nämä vaaralaisyhteisön aikuiset ovat oikein ajatelleet, mihin heidän ajattelunsa oli perustunut. Minulla oli aluksi käytössä vain brittiläinen katsaus lapsuuskäsityksistä. Kaipasin suomalaisia historiateoksia. Kun kirjoitin analyysilukuja, työstin samalla niitä asioita, joita ihmettelin. Selkeitä vastauksia minulla ei ollut. Vasta työskentelyni loppuvaiheessa olen löytänyt osuvien suomalaisten historian ja kasvatustieteen teosten ääreen, jotka ovat antaneet vastauksia minun pohjimmaisiiin kysymyksiini.

Ensinnäkin mietin kovasti, mitä uskonnollista suuntausta ”pakanarouvat” edustivat. Oulun seudulla on lestadiolaisuutta ja Teuvo Pakkalan isä kääntyi lestadiolaiseksi jossain vaiheessa, mutta pakanarouvien käsitykset eivät sovi sen herätysliikkeen ajatuksiin. Mietin, onko Suomeen tullut jotakin kautta vaikutteita Englannista. Löysin viimein viitteitä sellaiseen. Ensinnäkin pakanalähetys ompeluseuroineen liittyi Suomen Lähetyseuran toimintaan. 1800-luvulla Suomessa oli lukuisia herätysliikkeitä. Luin pari Pro gradua Suomen lähetyseuran kirjallisuuteen liittyen. Toinen oli 1960-luvulta. Siinä kerrottiin Englannista Suomeen käännöksinä tulleesta herätyskirjallisuudesta. Teoksia oli tullut jo 1800-luvulla. En aivan syvällisesti ymmärtänyt kaikkia teologisia termejä, mutta koin jonkinlaista aavistusta. Suomen lähetyseuran kautta tulleessa herätyskirjallisuudessa ja kristinopissa oli omanlaisia piirteitään. Aluksi myös muiden herätysliikkeiden jäsenet olivat yhteistyössä Lähetyseuran ja ”pakanalähetyksen” kanssa, mutta he huomasivat, että heillä oli uskonopillisia eroja. Yksi koski jotakin, jota kutsuttiin ”pyhitysopiksi”. En saanut siitä vastausta kaikkiin ihmiskuvan kysymyksiin, mutta joitakin palasia tuntui loksahdavan kohdalleen.

Tutkimukseni loppuvaiheessa olen oppinut paljon 1800-luvun yhteiskunnasta. Löytämäni tiedon perusteella ymmärrän paremmin myös niitä kysymyksiä, jotka novellianalyysseissäni jäävät vielä avoimiksi. En kuitenkaan aio kirjoittaa tutkielmaani uusiksi kaiken sen tiedon perusteella, mitä jo tiedän.

Palatakseni esimerkiksi tärkeään kysymykseen lapsen hyvydestä tai pahuudesta, löysin toisenlaisen näkemyksen perisyntiin. Suomalaisten tutkijoiden

mukaan perisyntiopin taustalla on kirkkoisä Augustinus. Vanhempien tuli ajatella, että lapset ovat syntymästään asti kelvottomia ja kasvattajien on kitkettävä heistä synti pois. Fyysiset rangaistukset olivat normaaleja. Lapset olivat vanhempiensa yksityisomaisuutta, jolle sai tehdä, mitä halusi. Ennen 1900-lukua yhteiskunnalla ei juurikaan ollut mahdollisuuksia puuttua siihen, mitä kodeissa tapahtui. Vaikka lapset olivat vanhempien omaisuutta, Jumala oli heidät antanut ja vanhemmat olivat Jumalalle velvollisia heidän kasvatukseen. Huonosta kasvatuksesta oli luvassa rangaistus, jo tässä elämässä. Huono kasvatusta kostautui koko kylälle. Synnintekijän rikkomukset saattoivat kostautua esimerkiksi katovuosina. Kun uskottiin, että isien pahat teot koituvat kolmanteen polveen, epäiltiin kaikesta pahasta esi-isiä tai pelättiin tulevien rangaistusten puolesta. (Hämäläinen-Forslund 1987, 196-199.) Tämä ajattelu selittää Vaaran ankarien aikuisten käytöstä. Liisa, Vaaran ilkein penikka, oli vaaraksi koko yhteisölle. Lasten kasvattamiseen ja kurittamiseen pyrittiin koko yhteisön voimin, yhteisö pyrki tukemaan vanhempia siinä.

Näen, että 1800-luvun lopulla, Teuvo Pakkalan aikaan, tapahtui muutosta perheessä, myös siinä, että isät alkoivat osallistua enemmän perheen elämään. Lapsilla ja isillä oli tunnesuhde. Myös aiemmat tutkijat ovat huomioineet isien lempeyden Pakkalan novelleissa. Juhani Tähösen mukaan 1850-1889 oli Suomessa uskonnollisen kasvatusteorian kausi. Silloin julkaistiin paljon kasvatuskirjallisuutta. Niissä alkoi yhdistyä psykologinen ja uskonnollinen kasvatusteorian näkemys. Lasta pyrittiin ohjaamaan hyvään ja suojelemaan pahalta. Lapsen suhteen piti olla esimerkillinen ja johdonmukainen. (Tähönen 1992, 82-104.)⁶

Näen sekä Pakkalan novelleissa että lapsikuvassa yleensä ottaen paljon tutkimusmahdollisuuksia. Pakkalan novelleja olisi voinut tutkia tarkemmin myös esimerkiksi lasten moraalin kehityksen kannalta. Pakkala on valaissut niin hyvin lasten moraalista ajattelua, että sitä voisi tutkailla esimerkiksi Kohlbergin moraalinkehityksen teorian pohjalta. Novelleissa ei yleensä kerrota lasten ikää, moraalin kehityksen teorian perusteella lasten iän voisi suunnilleen päätellä heidän moraalisen ajattelunsa ja toimintansa mukaan.

⁶ Mainittakoon, että Teuvo Pakkala oli myös kääntänyt aikoinaan norjalaisen kasvatusteorian suomeksi. Se ei ollut kylläkään uskonnollinen.

Lapsikuva itsessään on minusta edelleen kiinnostava aihe. Ihmisillä on erilaisia lapsikuvia, erilaisia asenteita lapsia ja lapsuutta kohtaan. Erilaiset lapsikuvat välittyvät kodeissa, koulussa, päiväkotien kasvatustilanteissa, asenteissa lapsia kohtaan yhteiskunnassa, kadulla, markkinoinnin ja viihteen kohteena. Myös erilaisilla uskonnollisilla tai aatteellisilla ryhmillä on erilaisia lapsikuvia. Tutkimukseni aihe lapsikuva tai lapsuuskäsitys on poikkitieteellinen. Sitä on tutkittu teologian, kasvatustieteen, humanististen tieteiden, historian ja sosiologian näkökulmista.

Tutkailtuani lapsikuvaa käsitteleviä pro graduja, niiden arvioinneissa mainittiin usein yksi puute: kirkkaan teorian ja metodin puute. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että lapsikuvasta ei ole vielä kehitetty ainakaan suomalaiseen yhteiskuntaan sopivaa teoriaa. Lapsikuvan käsite nähdään ongelmalliseksi, koska ei ole käytössä tarpeeksi arvovaltaista teoreettikkoa, teoriaa ja mallia, johon viitata. Kun aloitin graduni suunnittelun, tulin pian tietoiseksi tutkimuskysymykseni vaikeudesta ja selkeän, käyttökelpoisen teorian puutteesta. Mielestäni lapsikuva on olemassa oleva asia, jota todistaa sekin, että ennen minuakin lapsikuvaa on haluttu tutkia, vaikkei selkeää mallia olekaan. Olen toiveikas sen suhteen, että teorioita ja malleja lapsikuvan käsittelyyn kehitetään pian.

Esimerkiksi Turun yliopistossa on ollut Suomen Akatemian vuosina 2012-2016 rahoittama poikkitieteellinen tutkimusprojekti nimeltään ”Hauraat subjektit. Lapsuus suomalaisessa kirjallisuudessa ja lääketieteessä 1850-luvulta 2000-luvuilla.” Turun yliopiston verkkosivuilla kerrotaan, että monitieteisen tutkimuksen menetilat pohjaavat historiatieteeseen, kirjallisuustieteeseen ja sosiologiaan. Tutkimuskysymys on ollut, miten ihanteellisen ja ongelmallisen lapsuuden rajat ovat piirtyneet eri aikoina ja miksi. Aineistona on käytetty kirjallisuutta, omaelämäkertoja ja lääketieteen asiantuntijatekstejä. (Turun yliopiston verkkosivu, lainattu 31.8.2018.) Toivon, että näistä tutkimuksista löytyisi jatkossa aiheen parissa työskenteleville opinnäytteentekijöille sopivia teorioita.

Nykyajan lapsitutkimuksissa lasten osallisuus, toimijuus ja lasten oikeudet ovat pinnalla. Lapset nähdään aktiivisina toimijoina, subjekteina. Myös Pakkala edusti 1800-luvun lopulla sitä näkemystä, että lapset ovat kokevia subjekteja, he tahtovat olla toimijoita, osallisia, he haluavat auttaa muita.

Lapsikuva ja lapsuuskäsitykset ovat mielestäni ajankohtaisia myös siinä mielessä, että nyt vuonna 2018 käydään yhteiskunnallista polemiikka monista varhaiskasvatukseen liittyvistä asioista, kuten varhaiskasvatuksen ammattilaisten palkkojen korottamisen puolesta. Varhaiskasvatuksen parissa tehty työ kuuluu matalapalkkaisiin naisvaltaisiin aloihin. Henkilökunnasta on pula. Matalapalkkainen vaativa työ ei houkuttele. Pohjimmiltaan kyse on mielestäni siitä, kuinka arvokkaaksi lapsi ja lapsuus nähdään. Nykyaikana tarvittaisiin lisää teuvo pakkaloita, jotka näyttäisivät lapsen näkökulmasta, miltä tämä yhteiskunta nyt näyttää ja tuntuu ja mitä tästä kaikesta seuraa.

Aineisto

Pakkala, Teuvo, 1895, 1913/1999: *Lapsia. Pikku ihmisiä*. Helsinki: SKS.

Tolstoi, Leo 1875-1877/2007: *Anna Karenina*. Suom. Lea Pyykkö. Helsinki: Karisto.

Topelius, Zacharias 1906-1907/1982: *Lukemisia lapsille 1*. Helsinki: WSOY.

Topelius, Zacharias 1906-1907/1982: *Lukemisia lapsille 2*. Helsinki: WSOY.

Kirjallisuuslähteet

Heinonen, Visa 2007: "Kotitalous mikroskoopin alla". *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*. Toim. Kai Häggman. Helsinki: Weilin + Göös

Hendrick, Harry 1997: "Constructions and Reconstructions of British Childhood". *Constructing and Reconstructing Childhood*. A. James & A. Prout. 1997 London: The Falmer Press.

Hirsjärvi, Sirkka 1982: *Ihmiskäsitys kasvatustieteen ja kasvatusajattelussa*. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja.

Hosiaislouma, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Hypén, Tarja-Liisa 1999: "Teuvo Pakkalan lapsinovellit". Esipuhe teoksesta Teuvo Pakkala 1895,1913/1999 *Lapsia, Pikku ihmisiä*. Helsinki: SKS.

Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Hämäläinen-Forslund, Pirjo 1987: *Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää*. Helsinki: WSOY.

Kantokorpi, Mervi 1987: "Teuvo Pakkala 9.4.1862-7.5.1925". Esipuhe kokoelmateoksesta *Kodin suuret klassikot. Teuvo Pakkala I*. Helsinki: WSOY.

Kantokorpi, Mervi 1990: *Läpinäkyviä tietoisuuksia –Sisäisen elämän kuvauksesta Teuvo Pakkalan proosatuotannossa*. Pro gradu –tutkielma, Kotimainen kirjallisuus. Helsingin yliopisto.

Kantokorpi, Mervi 1991: *Läpinäkyviä tietoisuuksia – Proosan runousoppia ja sisäisen elämän kerronta Teuvo Pakkalan romaaneissa*. Licensiaatin työ. Kotimaisen kirjallisuuden laitos, Helsingin yliopisto.

Karkama, Pertti 1975: *Teuvo Pakkalan romaanit -yhteiskunnallis-ideologinen tausta ja rakenne*. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.

Korkeakivi, Riitta 1991: *Maailmankuva järkkyy Kakaravaaralla -Vaaran romaanit Teuvo Pakkalan realistisen kristillisyyden tulkinnan heijastajina*. Suomen- ja skandinavian kirkkohistorian pro gradu –työ, Helsingin yliopisto.

Koskela, Lasse 2010: ”Sanan voimassa on riskinsä”. *Johtajakirja –Suomalaisen kaunokirjallisuuden johtajia*. Toim. Lasse Koskela & Pasi Lankinen. Helsinki: SKS.

Koskimies, Rafael 1958: *Novellin teoria ja muita tutkielmia*. Helsinki: Otava.

Kuhn, Reinhard 1982: *Corruption in Paradise –The Child in Western Literature*. Hanover: University Press of New England.

Markkola, Pirkko 2007: ”Suomalaisten järjestäytyminen ompeluseuroista suojeluskuntiin.” *Suomalaisen arjen historia 3. Modernin Suomen synty*. Toim. Kai Häggman. Helsinki: Weilin + Göös

Phelan, James 1989: *Reading people, reading plots*. Chicago: The University of Chicago Press.

Puranen, Ulla 1975: *Teuvo Pakkalan novelleja tutkimassa*. Oulu: Kaltio – Pohjoissuomalainen aikakauslehti 1975:2.

Puranen, Ulla 1975: *Teuvo Pakkalan lapsikuva hänen novelliensa valossa*. Licensiaatin työ. Oulun yliopisto.

Raamattu. Vanha testamentti. Suomennos 1933. *Uusi testamentti*. Suomennos 1938.

Rossi, Riikka 2009: *Särkyvä arki –naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Palmenia.

Rossi, Riikka 2005: ”Vaaralla ja Elsa naturalistisina romaaneina. Laji arkkitekstuaalisena mallina”. *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Toim. Lyytikäinen, Nummi, Koivisto. SKS, Helsinki.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1983: *Kertomuksen poetiikka*. Auli Viikarin suomentama 1991. Helsinki: SKS. Alkuteos: *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*, Methuen, London and New York 1983.

Salmi, Hannu 2002: *Vuosisadan lapset. 1800-luvun kulttuurihistoria*. Turku: Turun yliopiston historian laitos.

Tarkka, Pekka 1969: ”Poikatyttö”. *Novelli ja tulkinta*. Toim. Miriam Polkunen & Pekka Tarkka: Helsinki: Weilin + Göös.

Tarkka, Pekka 1970: ”Kirjallisuudentutkimusta: Novelli, Essee”. *Suomen kirjallisuus VIII*.

Tuohela, Kirsi 1998: ”Lapsen vuosisata.” *Perhekirja. Eurooppalaisen perheen historia*. Toim. Kaari Utrio. Helsinki: Tammi.

Tähtinen, Juhani 1992: *Miten kasvattaa pikkulapsia. Kasvatusmoraliteetin ja suuntausten muutoksia Suomessa 1850-1989 suomenkielisten kasvatus- ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana*. Turku: Turun yliopiston Kasvatustieteiden laitos.

Utrio, Kaari 1997: *Familia. Eurooppalaisen perheen historia 5. Lapsen vuosisata. 1800-luku*. Helsinki: Tammi.

Vartiainen, Pekka 2009: *Länsimaisen kirjallisuuden historia*. Helsinki: BTJ Kustannus

Virtanen, N.P 1933: *Teuvo Pakkala. Huomioita ja vaikutelmia ”Vaaran” runoilijasta ja hänen teoksistaan*. Helsinki: Otava.

Vuolio, Kaisu 1981: *Suomalainen joulu*. Helsinki: WSOY.

Sähköiset lähteet

Turun yliopiston verkkosivu, lainattu 31.8.2018: *Hauraat subjektit. Lapsuus suomalaisessa kirjallisuudessa ja lääketieteessä 1850-2000-luvuilla*.

https://www.utu.fi/fi/yksikot/hum/yksikot/kotimainenkirjallisuus/tutkimus/hauraat_subjektit/Sivut/home.aspx

Mainittuja opinnäytetöitä

Huoman, Outi 1985: *Teuvo Pakkalan lapsikuvauksista ja kasvatustähtäyksistä*. Pro gradu -työ. Itä-Suomen yliopisto.

Karkama, Pertti 1971: *Sosiaalinen konfliktromaani: rakennetutkimus suomalaisen yhteiskunnallisen realismin pohjalta*. Väitöskirja. Oulun yliopisto.

Kartano, Minna 2002: *Kurissa ja nuhteessa! lapsikuva Suomen lähetysseuran autonomian ajan lopulla julkaisemassa kirjallisuudessa*. Pro gradu. Helsingin yliopisto.

Laulainen, Kirsi 2008: *Arjen maailmasta mielen maailmaan – lapsikuva aikakauslehden artikkeleissa vuosina 1970 ja 2002*. Pro gradu. Helsingin yliopisto.

Partanen, Tiina 1998: *Pienestä pitäen: Vantaalaisten lastenohjaajien lapsikuva*. Pro gradu. Helsingin yliopisto.

Pääkkönen, Kerttu 2001. *Leikistä todeksi. Teuvo Pakkalan lapsinovellit (1895-1922)*. Laudaturtyö, Oulun yliopisto.

Vainikka, Helena 1980: *Teuvo Pakkalan kasvatustähtäyksiä*. Pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto.

